

LEILA DE
KROON
3507203

Hoe beïnvloedt de ‘mental map’ het repatriëringsproces van expat-partners en welke rol speelt communicatie hierin?

Afstudeerscriptie
Masterprogramma Interculturele communicatie (track Nederlands)
Departement Talen, Literatuur en Communicatie
Faculteit Geesteswetenschappen
Universiteit Utrecht

Eerste begeleider: Jan D. ten Thije (Utrecht)
Tweede begeleider: Roselinde G. Supheert (Utrecht)
augustus 2014

Voorwoord

“Intercultural communication is more than merely a career choice to me, it is a carefully considered life long road I would like to travel”.

Met deze statement heb ik mezelf geïntroduceerd in de sollicitatiebrief voor mijn droomstage in London waarvoor ik werd geaccepteerd. Voor London had ik al deelgenomen aan de European Master in Intercultural Communication (Eurocampus) in Jyväskylä en had ik een uitwisseling gedaan aan de University of Oklahoma. Daarnaast had ik een bestuursjaar gedaan bij de Europese studentenvereniging AEGEE-Utrecht en was ik actief geweest als mentor voor uitwisselingsstudenten bij ESN-Utrecht.

Mijn interesse in deze *international lifestyle* is gevormd door mijn achtergrond: beide ouders zijn werkzaam (geweest) voor Shell en voor hun werk meerdere malen naar het buitenland uitgezonden. Zo ben ik geboren in Oman en heb ik een deel van mijn jeugd doorgebracht in Schotland. Zelf heb ik ook interesse in een carrière bij een internationaal bedrijf waarbij ik de mogelijkheid heb om als expat naar het buitenland te worden uitgezonden. Het schrijven van mijn afstudeerscriptie over het topic expats was dan ook een logische keuze. Ik vind het met name interessant om de ervaring van expat-partners te analyseren om zo het onderwerp van repatriatie vanuit een ander perspectief te benaderen.

Mijn scriptie ligt hier voor U. Graag wil ik een aantal mensen bedanken die me ongelooflijk hebben geholpen bij mijn scriptie traject:

Jan ten Thije, mijn scriptiebegeleider, voor Uw constante begeleiding en hulp die ertoe hebben geleid dat mijn scriptie in goede banen is geleid;

Janneke Burks voor het delen van al je onderzoeksdata waar je heel hard voor hebt gewerkt en die ik mocht gebruiken voor mijn onderzoek;

Kelly Hezemans voor het delen van je transcripten wat mij veel moeite heeft bespaard;

Mijn lieve vader voor de grote interesse die je had in mijn onderzoek en dat mijn vertrouwen in mijn onderzoek heeft doen groeien;

Mijn lieve moeder, last maar zeker niet least, voor al je steun die je me hebt gegeven toen ik er even helemaal doorheen zat en voor je inspirerende woorden die me weer aan het werk hebben gezet.

Samenvatting

In de huidige globale economie zenden organisaties in toenemende mate expats naar het buitenland voor internationale opdrachten. Aangezien bedrijven veel investeren in de expats is het van belang dat de uitzending slaagt en dat de expat bij het bedrijf blijft werken. Naast veel onderzoek naar expats is er ook onderzoek gedaan naar expat-partners, omdat zij een grote invloed hebben op zowel het geluk, het slagen van de missie en het repatriëringsproces van de expat. Het repatriëringsproces van expat-partners is echter nog een relatief onderbelicht fenomeen binnen de literatuur. In deze scriptie is er kwalitatief onderzoek gedaan naar hoe de verandering in *mental map* het proces van repatriëren van Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners beïnvloedt en welke rol communicatie in dit proces speelt. Hierbij staat de theorie van Stroh et al. (2005) over de *mental map* centraal in mijn onderzoek. Het onderzoek is onderverdeeld in drie delen waarin 1) het expat-leven, het proces van repatriëren en de mentale verandering van de expat-partners is beschreven; 2) de rol van communicatie in het repatriëringsproces in beeld is gebracht; 3) de mentale verandering van expat-partners aan de hand van een discoursanalyse is aangetoond.

Op basis van analyse van biografische interviews met 7 Nederlandse en 7 niet-Nederlandse expat-partners is gereconstrueerd hoe het expat-leven, proces van repatriëren en de mentale verandering van de expat-partners eruit ziet. De analyse heeft ook geresulteerd in een typologie van 13 communicatieve situaties die een belangrijke rol spelen bij het repatriëringsproces; hiervan zijn er 11 gemeenschappelijk, is er 1 specifiek voor Nederlandse respondenten en 1 voor niet-Nederlandse respondenten. Het blijkt dat op basis van deze communicatieve situaties de respondenten slechts gedeeltelijk op de hoogte blijven van hun thuisland. Tot slot is aan de hand van het model van perspectiveren een verandering in *mental map* aangetoond. De bevindingen van dit onderzoek nodigen uit tot kwalitatief en kwantitatief vervolgonderzoek naar het repatriëringsproces van expat-partners, alsmede onderzoek naar de rol die nieuwe media spelen bij het repatriëringsproces van expat-partners.

Abstract

In today's global economy organizations are increasingly sending expatriates abroad for international assignments. Since expat assignments require significant investments, it is in their interest that the expats succeed in their assignment and stay with the company. In addition to research on expats, a lot of research has been done on expat-partners as well as they have a great influence on both the happiness, the success of the mission and the repatriation of the expat. However, the repatriation of the expat-partners is still a relatively underresearched topic. In this paper, qualitative research has been undertaken in order to demonstrate how the change in mental map affects the repatriation of Dutch and non-Dutch expat-partners and to demonstrate the role communication plays in this process. Central in this research is the theory of Stroh et al. (2005) on the mental map. This study is divided into three parts in which 1) the expat life, the repatriation and the mental change of expat-partners is described ; 2) the role of communication during the repatriation has been analysed; 3) the mental change that expat-partners have undergone is demonstrated via a discourse analysis.

Based on biographical interviews with 7 Dutch and 7 non-Dutch expat partners the expat-life, the repatriation and the mental change of expat-partners has been reconstructed. The analysis has also resulted in a typology of 13 communicative situations that play an important role in the repatriation process; of these there are 11 mutual, 1 specific for Dutch respondents and 1 is specific

for non-Dutch respondents. The results show that through these communicative situations respondents are only partially informed on their home country. Finally, using the method of perspectivising of Ten Thije (2006), a change in the mental map of expat-partners is demonstrated. The findings of this study lead to recommendations for qualitative and quantitative follow-up research and show the need for follow-up studies on the role that new media play in the repatriation process of expat-partners possible form a foundation for follow-up studies on this topic.

Keywords

Expat-partners, repatriëren, communicatie, *mental map*

Inhoud

Voorwoord	1
Samenvatting	2
Abstract	2
Keywords	3
1. Inleiding	6
2. Theoretisch Kader.....	9
2.1 Definitie expats en expat-partners.....	9
2.2 Definitie repats en repatriëren.....	10
2.3 Overzicht van onderzoek naar het repatriëringsproces.....	12
2.4 Repatriëren als een meervoudig aanpassingsproces.....	14
2.5 De rol van ‘ <i>mental map</i> ’ tijdens het repatriëren	17
2.6 De rol van communicatie bij het repatriëren	20
2.7 Communicatie en communicatieve situaties	22
2.8 Het 3-stappen model van perspectiveren	24
2.9 Samenvatting theoretisch kader ten behoeve van onderzoeksvraag.....	26
2.10 Onderzoeksdoel en deelvragen.....	28
3. Methode	31
3.2 Onderzoeksprocedure	32
3.3 Methode van data-analyse.....	37
4. Resultaten van deelvraag 1: het proces van repatriëren	42
4.1 Het expat-leven vanuit het perspectief van de expat-partners	42
4.2 Het proces van mentale verandering bij expat-partners	49
4.3 Beantwoording deelvragen 1	56
5. Resultaten van deelvraag 2: communicatieve situaties die volgens expat-partners het repatriëren naar land van herkomst bevorderen.....	58
5.1 Communicatieve Situatie 1: Communicatie met andere expat-partners in het gastland.....	61
5.2 Communicatieve situatie 2: Communicatie met Outpost tijdens de uitzending	65
5.3 Communicatieve Situatie 3: Communicatie met de lokale bevolking in gastland	66
5.4 Communicatieve Situatie 4: Communicatie tijdens bezoek aan land van herkomst	69
5.5 Communicatieve Situatie 5: Communicatie via media met het land van herkomst.....	72
5.6 Communicatieve Situatie 6: Communicatie met partner.....	75
5.7 Communicatieve Situatie 7: Communicatie met Shell over land van herkomst.....	78
5.8 Communicatieve Situatie 8: Communicatie met nieuwe repats in land van herkomst.....	80
5.9 Communicatieve Situatie 9: Communicatie met bekende repats in land van herkomst.....	83
5.10 Communicatieve Situatie 10: Communicatie bij terugkeer met ‘thuisblijvers’	86
5.11 Communicatieve Situatie 11: Communicatie met ‘locals’ na terugkeer	89

5.12 Communicatieve Situatie 12: Communicatie met kind bij terugkeer	92
5.13 Communicatieve Situatie 13: Communicatie bij terugkeer met collega's op werk	95
5.14 Beantwoording deelvraag 2	97
6. Resultaten van deelvraag 3: het 3-stappenplan van perspectiveringsmodel	103
6.1 Analyse	103
6.2 Beantwoording deelvraag 3	112
7. Conclusie	113
8. Discussie	116
9. Literatuurlijst	118
Bijlage A: Transcriptconventies	125
Bijlage B: Analyse deel 1	126
Bijlage C: Analyse deel 2	126
Bijlage D: Transcripten Nederlandse respondenten	126
Bijlage E: Transcripten niet-Nederlandse respondenten	126

1. Inleiding

In de huidige globale economie breiden steeds meer bedrijven hun activiteiten over nationale grenzen uit. Voorbeelden hiervan zijn het aanboren van nieuwe buitenlandse markten, het aangaan van *joint ventures* of het verplaatsen van een productieafdeling naar een ander land. Deze internationalisering leidt ertoe dat bedrijven in toenemende mate werknemers op internationale missies naar het buitenland uitzenden, zogenaamde 'expats'. Ook tijdens de wereldwijde recessie is het aantal uitgezonden expats niet gedaald (Economist Intelligent Unit, 2010). Sterker nog, uit de jaarlijkse *Surveys of Multinational Employers* van Mercer (2014) blijkt dat wegens het herstel van de wereldwijde economie en de internationale mismatch tussen vraag naar en aanbod van talent het aantal expat-opdrachten de komende twee jaar zal toenemen.

Bedrijven hebben er belang bij dat de uitzendingen van hun werknemers slagen aangezien ze zowel veel tijd als geld investeren in die uitzendingen. Uit Amerikaans onderzoek blijkt echter dat een groot deel van die uitzendingen vroegtijdig wordt afgebroken omdat expats eerder dan gepland terugkeren naar hun thuisland (Stahl, Miller & Tung, 2002). Om het financiële verlies dat gepaard gaat met vroegtijdig afgebroken uitzendingen in te perken, streven multinationals ernaar om de management van de internationale human resources te verbeteren (Chew, 2004). Dit vormt de aanleiding voor onderzoek naar de factoren die internationale uitzending succesvol maken (Arthur & Bennett, 1995; Yamazaki & Kayes, 2004). Veel van het onderzoek is gericht op de voorbereiding en op de uitzending zelf (Tung, 1987). Doordat expats bij aankomst in het gastland direct aan het werk moeten, hebben ze weinig tijd om te wennen aan hun nieuwe omgeving. Om die reden worden ze voorafgaand aan de uitzending zo goed mogelijk voorbereid op hun nieuwe baan en nieuwe omgeving. Daarnaast realiseren bedrijven zich in toenemende mate dat expats gedurende de uitzending baat hebben bij begeleiding bij het werken en leven in het gastland (Edelkoort, 2011, p. 12), omdat het leren werken en leven in een nieuwe cultuur een uitdaging is (Black, Gregerson & Mendenhall, 1992).

Hoewel er veel aandacht bestaat voor de voorbereiding en de uitzending, is er ter vergelijking relatief minder onderzoek gedaan naar de laatste fase van de uitzending, de repatriëring, waarin de expat terugkeert naar zijn thuisland (Skzudlarek, 2010; Paik, Segaud & Malinowski, 2002; Linehan & Scullion, 2002). Terwijl er groot toenemend academische aandacht bestaat voor onderzoek naar de repatriëring, onderschatten bedrijven nog vaak de grote gevolgen die het repatriëren met zich meebrengt voor expats; zij gaan ervan uit dat de terugkeer zonder problemen verloopt omdat terugkomende expats, ofwel repats, immers al bekend zijn met hun thuisland (Punnett, 1997, p. 253). Dit blijkt echter veelal niet het geval te zijn. Empirisch onderzoek wijst namelijk op meerdere complicaties die samenhangen met de terugkeer en die invloed hebben op het psychologisch welzijn, de aanpassing in het thuisland en de culturele identiteit van de expats (Skzudlarek, 2010, p. 1; Harvey, 1989). Vooral wanneer de uitzending meerdere jaren heeft geduurd, ervaren expats eenmaal terug in het thuisland een 'omgekeerde cultuurschok' (Mathews, 1990), oftewel, ze ervaren verschillende complicaties in het proces van zich opnieuw aanpassen, assimileren en accultureren in hun thuisland na voor een significant lange periode in het buitenland gewoond te hebben (Gaw, 2000, p. 84). Het blijkt dus dat expats de aanpassing in het thuisland minstens net zo moeilijker ervaren als de aanpassing in het gastland (Chew, 2004; Napier & Peterson, 1994).

Naast de aanpassing in het thuisland, ervaren expats bij terugkeer ook het *out of sight, out of mind* fenomeen op werk (Thomas, 2010; Stroh, Gregerson & Black, 2000): er wordt weinig interesse getoond in hun uitzending, ze kunnen hun opgedane kennis uit het buitenland niet toepassen op hun

functie, of hebben soms niet eens een duidelijke functie wegens organisatorische veranderingen (Black, 1992). Dit heeft tot gevolg dat veel repats zich minder betrokken voelen bij hun bedrijf en ervoor kiezen om ergens anders te gaan werken. Zo neemt tussen de 20% tot 45% van Amerikaanse repats ontslag binnen twee jaar na hun terugkeer (Baruch, Steele & Quantrill, 2002, zoals geciteerd in Boshart & Peterson, 2005; Hammer et al., 1998; Solomon, 1995). Het ontslagpercentage binnen multinationals is overigens onder repats significant hoger in vergelijking met niet-expats (Black et al, 2009, zoals geciteerd in Stroh, Black & Gregerson, 2000). Voor bedrijven is dat hoge ontslagpercentage zeer onwenselijk omdat ze zowel de grote financiële investering in hun werknemers verliezen als de waardevolle kennis en ervaringen die zij in het buitenland hebben opgedaan (Forster, 2000). Kortom, er is baat bij om meer inzicht te krijgen in de laatste fase van de uitzending, de repatriëring.

Naast de repatriëring zijn de partners van expats ook een relatief minder onderzocht fenomeen binnen de literatuur. Uit de eerder geciteerde onderzoeken naar factoren die internationale uitzending succesvol maken, is gebleken dat expat-partner¹ een van de belangrijkste factoren is die invloed heeft op het wel of niet slagen van een uitzending (Economist Intelligent Unit, 2010; McNulty, 2005, zoals geciteerd in Cole, 2011; Hechanova, Beehr & Christiansen, 2003; Linehan, 2002). Ait Taleb (2011), die voor haar masterscriptie aan de Universiteit Utrecht onderzoek deed naar het profiel van een gelukkige expat, ondervond dat de expat-partner zowel het functioneren als het geluk van de expat beïnvloedt. Daarnaast hebben ze een positieve invloed op de aanpassing van de expat op zijn werk (Caligiuri, Hyland, Joshi and Bross, 1998, p. 1). Gelukkig expat-partners, ofwel diegene die zich succesvol hebben aangepast aan het gastland, ondersteunen namelijk de carrière van de expat en breiden hun sociaal netwerk uitbreiden door contact te leggen met partners van hun collega's (Lauring & Selmer, 2010). Wanneer expat-partners daarentegen niet gelukkig zijn of niet kunnen functioneren in het gastland wordt tussen de 16-40% van de uitzendingen vroegtijdig afgebroken (Vance & Ensher, 2002, zoals geciteerd in Ait Taleb, 2011).

Wereldwijd zijn tussen de 60-70% van de expats getrouwd en nemen hun partner mee bij de uitzending (Brookfield, 2012, p. 9). Met andere woorden, er is belang bij meer onderzoek naar het welzijn van expat-partners. Gedurende de afgelopen twintig jaar is er daarom onderzoek gedaan naar hun welzijn in het buitenland (Van der Zee, Ali & Salome, 2005), hun aanpassing in het buitenland (Gupta, Banerjee & Gaur, 2012; Mohr & Klein, 2004) en welke factoren die de aanpassing positief beïnvloeden (Herleman, Britt & Hashima, 2008; Black & Mendenhall, 1991). Doordat de afgelopen tien jaar steeds meer vrouwen een eigen carrière hebben, wordt ook onderzocht hoe expat-partners hun eigen carrière balanceren met die van de expat (Harvey, 1998). Hoewel expat-partners grotendeels vrouwen zijn, zijn er in toenemende mate ook meer mannelijke expats. Omdat de *'male trailing spouse'* een relatief nieuwe opkomende groep is, bestaat er nog erg weinig onderzoek naar hen (Cole, 2012; Selmer & Leung, 2002; Punnett, 1997).

Het onderzoek naar expat-partners is grotendeels gericht op zowel de voorbereiding als de uitzending zelf, terwijl er opvallend weinig onderzoek bestaat naar expat-partners en de repatriëring ervaren (Burks, 2014; Szkudlarek, 2010). Dit is opmerkelijk: aangezien onderzoek heeft aangetoond dat het geluk en functioneren van de expat-partner grote invloed heeft op het slagen van de uitzending. Zo bestaat er ook een hoge correlatie tussen hoe de expats en de expat-partners de

¹ Binnen de literatuur wordt de partner van de expat aangeduid als de *'trailing spouse'*, de partner die ervoor kiest om zijn of haar baan op te geven om voor de baan van de andere partner te verhuizen (Shahnasarian, 1991). Ik heb er echter voor gekozen om in mijn onderzoek naar hen te verwijzen met de Nederlandse term 'expat-partners'.

repatriëring ervaren (Black & Gregersen, 1991; Black & Stephens, 1989). Met andere woorden, er kan vanuit worden gegaan dat de expat-partner dan ook een grote invloed heeft op de aanpassing in het thuisland na de uitzending. Wanneer de expat-partner grote moeite ervaart met het repatriëren, heeft dit hoogstwaarschijnlijk ook negatieve invloed op hoe de expat zelf de repatriëring ervaart.

Black & Gregersen (1991) onderzochten welke individuele, werk, organisatorische en niet-aan-werk gerelateerde factoren invloed hebben op de algemene repatriëring voor Amerikaanse expats en expats-partners en Stroh & Gregersen (1997) herhaalden dit onderzoek met Finse expats en expat-partners. Deze onderzoeken zijn dus niet uitsluitend op expat-partners gericht. Burks (2014) heeft een van de eerste stappen gezet om het fenomeen 'de repatriëring van expat-partners' te verkennen. Voor haar master scriptie aan de Universiteit Utrecht heeft zij kwalitatief onderzoek gedaan naar factoren die van invloed zijn op het repatriëringsproces van partners van Nederlandse Shell expats. Haar bevinding is dat 18 van de 40 factoren uit de literatuur invloed lijken te hebben op het repatriëringsproces en daarnaast heeft ze 11 mogelijke nieuwe factoren op basis van haar data geformuleerd. Kelly Hezemans (2014) heeft voor haar master scriptie aan dezelfde universiteit gekeken naar een ander aspect van het repatriëringsproces van expat-partners. Op basis van de data die Burks (2014) heeft verzameld, heeft ze de invloed van de culturele identiteit op het repatriëringsproces geanalyseerd van Engelssprekende expat-partners. Uit haar onderzoek is gebleken dat de invloed van de culturele identiteit op het repatriëren erg onvoorspelbaar is.

Ik wil met mijn scriptie bijdragen aan het verkennen van het fenomeen 'de repatriëring van expat-partners'. Op basis van de data die Burks (2014) heeft verzameld, stel ik mezelf ten doel om vanuit een ander perspectief in kaart te brengen hoe expat-partners hun repatriëringsproces ervaren. Terwijl Burks (2014) het fenomeen heeft geanalyseerd aan de hand van verschillende relevante factoren, wil ik het fenomeen analyseren vanuit het kader van de *mental map*. De *mental map* van expat-partners, oftewel hun kennisstructuren ten opzichte van een cultuur, mensen en gedragspatronen, beïnvloedt namelijk de mate waarin zij zich kunnen aanpassen in hun thuisland. De aanname is dan ook dat gedurende de uitzending de expat-partner onder invloed van het gastland een mentale verandering doormaakt.

De doelstelling van mijn scriptie is als volgt: ik wil onderzoeken hoe de verandering in *mental map* het proces van repatriëren van Nederlandse en niet-Nederlandse Shell expat-partners heeft beïnvloed en welke rol communicatie in dit proces speelt. Om die doelstelling te bereiken, zal ik in mijn onderzoeksobject, hoe expat-partners de repatriëringsproces ervaren, vanuit 3 verschillende perspectieven analyseren. Mijn onderzoek is dan ook in 3 delen verdeeld. In deel 1 beschrijf ik allereerst het expat-leven vanuit het perspectief van de expat-partners en vervolgens het proces van mentale verandering bij expat-partners. In deel 2 kijk ik naar de rol die van communicatie in het proces van mentale verandering. Deze rol beschrijf ik door het opstellen van 13 specifieke communicatieve situaties voor zowel Nederlandse als niet-Nederlandse expat-partners die ik vervolgens met elkaar ga vergelijken. In deel 3 analyseer ik de verandering in *mental map* vanuit een talig niveau, oftewel aan de hand van een discoursanalyse.

2. Theoretisch Kader

2.1 Definitie expats en expat-partners

In de inleiding zijn de termen 'expat', 'repats', 'expat-partners' en 'repatriëren' geïntroduceerd. Voordat ik deze termen toepas in mijn onderzoek wil ik ze eerst toelichten zodat de betekenis ervan duidelijk is.

De term expat is een verkorting van het Engelse woord expatriate dat voortkomt uit de Latijnse woorden 'ex' ('van' of 'uit') en 'patria' ('thuisland') (Online woordenboek.EU, 2011). Een expat is dan ook "iemand die voor zijn werk tijdelijk in het buitenland woont" (Van Dale, 1998, p. 280). Het woord "tijdelijk" impliceert dat de expat niet voor altijd in het buitenland werkt, maar na een periode van tijd weer terugkeert naar zijn thuisland of opnieuw naar een ander land wordt uitgezonden. De woorden 'voor zijn werk' verwijzen naar de werkgever die de opdracht geeft voor de uitzending van de expat.

Deze groep werknemers die tijdelijk in het buitenland woont, kan volgens Neault (2014) worden onderverdeeld in twee verschillende subgroepen: laagopgeleide migranten en hoogopgeleide expats. Laag-opgeleide werknemers worden in dienst genomen voor banen die de lokale werknemers niet willen aannemen, zoals het plukken van fruit. Deze subgroep neemt zijn familie niet mee naar het buitenland, woont in een tijdelijke accommodatie en heeft beperkte Engelse vaardigheden. Hoogopgeleide werknemers, daarentegen, worden uitgezonden met als doel hun vaardigheden in te zetten voor een internationale opdracht. Deze werknemers krijgen ze een hoger salaris, spreken de Engelse taal en nemen hun familie mee naar het buitenland (p. 572). In dit onderzoek wordt dus met de term 'expat' verwezen naar de tweede subgroep.

Binnen deze groep bestaan er verschillen tussen expats in termen van de duur van de uitzending, het doel van de uitzending en de organisatie waarvoor de expat werkt. In termen van de duur van uitzendingen onderscheidt Stahl (1998, zoals geciteerd in Ait Taleb, 2011) twee groepen expats. *Klassieke* expats worden voor langer dan een jaar naar het buitenland gezonden terwijl *short-term* expats, een relatief nieuwe groeiende groep, maximaal voor een jaar naar het buitenland wordt gezonden. Op basis van het doel van de uitzending heeft Edelkoort (2011) deze twee groepen op basis van de theorie van Evans, Pucik en Barsoux (2002) vervolgens weer in tweeën gedeeld. Klassieke expats worden uitgezonden met als doel kennisoverdracht of competentieontwikkeling, terwijl short-term expats worden uitgezonden voor carrièreontwikkeling en kennisoverdracht.

Vaak gaat de expat niet alleen op uitzending maar verhuist zijn familie mee naar het gastland. De 'expat-partner' is dus iemand die voor het werk van haar man of zijn vrouw tijdelijk naar buitenland verhuist. Op basis van haar onderzoek onderscheidt Punnett (1997) drie categorieën van expat-partners.

1. *Vrouwelijke expat-partners die niet verwachten te gaan werken in het buitenland*
Deze groep 'klassieke expat-partners' hebben de meeste moeite met de aanpassing in het gastland en zijn het meest gevoelig voor een culture shock. Eenmaal succesvol aangepast aan de nieuwe omgeving, spelen deze expat-partners een belangrijke rol in het bieden van ondersteuning aan andere expat-partners in het gastland. De terugkeer naar het gastland ervaren expat-partners ook als erg moeilijk en veel ervaren wederom een 'omgekeerde

cultuurschok'.

2. *Vrouwelijke expat-partners die verwachten te gaan werken in het buitenland*
Steeds meer vrouwen werken en willen ook graag blijven werken wanneer ze naar het buitenland verhuizen. Bovenop de culture shock ervaren deze expat-partners ook problemen met het vinden van een baan in het buitenland. Het niet vinden van een baan levert veel stress voor hen op omdat ze dit beschouwen als een stilstand van persoonlijke ontwikkeling. Zowel voorafgaand als na afloop van de uitzending is het volgens Punnett (1997) daarom belangrijk voor deze expat-partners om realistische verwachtingen met betrekking tot werk en een alternatieve invulling van hun bestaan te hebben (p. 247).

3. *Mannelijke expat-partners die over het algemeen verwachten te gaan werken in het buitenland*

In vergelijking met de andere twee groepen vormen mannelijke expat-partners de kleinste groep; volgens Solomon (1994) is het percentage Amerikaanse mannelijke expat-partners 10% (zoals geciteerd in Punnett, 1997, p. 248)². Mannelijke expat-partners hebben bijna allemaal de intentie om ook in het buitenland te gaan werken. Volgens Punnett (1997) wordt over het algemeen in veel landen moeilijk geaccepteerd dat mannen in tegenstelling tot hun vrouw geen baan hebben. Wanneer ze dus geen werk vinden en niet financieel kunnen bijdragen aan hun familie wordt hun gevoel van eigenwaarde aangetast.

2.2 Definitie repats en repatriëren

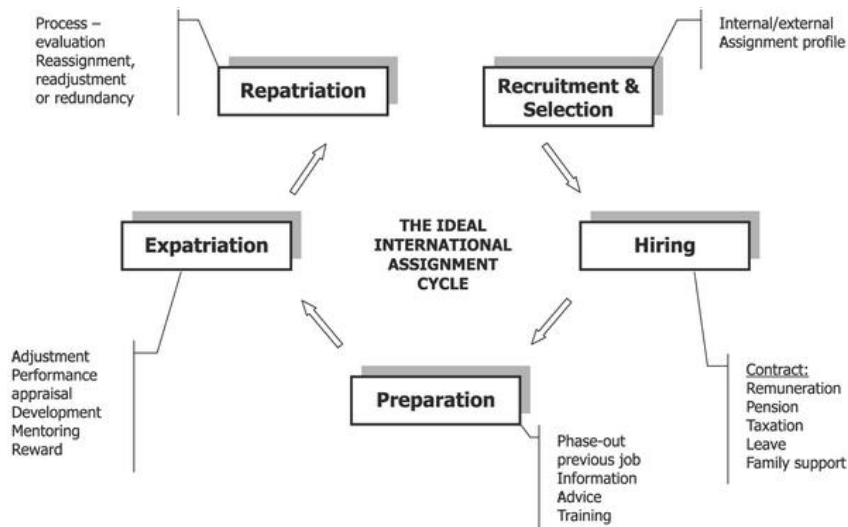
Een repat, verkorting van het Engelse woord repatriant, is iemand die terugkeert naar zijn vaderland (Van Dale, 1998, p. 829). Expats die na afloop van hun uitzending terugkeren naar hun land van herkomst worden dus repats genoemd. Repats kunnen na hun terugkeer overigens opnieuw voor een andere uitzending naar het buitenland worden gezonden. Expat-partners die samen met de expat terugkeren naar hun land van herkomst worden dan ook repat-partners genoemd. In plaats van die termen afwisselend te gebruiken, pas ik in de analyse van de resultaten omwille van de duidelijkheid consistent alleen de termen 'expats' en 'expat-partners' toe, met uitzondering van die situaties waar het gebruik van de term repat wordt gebruikt ter onderscheid van expat.

Als een repat verwijst naar een expat die naar zijn vaderland terugkeert dan moet repatriëren het terugkeren naar het vaderland betekenen. Hoewel deze aanname correct is, houdt het repatriëren veel meer in. Om de laatste fase echter te kunnen begrijpen, moet allereerst de voorafgaande stappen worden beschreven aangezien het repatriëren namelijk onlosmakelijk verbonden is met het vertrek naar het buitenland (Punnett, 1997).

² Er zijn geen recente cijfers te vinden over het percentage mannelijke expat-partners. Uit onderzoek van Brookfield Global Relocation Services (2012) blijkt dat 20% van alle expat managers vrouwen zijn. Ervan uitgaande dat het merendeel van hen getrouwd zijn met een man, kan worden aangenomen dat het percentage mannelijke expat-partners grofweg tussen de 10-20% ligt.

De volledige expat-cyclus bestaat uit vijf stappen: de rekrutering, het in dienst treden, de voorbereiding, de uitzending en de repatriëring. Deze fases gaan gepaard met specifieke handelingen (figuur 1). Zoals uit de inleiding blijkt zijn de voorbereiding en de uitzending de meest onderzochte fases.

Figuur 1. The Ideal International Assignment Cycle. Overgenomen van "Expatriate failure: time to abandon the concept" van A. W. Harzing en C. Christensen, 2004, p. 624.

Doordat deze cyclus de relatie tussen de expat en de organisatie als uitgangspunt heeft, is het minder toepasbaar op de expat-partner. Punnett (1986) heeft onderzoek gedaan naar het expat-cyclus vanuit het perspectief van de expat-partner en heeft op basis hiervan de 'Expatriate Assignment Life Cycle' opgesteld dat vier fases omvat: *pre-assignment*, *early assignment*, *late assignment*, en *post-assignment*. Binnen iedere fase staan specifieke behoeftes van de expat-partner centraal. Hieronder volgt een overzicht van die fases (p. 250).

1. De *pre-assignment* fase - Wanneer expat-partners bereid zijn om mee te verhuizen naar het buitenland, is het belangrijk dat ze ter voorbereiding op de uitzending realistische verwachtingen krijgen van de omgeving waarin ze gaan wonen. Door middel van trainingen moeten ze worden geïnformeerd over de cultuur van het gastland en de mogelijke cultuurschock die hiermee gepaard gaat. Verder dienen expat-partners trainingen te krijgen over diverse aspecten van het dagelijks leven in het buitenland en een taaltraining. Daarnaast is het aan te raden dat ze middels het praten met repats een persoonlijk inzicht in het gastland proberen te verkrijgen.
2. De *early assignment* fase – Binnen deze fase, ook wel de *honeymoon* fase genoemd, genieten expat-partners van hun verblijf in het gastland. Belangrijk in deze fase is dat ze een *support group* hebben die hen na het arriveren helpt met het regelen van de noodzakelijke dingen, waaronder huisvesting, openbaar vervoer, etc.. Deze *support group* is ook belangrijk om de expat-partners te steunen wanneer hun *honeymoon* gevoel verandert in een *crisisgevoel*: de fase waarbij ze veel moeite hebben met het aanpassen aan de nieuwe cultuur. Dit geldt met name voor expat-partners die geen werk of andere productieve tijdsbesteding kunnen vinden. De *support group* bestaat doorgaans uit andere expat-partners.

3. De *late assignment* fase – Wanneer expat-partners de crisisfase hebben overleefd en zich aangepast hebben aan het gastland wordt het onderhouden van contact met het thuisfront belangrijk. Hierbij blijven expat-partners namelijk op de hoogte van alle ontwikkelingen in het thuisland.

4. De *post-assignment* fase – Hoewel ervan uit wordt gegaan dat de terugkeer gemakkelijker is dan het vertrek, is dit niet het geval. Expat-partners ervaren problemen die vergelijkbaar zijn aan die na hun vertrek naar het buitenland: moeite om zich aan te passen aan een nieuwe omgeving, problemen met het vinden van een baan en het ervaren van een mogelijke cultuurschok, een vorm van emotionele disorientatie dat veroorzaakt wordt door een confrontatie met het onverwachte, een gevoel van miskenning en het niet weten wat passend gedrag in de nieuwe omgeving is (Thomas & Schroll-Machl, 2010, p. 344). Wat de terugkeer met name zo zwaar maakt, is dat expat-partners niet hadden verwacht dat het weer oppakken van hun oude leven zoveel moeite zou kosten (Punnett, 1997, pp. 251-253).

Die *Expatriate Assignment Life Cycle* impliceert al dat het repatriëren niet een enkele statische fase is maar een opeenvolging van verschillende processen. Tijdens de uitzending passen expats namelijk hun manier van denken, geïnternaliseerde gedragsroutines en manier van communiceren aan op hun nieuwe omgeving met het doel hierin succesvol te functioneren. Eenmaal bij terugkeer realiseren ze zich vervolgens dat ze hun manier van denken, communiceren en gedrag weer moeten aanpassen op hun thuisland. Daarnaast blijken veel expats onwetend te zijn van de veranderingen die gedurende hun afwezigheid in hun thuisland hebben plaatsgevonden (Maybarduk, 2008). Hierdoor herkennen niet langer ze een deel van hun thuisland (Szkudlarek, 2010).

Het verschil tussen verwachtingen die expats hebben en hun daadwerkelijke ervaringen bij terugkeer hebben een zekere impact op hoe ze het repatriëren ervaren (Rogers & Ward, 1993). Wanneer expats niet verwachten dat zowel zichzelf als hun omgeving in een zekere mate zijn veranderd, brengt dit onvoorziene problemen met zich mee bij het repatriëren. Met andere woorden, terwijl expats bij vertrek naar het buitenland verwachten een onbekende omgeving aan te treffen, verwachten ze bij terugkeer niet dat hun thuisland als een onbekende omgeving zou aanvoelen (Ait Taleb, 2011, p.37).

Samenvattend, het repatriëringsproces kan het best als volgt worden samengevat: “Het proces van repatriëring houdt in het heraanpassen van een individu aan zijn thuisland na een lang verblijf in een andere cultuur (Adler, 1976, zoals geciteerd in Martin, 1986) De term ‘heraanpassen’ (*‘re-adjusting’*) verbind ik met het concept *‘re-entry adjustment’*, hetgeen verwijst naar de persoonlijke veranderingen van de expat, de veranderingen die hebben plaatsgevonden in het thuisland en welke verwachtingen expats hebben over de eerder twee genoemde veranderingen (Sussman, 1986). Zowel veranderingen en verwachtingen spelen een belangrijke rol in het repatriëringsproces en beide aspecten zullen in de volgende paragraaf onder de loupe genomen worden.

2.3 Overzicht van onderzoek naar het repatriëringsproces

Bij het repatriëringsproces is er sprake van een zogenaamde *‘cultural transition’*, waarbij de expats de overgang maken van de cultuur van het gastland naar die van hun land van herkomst. Volgens

Ward, Bochner en Furnham (2001, zoals geciteerd in Szkudlarek, 2010) is deze overgang een veelzijdig proces dat verschillende emotionele, gedragsmatige en cognitieve aspecten omvat (p. 3). Het proces van repatriëren is in de literatuur vanuit verschillende perspectieven onderzocht. Szkudlarek (2010) geeft in haar artikel een overzicht van deze literatuur die ze heeft onderverdeeld in drie invalshoeken: affectieve -, gedrags - ('*behavioural*') en cognitieve aspecten van het repatriëren.

Onderzoek naar de affectieve aspecten van het repatriëren richt zich op het psychologisch welzijn van de repats. Het repatriëren wordt dan ook in termen van de gevoelens, emotionele reacties en mentale reacties van de repats. Het meest invloedrijke model binnen deze literatuur is de W-curve theorie, een uitbreiding op het U-curve model, dat de *reverse culture shock* analyseert (Gullahorn & Gullahorn, 1963), waarnaar eerder in dit onderzoek is verwezen. Volgens deze theorie bestaat het repatriëringsproces uit vier verschillende fases: (1) euforie na terugkeer in het thuisland, (2) cultuurschok over thuisland, (3) acculturatie aan thuisland en (4) stabiele fase waarin de repat zijn oude leven weer oppakt. Dit model is in de literatuur veel onderzocht en bekritiseerd (Sussman, 2000; Adler). Daarnaast worden er binnen deze literatuur de psychologische ongemakken die het repatriëren met zich meebrengt onderzocht (ibidem, p. 3).

Onderzoek naar de gedragsaspecten richt zich op nieuwe gedragspatronen die repats onder invloed van hun gastland zichzelf hebben aangeleerd. Eenmaal terug in hun thuisland moeten repats opnieuw wennen aan de sociale vaardigheden en normen en waarden van hun thuisland. In deze stroming staat de *Culture Learning Theory* (Furnham & Bochner, 1986) centraal (ibidem, pp. 4-5).

Onderzoek dat zich richt op de cognitieve aspecten van het repatriëren, kan worden onverdeeld in onderzoek volgens het *Expectations Model* (Adler, 1981; Black et al., 1992a; Rogers & Ward, 1993) en het *Cultural Identity Model* (Sussman, 2000; Maybarduk, 2008). Volgens het Expectations Model beïnvloeden de verwachtingen die repats bij de terugkeer hebben hun aanpassingsproces in het thuisland. Het model gaat uit van de confrontatie tussen de verwachtingen die repats over de terugkeer hebben en de realiteit van de terugkeer. Uit het overzicht van Szkudlarek (2010) blijkt dat meerdere onderzoeken aantonen dat niet geanticiperde verwachtingen bij terugkeer leiden tot moeilijkheden bij het repatriëren. Veel expats verwachten namelijk dat het terugkeren naar hun thuisland probleemvrij zou zijn terwijl dit niet strookt met de realiteit (Mathews, 1990).

Het *Culture Identity Model* gaat ervan uit dat expats gedurende de uitzending een persoonlijke verandering ondergaan die invloed heeft op hun culturele identiteit en hun thuisgevoel. Het model brengt deze persoonlijke veranderingen van de repat die gedurende en na afloop van de uitzending hebben plaatsgevonden in beeld. Hezemans (2014) heeft voor haar master scriptie aan de Universiteit Utrecht voor het eerst de invloed van deze cultural identity op repat-partners onderzocht. Hieruit is gebleken dat de invloed van de culturele identiteit op het repatriëren erg onvoorspelbaar is. Hoe minder repat-partners zichzelf identificeren met hun thuisland, hoe moeizamer ze het repatriëren ervaren. Daarnaast blijkt dat wanneer repat-partners zich succesvol aanpassen in het gastland het niet vanzelfsprekend is dat ze bij terugkeer zich succesvol kunnen aanpassen aan hun thuisland. Ze concludeert verder dat het bezoeken van het thuisland van de onderzochte respondenten gedurende de uitzending interessant genoeg geen grote invloed heeft op het succesvol repatriëren omdat deze niet bijdragen aan het vormen van realistische verwachtingen over hun thuisland.

Zoals in de inleiding al naar voren is gekomen, heeft Hezemans (2014) voor haar scriptie gebruik gemaakt van de data van Burks (2014). Burks (2014) heeft met twee groepen expat-partners biografische interviews afgenomen over hun ervaringen met het repatriëren. De eerste groep

bestond uit zeven expat-partners uit Engelssprekende landen en de tweede uit acht Nederlandse expat-partners. Terwijl Hezemans de data van de Engelstalige groep in haar onderzoek heeft onderzocht, heeft Burks de data van de Nederlandse groep geanalyseerd.

Burks (2014) heeft met haar onderzoek aangetoond dat 18 persoonlijke, sociale, professionele en uitzending-gerelateerde factoren uit de literatuur van invloed zijn op het repatriëringsproces van Nederlandse expat-partners. Met het repatriëringsproces verwijst ze naar de persoonlijke veranderingen die de expat-partner heeft doorgemaakt in het gastland, de veranderingen die hebben plaatsgevonden in het thuisland en de invloed die het verschil tussen verwachtingen en ervaringen heeft op het repatriëren (p. 80). “Bij de persoonlijke factoren lijken de flexibiliteit en het vermogen zich aan te passen, verwachtingen in combinatie met ervaringen bij terugkeer, de persoonlijke verandering, verwachtingen bij terugkeer en het verschil tussen de werkende en de meereizende partner factoren van invloed op [het repatriëren] (...) te zijn. Van de sociale factoren lijken contact met gelijkgestemden, het sociale leven in het buitenland, het sociale leven bij terugkeer naar het vaderland, het type contact in het buitenland en beschikbare communicatiemiddelen uit de analyse naar voren te komen als invloed hebbend. De professionele factoren komen niet tot nauwelijks voor in het corpus en lijken mede daardoor niet van invloed op [het repatriëringsproces van de Nederlandse respondenten](Burks, 2014, pp. 80-81).”

Daarnaast heeft Burks (2014) op basis van haar analyse 11 nieuwe factoren geformuleerd: “de ervaring in het buitenland, een dagbesteding, de reden voor terugkeer, de waardering van de terugkeer, de culture shock met daarbij het moeten wennen, de verwachting bij vertrek, de voorbereidingstijd voor vertrek, de vergelijking van het sociale leven in Nederland en in het buitenland, de voorbereiding op de terugkeer naar het vaderland, de afstand van de [uitzending] tot Nederland en de onvoorspelbaarheid van het expat-leven (p. 81)”.

Mijn onderzoek valt eveneens binnen de cognitieve categorie; ik wil het repatriëringsproces van expat-partners analyseren vanuit het perspectief van het Expectations Model (Rogers & Ward, 1993; Black et al., 1992a; Adler, 1981). Met andere woorden, ik ga me richten op de rol die verwachtingen speelt in het repatriëringsproces. Deze rol van verwachtingen komt uitgebreid aan bod in de theorie van Black et al. (1992a) over het repatriëringsproces en in die theorie van Stroh et al (2005) over de *mental map*.

2.4 Repatriëren als een meervoudig aanpassingsproces

Black, Gregerson & Mendenhall (1992a; 1992b) beargumenteren dat het repatriëren verschilt van het aanpassen in het buitenland; expats ervaren het repatriëren zelfs als moeizamer dan de uitzending naar het buitenland. Het verschil tussen de repatriëring en de uitzending verklaren ze aan de hand van verwachtingen die expats hebben: expats worden doorgaans uitgezonden naar landen waar ze nog niet eerder hebben gewoond en daarmee dus beperkte tot geen persoonlijke ervaring (zoals vakanties) hebben. Dit gebrek aan eerdere ervaring houdt in dat de cognitieve verwachtingen die expats over het gastland hebben voornamelijk zijn gebaseerd op gesimuleerde ervaringen (zoals trainingen) en eenvoudige stereotypes (media en verhalen). Wegens het gebrek aan ervaringen vormen expats flexibele verwachtingen over het gastland. Bij de repatriëring, daarentegen, vormen expats juist meer concrete en inflexibelere verwachtingen over hun thuisland omdat ze daar juist

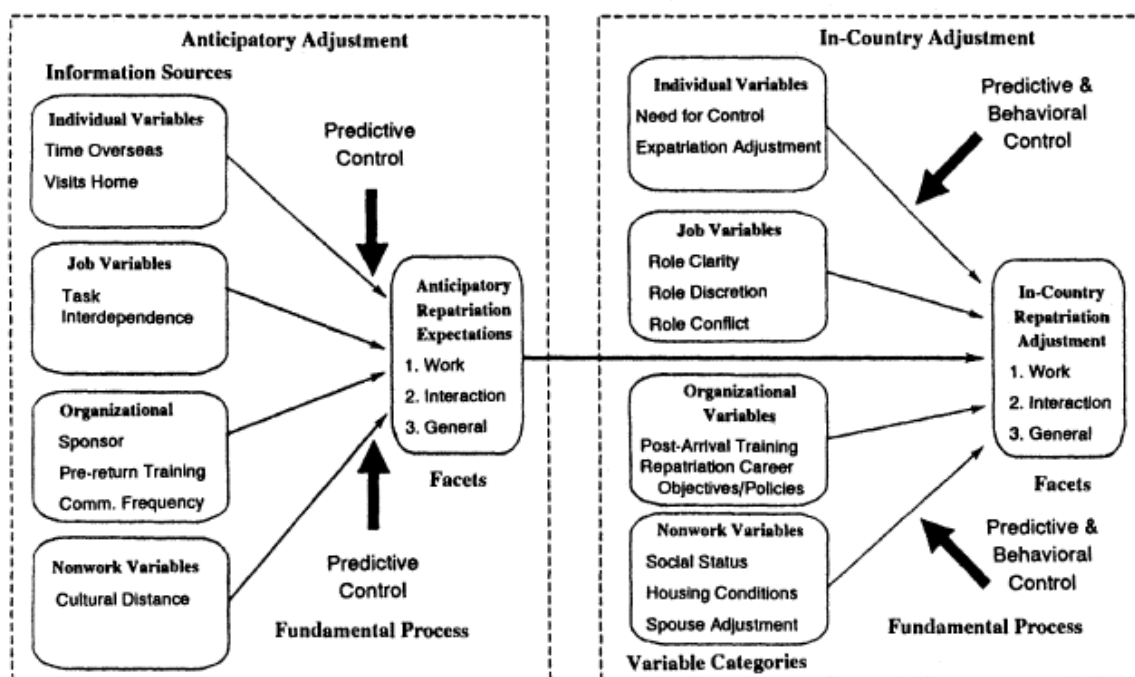
veel persoonlijke ervaringen mee hebben. Doordat expats terugkeren met sterk omliggende verwachtingen hebben ze aanzienlijk meer moeite om zich aan te passen in hun land van herkomst (p. 741).

Aangezien het proces van repatriëren niet simpelweg een omgekeerde uitzending is, hebben Black, Gregerson & Mendenhall (1992a) op basis van hun onderzoek naar Amerikaanse expats een apart aanpassingsmodel voor expats³ opgesteld (figuur 2). Het model is opgesteld om het repatriëringsproces van expats te analyseren. Hoewel dit model nog moet worden uitgebreid met meer empirisch onderzoek vormt het een goed uitgangspunt om het repatriëren te analyseren. Het model is gebaseerd op de theorie van Bell & Straw (1989, geciteerd in Black, Gregerson & Mendenhall, 1992a) die uitgaat van de volgende psychologische aanname: het verhuizen naar een nieuwe omgeving brengt een zekere mate van onzekerheid met zich mee en men heeft de behoefte om deze te verminderen. Volgens de theorie bereikt men dit door een gevoel van controle te ontwikkelen op basis van twee vaardigheden, *predictive control* en *behavioural control*. Met *predictive control* kunnen individuen voorspellen hoe de omgeving op hen zal reageren en welk gedrag geassocieerd wordt met beloning, ofwel positieve reacties van de omgeving, en welk gedrag met straf, ofwel negatieve reacties van de omgeving. Met *behavioural control* kunnen ze invloed uitoefenen op hun gedrag om zo de gewenste impact te hebben op hun omgeving (p. 472).

Op die psychologische aanname hebben Black, Gregerson & Mendenhall (1992a) meerdere uitgangspunten voor hun model gebaseerd: in het thuisland hebben expats hun manier van gedragen gebaseerd op hun verwachtingen van welk gedrag positief of negatief wordt beoordeeld door anderen. Wanneer ze naar een nieuwe omgeving verhuizen, blijkt dat hun gedragsroutines niet altijd hetzelfde wordt beoordeeld door hun omgeving; terwijl sommige gedragsroutines acceptabel zijn in hun thuisland, worden ze niet als passend gezien in het gastland. Dit heeft tot gevolg dat expats hun bestaande gedragsroutines moeten loslaten met als gevolg dat hun gevoel van controle wordt verminderd. Expats proberen vervolgens dit gevoel van controle terug te krijgen door hun onzekerheid te verminderen middels *predictive* en *behavioural control*. Volgens de onderzoekers (ibidem) zijn er bepaalde factoren die het gevoel van onzekerheid en gebrek aan controle positief beïnvloeden en dus de aanpassing van expats in hun land van herkomst bevorderen. Daarnaast zijn er ook echter ook factoren die dat gevoel negatief beïnvloeden en dus de aanpassing belemmeren (pp. 742-743).

³ Het *repatriation adaptation model* model van Black, Mendenhall, and Oddou (1991) kan gezien worden als het meest invloedrijke en meest geciteerde theoretische bespreking van expat ervaringen en hun aanpassing in het gastland (Takeuchi, Wang, & Marinova, 2005). Zo hebben Bhaskar-Shrinivas et al. (2005) in totaal 51 onderzoeken gevonden die gedeeltelijk gebaseerd zijn op het model en 15 die er volledig op zijn gebaseerd.

Figuur 2. Basic Framework of Repatriation Adjustment. Overgenomen van "Towards a Theoretical Framework of Repatriation Adjustment" van S. Black, H. Gregerson en M. Mendenhall, 1992a, p. 745.

Het model toont aan dat het repatriëren naar het thuisland een meervoudig proces is dat bestaat uit de 'anticipatory adjustment' fase en de 'in-country adjustment' fase. Volgens Black, Gregerson & Mendenhall (1992a) kunnen expats voorafgaande aan hun vertrek namelijk al 'anticipatory adjustments' maken, oftewel zich alvast voorbereiden op mogelijke veranderingen in hun land van herkomst. Dit doen ze door gebruik te maken van *predictive control* om zowel het gevoel van onzekerheid als het verlies van controle te verminderen. Dat wil zeggen, ze kunnen hun bestaande verwachtingen aanpassen aan hun nieuwe omgeving. Om specifieker te zijn, ze kunnen hun verwachtingen ten opzichte van drie onafhankelijke, doch onderling gerelateerde, facetten aanpassen, namelijk hun werk, hun interactie met locals en de cultuur en omgeving in het algemeen.

Expats kunnen hun verwachtingen aanpassen door gebruik te maken van verschillende bronnen. Deze bronnen, oftewel variabelen, zijn volgens het model onderverdeeld in de categorieën individuele-, baan-, organisatie- en gedragsvariabelen. De variabelen die geen betrekking op werk hebben, zijn mogelijk ook relevant voor expat-partners. Hieronder volgt een beknopte opsomming en toelichting van die variabelen die van belang kunnen zijn voor de partners.

- *Time overseas* - hoe langer expats in het gastland wonen, hoe meer veranderingen in het land van herkomst plaatsvinden die ze niet meekrijgen, dus hoe lastiger het is om accurate verwachtingen van het land van herkomst te vormen.
- *Visits home* - door regelmatig het land van herkomst te bezoeken, blijven expats in contact met hun sociale netwerk thuis en blijven ze op de hoogte van sociale en culturele veranderingen. Hoe frequenter en langer die bezoeken zijn, hoe realistischer de verwachtingen zijn die expats over hun land van herkomst kunnen vormen.

- *Cultural distance* - Hoe groter het cultuurverschil tussen het gastland en het land van herkomst, hoe groter de mentale aanpassingen die expats moeten maken
- *Expatriate adjustment* – hoe groter de aanpassing aan het gastland, hoe lastiger de omgekeerde aanpassing aan het thuisland voor de expats.
- *Social status* en *housing conditions* – in het gastland krijgen expats in het algemeen in vergelijking met het land van herkomst een hoger salaris, een duurder huis en die luxe gaat vaak gepaard met een hogere sociale positie. Deze hogere positie en condities gaan tevens gepaard met bepaalde verwachtingen over gedrag. Terug in het land van herkomst moeten expats hun verwachtingen op dit punt aanpassen (ibidem, pp. 744-748).

Deze verschillende variabelen die een rol spelen in het repatriëringsproces zijn vaak geciteerd in de literatuur over *repatriation adjustment*. Zo hebben Hammer, Hart & Rogan (1998) de relatie onderzocht tussen de individuele variabelen, gastland variabelen en repatriëringsvariabelen met de ervaring met het terugkeren. Het *repatriation model of adjustment* als geheel wordt verder gebruikt als basis voor onderzoek naar internationale opdrachten en de aanpassing bij het repatriëren (Shen & Hall, 2009) en daarnaast aangevuld en uitgebreid in onderzoek naar het repatriëringsproces (Hyder & Lovblad, 2007). Daarnaast wordt het onderzoek van Black, Gregerson & Mendenhall (1992a) vaak aangehaald om aan te tonen dat het repatriëren minstens net zo zwaar is als de uitzending (Shen & Hall, 2009), dat veel bedrijven problemen hebben met repatriates die bij terugkeer ontslag nemen (Furaya, Stevens, Bird, Oddou & Mendenhall, 2009), en het belang van begeleiding voor repats bij hun repatriëringsproces (Lazarova & Caligiuri, 2001).

Samengevat, volgens Black, Gregerson & Mendenhall (1992a) vergemakkelijkt het hebben van realistische verwachtingen over het thuisland het repatriëringsproces. Hun model toont aan dat repatriëren een meervoudig proces van aanpassen bestaat uit twee fases: in de *anticipatory adjustment* fase bereiden expats zich voor op de terugkeer door al een mentale aanpassing maken en de *in-country adjustment* fase worden hun verwachtingen van het thuisland aan de werkelijkheid (p. 743). In beide fases passen expats hun verwachtingen over het thuisland aan op basis van verschillende informatiebronnen. (ibidem, p. 743). Er wordt uitgegaan dat dit psychologisch proces ook toepasbaar is op expat-partners; zij hebben eveneens als expats verwachtingen van het thuisland en kunnen deze voorafgaand aan de terugkeer ook aanpassen.

2.5 De rol van 'mental map' tijdens het repatriëren

De theorie van Stroh et al. (2005) bouwt voort op die van Black et al. (1992) door de rol die verwachtingen spelen bij het repatriëringsproces verder uit te werken. Centraal in deze theorie is eveneens dat het repatriëringsproces menigmaal moeilijker verloopt dan organisaties en expats aanvankelijk zelf hadden verwacht. Wanneer de expat zich nog in het gastland bevindt, heeft hij dezelfde verwachtingen van zijn baan en organisatie in het land van herkomst als toen hij daar nog woonde. Eenmaal teruggekeerd naar het land van herkomst blijkt echter dat die verwachtingen vaak niet realistisch zijn en dus onvervuld blijven. Met andere woorden, bij terugkeer bestaat er vaak een kloof tussen de verwachtingen die repats hebben van hun werk in en de werkelijkheid (geciteerd in Edelkoort, 2011, pp. 194-195).

Stroh et al. (2005) hebben een concept introduceerd dat veel omvattender is dan die eerder genoemde verwachtingen, namelijk de *'mental map'*. Omdat Stroh et al. (2005) naar mijn idee dit concept niet duidelijk in hun onderzoek definiëren, heb ik de volgende definitie hiervan opgesteld: de *mental map* zijn cognitieve kennisstructuren die een individu heeft ten opzichte van de cultuur, de mensen en de gedragspatronen van een land. Deze vormen een persoonlijke, subjectieve bril waardoor een individu verschillende aspecten van het leven waarneemt (Psychology Dictionary, 2014). Ik heb de definitie gebaseerd op het concept van de referentiekader, "het geheel van waarden en normen binnen een bepaalde groep (Van Dale, 1996, p. 820)", omdat men hun leefwereld op basis hiervan interpreteert. Naar mijn inzicht interpreteren expats hun thuisland of gastland niet op 'waarden en normen', maar op basis van hun kennis erover, oftewel, op basis van hun kennisstructuren. Daarnaast vinden er volgens Stroh et al. (2005) gedurende de uitzending veranderingen in het thuisland plaats die ten opzichte de cultuur, de mensen en gedragspatronen (zoals geciteerd in Edelkoort, 2011, p. 15). Op basis hiervan heb ik geconcludeerd dat die kennisstructuren zodoende betrekking hebben op de cultuur, de mensen en gedragspatronen van een land. Volgens Stroh et al. (2005) spelen deze *mental map* een zeer invloedrijke rol bij het proces van repatriëren. Voorafgaande aan de uitzending hebben repats een *mental map* van hun land van herkomst die kennis omvat over zowel hun cultuur, omgeving, organisatie en persoonlijk netwerk alsmede over gedragsroutines die als normaal worden beschouwd in hun land van herkomst.

Gedurende de uitzending verandert die *mental map* geleidelijk: expats wonen immers in een andere omgeving, werken samen met andere collega's in een andere organisatiecultuur en leggen contact met nieuwe mensen. Doordat er sprake is van een andere manieren van denken en gedrag in het gastland wordt die *mental map* in een zekere mate uitgebreid zodat expats effectief kunnen werken, communiceren en leven in het gastland (Edelkoort, 2011⁴). Voorbeelden van deze mentale veranderingen zijn bijvoorbeeld de manier van denken over tijd, ruimte en kwaliteit van het leven (Thomas & Schroll-Machl, 2010, p. 346). De *mental map* wordt niet alleen uitgebreid maar ook tot een zekere hoogte aangepast. Zo moeten expats bijvoorbeeld breken met gedachtepatronen en gedragspatronen die niet gepast blijken te zijn in het gastland.

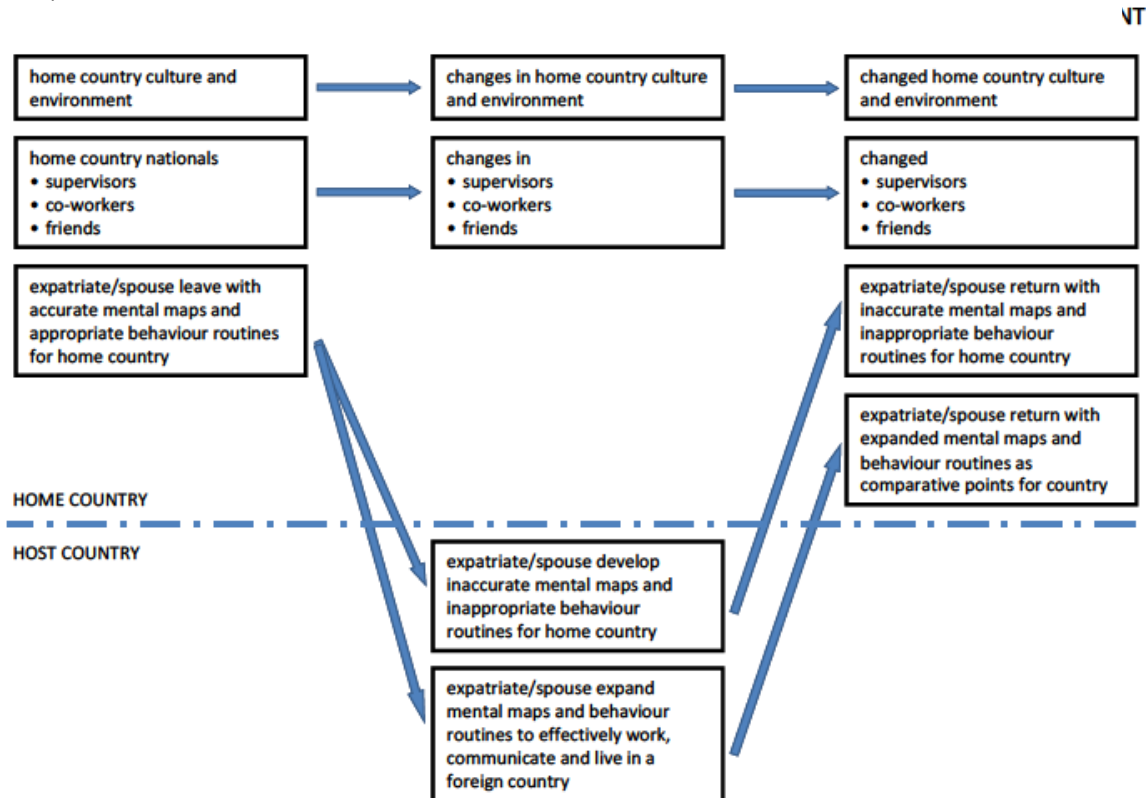
Tegelijkertijd veroudert de *mental map* die ze hebben van hun land van herkomst tijdens de uitzending. Gedurende de jaren waarin de expat in het gastland woont, vinden er sociale, culturele, technologische en politieke veranderingen plaats in hun land van herkomst. Op een meer persoonlijk niveau vinden er tevens veranderingen plaats in de organisatie van de expats, zoals een wisseling in leidinggevende of een nieuw beleid, en maken familieleden, vrienden en kennissen van expats ook een ontwikkeling door. Wegens de fysieke afstand krijgen expats deze veranderingen vaak niet door (Stroh et al., 2005, p 191, geciteerd in Edelkoort, 2011, p. 16). Hierbij moet wel worden opgemerkt dat dankzij communicatieve innovaties (Skype, email, social media, etc.) het sociale netwerk kan worden onderhouden (Sussman, 2011), zodat expats tenminste een deel van die veranderingen in hun thuisland kunnen meekrijgen.

Verder hebben Stroh et al. (2005) het repatriëringsmodel van Black et al. (1992) aangepast; volgens hen vindt die verandering in *mental map* plaats gedurende de drie fases van de uitzending. Deze fases zijn 'voorafgaand aan de uitzending', 'gedurende de uitzending' en 'na afloop van de uitzending' (figuur 3). Ik neem aan dat Stroh et al. (2005) de componenten *predictive control* en

⁴ Het onderzoek van Edelkoort 2011 wordt uitgebreid behandeld in hoofdstuk 2.6.

behavioural control in hun model hebben weggelaten omdat ze al zijn geïncorporeerd in het concept van *mental map*.

Figuur 3. Drie fases in de mentale verandering. Overgenomen van Stroh et al, 2005, p. 192, geciteerd Edelkoort, 2011, p. 15.

Het bovenstaande model toont aan het dat er drie fases zijn waarin de *mental map* van expats verandert. In de eerste fase, voorafgaand aan de uitzending, hebben expats een *mental map* van hun eigen cultuur en omgeving, sociale netwerk en baan en welke gedragsroutines hierbij geaccepteerd zijn. In de tweede fase vertrekt de expat naar het gastland. De omgeving en cultuur van het gastland beïnvloedt gedurende de uitzending de *mental map* van de expat. Zoals het model laat zien, kan het gastland de *mental map* op twee manieren beïnvloeden. Allereerst kunnen expats hun *mental map* uitbreiden maar niet breken met verwachtingen en gedragsroutines die belangrijk zijn voor hun thuisland. In dit geval zou hun repatriëringsproces in derde fase relatief soepel verlopen. Daarentegen kunnen expats ook een inaccurate *mental map* van hun thuisland ontwikkelen doordat ze een grote mentale veranderingen hebben doorgemaakt. In dit geval zou hun repatriëringsproces in de derde relatief moeizaam verlopen; ze kunnen noder andere moeite ervaren met het communiceren met vrienden, familie en collega's in het land van herkomst en met het aanpassen aan hun leefomgeving en cultuur die niet zo vertrouwd als eerst blijkt te zijn (Stroh et al., 2005, geciteerd in Edelkoort, 2011, p. 15; Stroh, Gregerson and Black, 1998; Black & Gregerson, 1998).

In het verlengde van de theorie van Black et al. (1992a) stellen Stroh et al. (2005, geciteerd in Edelkoort, 2011) dat er de bovengenoemde drie fases van het repatriëren – voorafgaand, gedurende en na afloop – factoren zijn die invloed hebben op de verwachtingen die repats vormen. Aan de hand van deze factoren, ofwel informatiebronnen, kunnen repats hun *mental map* over hun land van herkomst updaten. De factoren die Stroh et al. (ibidem) gebruiken komen grotendeels overeen met

die van Black et al. (1992a). Er zijn echter twee nieuwe variabelen die mogelijk ook relevant zijn voor partners van repats:

- *Pre-return training/orientation* – training over terugkeer kan mogelijk de aanpassing op het gebied van communicatie en cultuur in het land van herkomst vergemakkelijken
- *Extended international experience* – wanneer expats veel internationale ervaringen hebben, hebben ze meer ervaring met het aanpassen van het verwachtingen van hun thuisland (p. 199).

Opvallend is dat Stroh et al. (2005) het gebruik van *social media* (Facebook, Twitter, etc.) en andere globale communicatie (Skype, email, etc.) niet al variabel in het model hebben opgenomen. Hoewel Facebook en Skype rond 2005 pas aan het opkomen waren en dus wellicht op een nog kleinere schaal werden gebruikt, lijkt mij aannemelijk dat e-mail wel een veelgebruikt communicatiemedium is.

Samengevat, volgens Stroh et al. (2005) verandert de *mental map* van expats gedurende drie fases. Hun proces van repatriëren verloopt moeizaam wanneer repats tijdens hun uitzending een inaccurate *mental map* van hun land van herkomst hebben ontwikkeld. Om het repatriëringsproces te vergemakkelijken is het dus van belang voor expats om al gedurende de uitzending gebruik te maken van verschillende informatiebronnen om zo hun *mental map* ten opzichte van hun thuisland te updaten. Hoewel de theorie van Stroh et al. (2005) is gericht op expats is het naar mijn inzicht ook toepasbaar op expat-partners; zij hebben immers ook een *mental map* en maken eveneens als expats een mentale verandering door onder invloed van het gastland. In het volgende onderdeel wordt de rol van informatiebronnen en communicatie verder toegelicht.

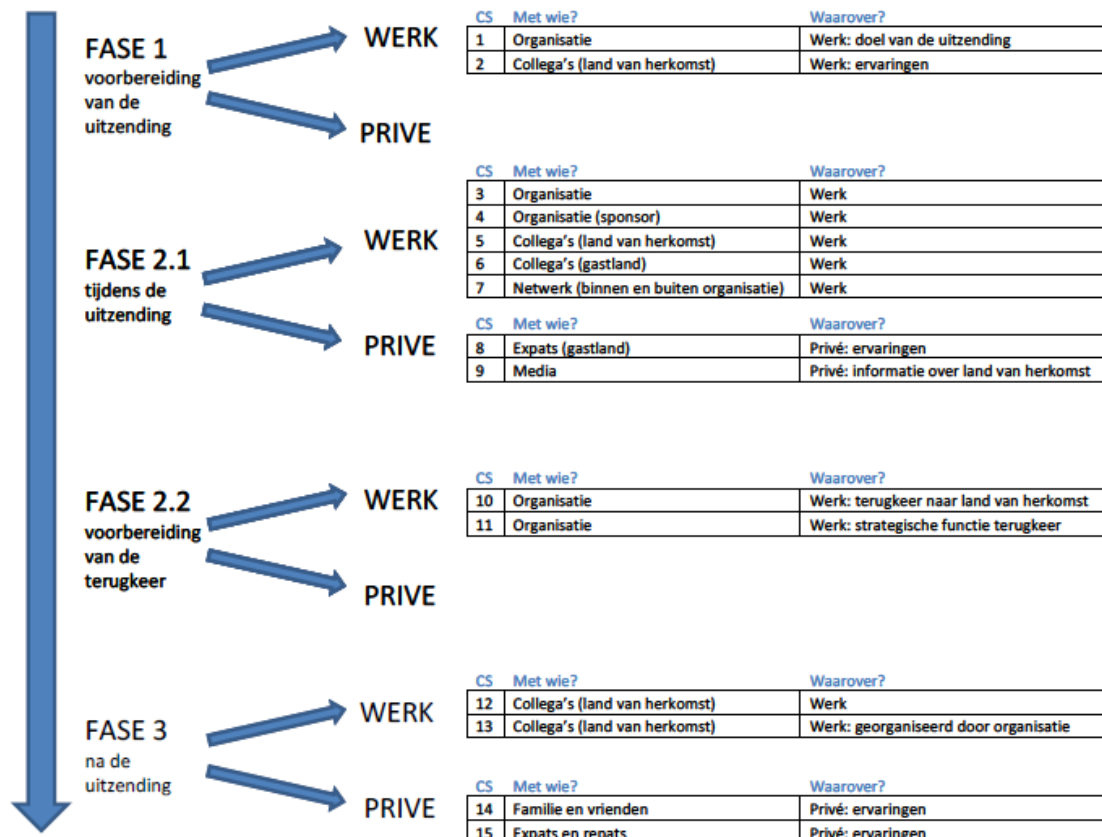
2.6 De rol van communicatie bij het repatriëren

Uit het theoretisch kader is gebleken dat aanstaande repats zich al op de terugkeer kunnen voorbereiden door op basis van verschillende informatiebronnen de *mental map* van hun thuisland up-to-date te houden. Met andere woorden, communicatie speelt een sleutelrol in het proces van repatriëren. Dit heeft de aanleiding gevormd voor Edelkoort (2011) om in haar master thesis aan de Universiteit Utrecht in meer detail te kijken naar de rol die communicatie speelt bij het repatriëringsproces. Voor haar onderzoek heeft ze de rol van communicatie, oftewel de rol van verschillende informatiebronnen, vertaald naar communicatieve situaties die cruciaal zijn voor het proces van repatriëren en heeft ze de aard hiervan geanalyseerd. Communicatieve situaties worden gedefinieerd als “de situatie(s) waarin de communicatie plaatsvindt die één doel heeft met één bepaald onderwerp, bepaalde deelnemers en het gebruik van een bepaalde taal en stijl van praten (Edelkoort, 2011, p. 20; Houtkoop & Koole, 2005)”. Binnen een communicatieve situatie staat communicatie met een (menselijke of niet-menselijke) informatiebron centraal; wanneer de expat nieuwe informatie van deze informatiebron verkrijgt, kan hij zijn *mental map* bijstellen.

Edelkoort (2011) heeft haar analyse gebaseerd op semi-gestructureerd diepte-interviews met 10 repats. Hiervan waren 9 respondenten Nederlands repats en 1 Schots en waren 7 respondenten mannen en drie respondenten vrouwen. Op basis hiervan heeft ze een typologie van 15 communicatieve situaties opgesteld die essentieel zijn voor het proces van repatriëren (figuur 4).

Deze communicatieve situaties heeft ze onderverdeeld onder de verschillende relevante fases van het repatriëringsproces. Edelkoort (2011) heeft hiervoor de fases in repatriëringsmodel van Black et al. (1992) en van Stroh et al. (2005) samengevoegd en is zo tot vier verschillende fases gekomen waarin de *mental map* van expats verandert. Fase 1 is de voorbereiding op de uitzending; fase 2.1 is gedurende de uitzending; fase 2.2 is de voorbereiding van de terugkeer; fase 3 is na afloop van de uitzending (p. 46).

Figuur 4. 15 communicatieve situaties. Overgenomen van Edelkoort, 2011, p. 15.

Figuur 4 laat zien dat binnen deze typologie een tweedeling is gemaakt tussen ideale communicatieve situaties die betrekking hebben op werk ("werk") of op de mentale verandering ("prive"). Het merendeel van die communicatieve situaties hebben betrekking op werk waarbij expats communiceren met collega's of leidinggevenden van het bedrijf met als doel effectief te werken in het gastland en een realistische verwachting op het gebied van werk in het thuisland te krijgen. Edelkoort (2011) heeft ondervonden dat de invulling van deze werk-gerelateerde communicatieve situaties beïnvloed wordt door het doel van de uitzending: "een uitzending waarin het overdragen van kennis centraal staat vereist meer communicatieve situaties dan een uitzending waarin het opdoen van kennis centraal staat (p. 3)." Hoewel dit een interessante bevinding is, is het minder relevant voor repat-partners van wie de meesten hun carrière in het thuisland hebben opgegeven bij de aanvankelijk overplaatsing naar het buitenland..

Daarnaast ondervond Edelkoort (2011) dat de invulling van de communicatieve situaties van mentaal-gerelateerde veranderingen niet afhankelijk is van het doel van de uitzending en dus

hetzelfde is voor alle repats. De communicatieve situaties die betrekking hebben op de mentale verandering van repats kunnen ook mogelijk van toepassing zijn op repat-partners. Zij leven immers net als repats in dezelfde leefomgeving en worden eveneens beïnvloed door de cultuur, omgeving en de mensen in het gastland en uit het onderzoek van Edelkoort (2011) blijkt dat het 'expat-leven' in het gastland een belangrijke factor is dat invloed heeft op de *mental map*. Vier communicatieve situaties zijn specifiek relevant voor repat-partners: 1. "Communicatie met andere expats in het gastland", 2. "Communicatie via (nieuwe) media met het land van herkomst", 3. "Communicatie bij terugkeer met 'thuisblijvers'" en 4. "Communicatie bij terugkeer met expats en repats". Het is echter aannemelijk dat er nog meer relevante communicatieve situaties voor expat-partners bestaan, maar dat deze niet zijn opgenomen in de typologie van Edelkoort (2011). Een deel van hun leven van de expat-partner in het gastland verschilt namelijk met die van de expat doordat expat-partners (vaak) geen carrière in het buitenland hebben.

Tot slot heeft Edelkoort (2011) op basis van de interviews ook een beknopte beschrijving gegeven van het expat-leven in het gastland en vergeleken hoe die verouderde *mental map* van het land van herkomst en de nieuwe *mental map* na verblijf in het gastland eruit zien. Deze beschrijving is mogelijk ook relevant voor mijn onderzoek aangezien deze (tot op een zekere hoogte) ook van toepassing kan zijn op expat-partners. Ongeacht de locatie van de uitzending of de duur van de uitzending beschrijven haar respondenten het expat-leven als open en flexibel waarbij er minder sprake is van sociale verplichtingen in vergelijking met het thuisland. Gedurende de uitzending keerden expats vrijwel allemaal minstens eenmaal per jaar terug naar huis tijdens de vakantie periode. Gedurende deze periode kregen ze de mogelijkheid om wederom de cultuur van hun thuisland te ervaren en om contacten te onderhouden met familie en vrienden. Daarentegen bleken ze gedurende die bezoeken niet in staat te zijn om sociale veranderingen in hun thuisland op te merken. Bij terugkomst in land van herkomst merken expats dat hun visie op Nederland is veranderd en dat ze hun nieuwe *mental map* van het gastland gaan vergelijken met Nederland. Met andere woorden, bij terugkomst kijken expats met andere ogen naar hun eigen cultuur hetgeen duidt op een verandering in hun *mental map* of op een verouderde *mental map*.

Dit onderzoek van Edelkoort (2011) heeft zich gericht op expats en vormt een goede basis voor onderzoek naar expat-partners, omdat ze duidelijke aangetoond hoe zowel een *mental map* van het land van herkomst verandert onder invloed van het gastland en hoe deze bij terugkeer vervolgens verouderd blijkt te zijn. Deze beschrijving kan ik uitwerken door aan te tonen hoe de *mental map* van expat-partners verandert onder invloed van het gastland. Daarnaast heeft ze de rol van communicatie op het repatrieringsproces concreet in beeld gebracht door ze te vertalen naar communicatieve situaties. Een deel van deze communicatieve situaties kan ik gebruiken als analysemodel voor mijn onderzoek.

2.7 Communicatie en communicatieve situaties

Centraal in mijn onderzoek is het analyseren van de rol van communicatie op het repatrieringsproces van expat-partners. Die analyse ga ik uitvoeren op basis van het SPEAKING-model van Hymes (1972). Dit model komt voort uit de etnografie van communicatie aan waarvoor Hymes & Gumperz (1964) de basis hebben gelegd. Zij beargumenteren dat communicatie in zijn context moet worden geanalyseerd om inzicht te krijgen in communicatiepatronen (p. 2). Communicatie kan volgens Hymes (1972) worden geanalyseerd op drie verschillende niveaus: die van een *speech act*, een

speech event of een *speech situation* (p. 8). In mijn onderzoek ga ik communicatie op het niveau van een *speech situation* analyseren, een sociale situatie waarin communicatie plaats vindt tussen bepaalde deelnemers met een bepaald doel.

Binnen een *speech situation*, ofwel een communicatieve situatie in het Nederlands, vindt er een communicatieve gebeurtenis plaats (Houtkoop & Koole, 2000, p. 97). Volgens Hymes (1972) wordt iedere communicatieve gebeurtenis gekenmerkt door een vaste set componenten waarvan de eerste letters samen het Engelse woord SPEAKING vormen. Door iedere component van het SPEAKING-model te beschrijven en te interpreteren kan de communicatieve situatie worden geanalyseerd. Hieronder volgt een overzicht van het SPEAKING-model op basis van de uitleg van Houtkoop & Koole (2000, pp. 101-170).

S	<i>Setting & scene</i>	De fysieke situatie (tijd/plaats/andere omstandigheden) waarin de communicatie plaats vindt. De scene is hoe de deelnemers de situatie interpreteren; bij een gelijke interpretatie is de communicatie geslaagd.
P	<i>Participants</i>	Deelnemers van het gesprek die onderverdeeld kunnen worden in de spreker(s), hoorder(s) en toehoorder(s).
E	<i>Ends</i>	Het doel van de communicatie. Het globale doel kan ook middels lokale doelen bereikt worden.
A	<i>Act sequence</i>	De vorm (communicatieve handelingen die worden uitgevoerd) en inhoud van de communicatie.
K	<i>Key</i>	De toon of stijl van de communicatie.
I	<i>Instrumentalities</i>	Het communicatiekanaal dat wordt gebruikt voor de communicatie. Communicatie kan ook non-verbaal zijn.
N	<i>Norms</i>	Normen die voor de interactie gelden: wie mag wanneer tegen wie spreken, wat mag er gezegd worden en hoe dient dit gezegd te worden?
G	<i>Genre</i>	Mondelinge genres (bepaalde taalhandelingen), schriftelijke genres en fysieke objecten die relevant zijn voor de communicatie.

Kortom, de rol van communicatie kan worden verduidelijkt aan de hand van communicatieve situaties die relevant zijn voor het repatriëringsproces van expat-partners. De aard hiervan zal ik analyseren door de afzonderlijke componenten van het SPEAKING-model te beschrijven..

2.8 Het 3-stappen model van perspectiveren

Centraal in mijn onderzoek is de aanname dat het repatriëringsproces van expat-partners wordt beïnvloed door hun verwachtingen, ofwel de *mental map*, over hun thuisland. In mijn onderzoek analyseer ik het concept van de *mental map* op twee verschillende niveaus: door deze allereerst te reconstrueren op basis van de verhalen van de expat-partners en ten tweede de manier waarop ze die verhalen vertellen op taalkundig niveau te analyseren. Dit laatste wil ik doen aan de hand van het 3-stappen model van perspectiveren (ten Thije, 2006).

Een verandering in *mental map* kan worden opgevat als een identiteitsconstructie die het resultaat is van een sociaal interactieproces. Volgens Mead (1927; 1983) kunnen gespreksdeelnemers gedurende hun gesprek een relatie met elkaar opbouwen door hun perspectief over te nemen (zoals geciteerd in Ten Thije, 2006, p. 101). De spreker en de hoorder hebben echter niet altijd dezelfde gemeenschappelijke culturele voorkennis over het gespreksonderwerp. Daarom maakt de spreker tijdens het gesprek een inschatting van de culturele voorkennis van de hoorder over het (aankomende) gespreksonderwerp en op basis hiervan past de spreker zijn manier van vertellen over de werkelijkheid aan waarmee hij het perspectief van de hoorder poogt over te nemen. Wanneer de spreker de werkelijkheid op zodanige wijze verwoordt dat die door de hoorder zowel wordt geaccepteerd als overgenomen, wordt er tijdens het gesprek een gemeenschappelijke identiteit gecreëerd. Deze gemeenschappelijke identiteit verwijst dus naar het overnemen van het perspectief van de ander (ten Thije, 2003, p. 431).

De spreker wil de hoorder overtuigen van zijn werkelijkheid en tijdens het spreken stelt hij daarom deze beschrijving bij op basis van hun gemeenschappelijke culturele voorkennis. Deze mentale activiteiten die leiden tot het bijstellen van het spreken worden door Ten Thije (2003) het 'mentale apparaat van perspectiveren' genoemd. Het mentale apparaat perspectiveren verandert de kennis die over de propositionele inhoud wordt verwoord op twee verschillende manieren. Allereerst kan het de relatie tussen de kennis van de spreker en de werkelijkheid duidelijk maken, bijvoorbeeld door de deskundigheid van de spreker ten opzichte van het gespreksonderwerp te karakteriseren. Daarnaast kan het de relatie tussen de kennis van de spreker en het propositionele gehalte van de uiting veranderen door bijvoorbeeld aanvullende kennis over het gespreksonderwerp te geven (p. 438).

Kortom, volgens Ten Thije (2003) werkt het mentale apparaat van perspectiveren "ten dienste van de doorvoering van het controleplan van de spreker. Het draagt er toe bij dat de spreker zijn woorden aanpast in het licht van zijn overkoepelend plan (p. 438)". Voor het aanpassing van de beschrijving zet de spreker verschillende talige middelen in waarvan hieronder een opsomming volgt:

- Bijstellingen
- Tussenvoegsels
- Hersteloperaties
- Citerend spreken
- Citaatinleiders
- Specifieke pauzestructuren en veranderingen in spreeknelheid
- Begeleidend lachen

Wat deze talige middelen met elkaar gemeen hebben is dat ze worden gerealiseerd wanneer de spreker zijn spreekplan op de hoorder bijstelt. Daarnaast hebben de zinnen waarin de talige middelen worden ingezet geen betrekking op het propositionele onderdeel van de uiting, ofwel dat deel van de betekenis van zin die gelinkt is aan de propositie (waarheidscondities). Met andere woorden, de toegevoegde waarde van die talige middelen is om weer te geven hoe de spreker ten opzichte van de werkelijkheid en de hoorder staat (ten Thije, 2003, p. 437).

Dit proces van het inschatten van de gemeenschappelijke voorkennis middels het mentale apparaat perspectiveren kan volgens Ten Thije (2006) nog verder worden uitgewerkt. Hij heeft het 3-stappen model opgesteld om mogelijke verschillen in de gemeenschappelijke voorkennis onder woorden te brengen: generaliseren, perspectiveren en het contrasteren van culturen.

1. Door te *generaliseren* verbaliseert de spreker de propositionele inhoud als een culturele standaard
2. Door de *perspectiveren* lokaliseert de spreker de propositionele inhoud in het gesprek waarbij hij rekening houdt met de culturele standaarden van de hoorder
3. Door de culturen met elkaar te *vergelijken* maakt de spreker het de hoorder mogelijk om de culturele standaard van de spreker te vergelijken met die van hemzelf waardoor de hoorder in staat is om de discourse adequaat te interpreteren (p. 117).

Cultuur wordt hierbij overigens gedefinieerd als collectieve standaardoplossing op terugkerende collectieve standaard problemen; oftewel, cultuur zit in de interactie tussen mensen (Koole & ten Thije, 1994). Deze definitie sluit aan bij hoe ik cultuur in dit onderzoek definieer, namelijk als een combinatie van die van Hofstede (2010) en mijn eigen inbreng. Volgens Hofstede (2010) is cultuur de *collective programming of the mind*: “de ongeschreven regels van het sociale spel die leden van een culturele groep in een bepaalde sociale omgeving leren; wanneer ze in een andere sociale omgeving komen, passen ze hun collectieve programmering hierop aan (Hofstede, 2010, p. 18). Terwijl Hofstede een mentalistische benadering van cultuur hanteert, wil ik de handelingsgeoriënteerde benadering benadrukken, namelijk dat cultuur wordt gekenmerkt door een bepaalde manier van handelen. Mijn nieuwe definitie van cultuur luidt dan als volgt: de gedragsroutines van het sociale spel die leden van een culturele groep in een bepaalde sociale omgeving leren; wanneer ze in een andere sociale omgeving komen, passen ze hun gedragsroutines hierop aan.

Het 3-stappen model van perspectivering is onder andere door Yannick Wassmer von Langenstein (2013) gebruikt in zijn master thesis naar hoe de koloniale geschiedenis tussen Nederland en Indonesië nog steeds van invloed is op het leven van de Nederlandse expats in Indonesië. Door deze discoursstrategie op de interviews toe te passen heeft hij geconstrueerd hoe een gemeenschappelijk identiteit tussen de onderzoeker en de geïnterviewden. Hierbij heeft hij aanvullende opmerkingen over het 3-stappen perspectiveringsmodel vastgelegd. Zo wordt in de eerste stap, het generaliseren, collectieve standaard oplossing aangedragen voor een terugkerend standaard probleem. In de tweede stap, het perspectiveren, lokaliseert de spreker de propositionele inhoud in de daadwerkelijke gespreksituatie en houdt hierbij rekening met de culturele standaard van de ander door aan te geven wat de standaardoplossing in Nederland zou zijn. In de derde stap, het contrasteren, wordt door middel van het deictische “hier” een vergelijking gemaakt met de culturele standaard van Indonesië.

Aan de hand van het 3-stappen model van perspectiveren en de aanvullingen hierop van Von Langenstein (2013) kan worden aangetoond hoe de respondenten hun verhalen over het buitenland

en het repatriëren op de interviewster afstemmen, oftewel, hoe zij over hun *mental map* spreken en deze tijdens het interview op die van de interviewster proberen aan te passen. Wanneer ze vertellen over hun ervaringen, kunnen zowel de Nederlandse als niet-Nederlandse respondenten anticiperen namelijk op een potentiële interculturele onwetendheid van de interviewster en daarmee intracultureel ofwel intercultureel begrip proberen te bewerkstelligen. Met name van de niet-Nederlandse respondenten kan worden verwacht dat zij antiperen op culturele verschillen van de interviewster waar ze door het gebruik van linguïstische middelen op in spelen. Volgens Ten Thije (2003) wordt er bij gelijke culturele achtergrond van de gespreksdeelnemers eerder een gemeenschappelijke identiteit gecreëerd in vergelijking met gespreksdeelnemers die verschillende culturele achtergronden hebben (p. 433).

2.9 Samenvatting theoretisch kader ten behoeve van onderzoeksvraag

Een expat is een werknemer die voor zijn werk tijdelijk naar het buitenland wordt gezonden en de expat-partner volgt haar man of zijn vrouw naar het buitenland. Expat-partners kunnen volgens Punnett (1997) worden onderverdeeld in drie categorieën: vrouwelijke expat-partners die niet verwachten te gaan werken in het buitenland, vrouwelijke expat-partners die verwachten te gaan werken in het buitenland en mannelijke expat-partners die over het algemeen verwachten te gaan werken in het buitenland. Wanneer expats en expat-partners na afloop van de uitzending terugkeren naar het thuisland is er sprake van een repatriëringsproces, hetgeen een heraanpassing vereist van de expat-partner aan het thuisland na een lang verblijf in een andere cultuur. Expats en expat-partners die naar hun thuisland zijn gerepatriëerd worden repats en repat-partners genoemd (Van Dale, 1997, p. 829).

Naar het repatriëringsproces van expat-partners is er nog weinig onderzoek gedaan, terwijl dit wel een relevante onderzoeksgroep is. Uit eerder onderzoek blijkt namelijk dat het geluk en functioneren van de expat sterk wordt beïnvloed door het welzijn van de expat-partner en wanneer blijkt dat de expat-partner duidelijk moeite ervaart bij het repatriëren, dit ook een negatieve invloed heeft op de repatriëring van de expat (Hechanova, Beehr & Christiansen, 2003; Ait Taleb, 2011). Niet alleen de expats en de expat-partners zelf hebben baat bij een soepele repatriëringsproces, maar ook bedrijven die de expats uitzenden omdat zij de grote (financiële) investering in hun werknemers niet willen verliezen.

Het repatriëringsproces is binnen de literatuur vanuit een affectieve, gedragsmatige en cognitieve benadering onderzocht (Szkudlarek, 2008). In mijn onderzoek kijk ik naar het repatriëringsproces vanuit de cognitieve benadering waarbij ik het Expectations Model als uitgangspunt neem. Volgens dit model wordt het repatriëringsproces beïnvloed door de verwachtingen van de expat over het thuisland. Mijn onderzoek baseer ik op twee belangrijke theorieën van Black et al (1992a) en Stroh et al (2005) waarin centraal staat de kloof tussen de verwachtingen die repats hebben over de terugkeer naar hun thuisland en de realiteit van de terugkeer.

Black et al (1992a) stellen dat het repatriëringsproces niet hetzelfde is als het uitzendingsproces omdat verwachtingen hierin een andere rol spelen. Doordat expats nauwelijks tot geen persoonlijke ervaringen hebben met het gastland waarnaar ze naar worden uitgezonden, hebben ze flexibele verwachtingen over het gastland. Wanneer ze echter terugkeren naar hun land van herkomst hebben ze hier concrete verwachtingen over. Deze verwachtingen beïnvloeden hoe

expats het repatriëringsproces ervaren; wanneer hun verwachtingen over hun thuisland niet aansluiten op de realiteit hebben ze aanzienlijk meer moeite met de aanpassing in hun land van herkomst.

Deze verwachtingen maken deel uit van *mental map*, cognitieve kennisstructuren ten opzichte van de cultuur, de mensen en de gedrag patronen van een land. Gedurende de vier verschillende fases van de uitzending vindt er een verandering plaats in de *mental map*. Voorafgaand aan de uitzending hebben expats een accurate *mental map* van hun land van herkomst ten opzichte van de cultuur, werk en interactie met hun persoonlijk netwerk (fase 1). Gedurende de uitzending passen expats hun *mental map* tot een zekere hoogte aan onder invloed van het gastland. Tegelijkertijd krijgen ze wegens de fysieke afstand niet alle culturele, sociale, economische en politieke veranderingen in hun land van herkomst mee waardoor hun *mental map* hiervan veroudert (fase 2).

Repatriëren is een meervoudig proces van aanpassing dat bestaat uit twee fases Black, Gregerson & Mendenhall (1992a; 1992b). Wanneer expats weten dat ze terug zullen keren naar hun thuisland kunnen ze zichzelf hierop alvast mentaal voorbereiden door hun verwachtingen ten opzichte van de cultuur, werk en interactie met hun netwerk aan te passen. Met andere woorden, op basis van verschillende informatiebronnen kunnen ze hun *mental map* van hun thuisland updaten (fase 3). Na afloop van de uitzending wordt bij terugkeer in hun thuisland duidelijk in hoeverre hun *mental map* aansluit op de werkelijkheid en welke mentale aanpassingen ze nog moeten maken voor herintegratie in hun thuisland (fase 4).

Indien repats terugkeren met een accurate *mental map* ervaren ze relatief weinig moeite met het aanpassen in hun thuisland. Wanneer ze echter een inaccurate *mental map* blijken te hebben ervaren ze een kloof tussen hun verwachtingen en realiteit waardoor ze zich onzeker voelen over hun manier van gedragen en een gebrek aan controle ervaren. Tevens hebben ze moeite met het communiceren met vrienden, familie en collega's in het land van herkomst en met het aanpassen aan hun omgeving. Kortom, het hebben van realistische verwachtingen van het land van herkomst vergemakkelijkt het repatriëringsproces.

Zoals gezegd kunnen aanstaande repats invloed uitoefenen op het slagen van het repatriëringsproces door voorgaande aan het terugkeren hun *mental map* van hun thuisland te updaten met behulp van informatie uit verschillende bronnen. Communicatie speelt hierbij dus de sleutelrol tot het vormen van realistische *mental map*. De rol die communicatie speelt kan worden verduidelijkt aan de hand van verschillende communicatieve situaties, een situatie waarin gespreksdeelnemers met elkaar communiceren om een bepaald doel te bereiken. De invulling van communicatieve situaties kan worden geanalyseerd met behulp van het SPEAKING-model van Hymes (1972). Edelkoort (2011) heeft in haar onderzoek een typologie van 15 ideale communicatieve situaties opgesteld die bevorderlijk zijn voor het repatriëringsproces van expats. Hiervan hebben 11 communicatieve situaties betrekking op werk-gerelateerde verwachtingen en 4 op mentale veranderingen.

In de besproken theorieën over, en onderzoeken naar de invloed van *mental map* op het repatriëringsproces vormen expats/repats het uitgangspunt. Ik ga er echter vanuit dat deze invloed ook van toepassing is op de partners van expats/repats. Zij hebben immers ook *mental map* en maken eveneens als expats een mentale verandering door onder invloed van het gastland. Er is echter een punt waarop expats en expat-partners hierin verschillen, namelijk dat expat-partners niet voor hun eigen carrière maar voor die van hun man (of vrouw) naar het buitenland verhuizen.

Hierdoor is de eerder besproken mentale verandering ten opzichte van werk en, in het verlengde hiervan, zijn de werk-gerelateerde communicatieve situaties niet of alleen indirect van toepassing op expat-partners. Doordat expat-partners (vaak) geen carrière in het buitenland hebben, verschilt een deel van hun leven met dat van de expat. Het is dus aannemelijk dat er nog bepaalde communicatieve situaties zijn die relevant zijn voor expat-partners, maar dat deze niet zijn opgenomen in de typologie van Edelkoort (2011). Er kan dus niet van worden uitgegaan dat communicatie een identieke rol speelt in het repatriëringsproces van expats en van expat-partners. Er is dus baat bij een apart onderzoek naar welke communicatieve situaties relevant zijn voor het repatriëringsproces van repat-partners. In mijn onderzoek, waarin ik de data van Janneke Burks (2014) analyseer, wil ik die relevante communicatieve situaties in kaart brengen.

Tevens is het onderzoek van Edelkoort (2011) gebaseerd op voornamelijk Nederlandse expats die voor verschillende organisaties werken. In mijn onderzoek wil ik twee groepen met elkaar vergelijken die Nederland en de organisatie Shell als *tertium comparationis* hebben: Nederlandse expat-partners waarvan Nederland het thuisland is en niet-Nederlandse expat-partners waarvan Nederland het gastland is. De niet-Nederlandse groep bestaat uit expat-partners uit Engelsprekende landen (Verenigd Koninkrijk, Amerika, Australië); doordat de gemiddelde Nederland de Engelse taal op een basisniveau beheerst, is de veronderstelling dat Engelssprekende expat-partners in staat waren om tot op een zekere hoogte te communiceren met Nederlanders. De aanname is dat doordat expat-partners kunnen interacteren met de lokale bevolking het gastland een grotere invloed heeft op hun *mental map*. Door deze twee groepen met elkaar te vergelijken wil ik onderzoeken hoe de verandering in *mental map* er anders zou uitzien als het beïnvloed werd door één specifiek gastland (Nederland) in vergelijking tot meerdere gastlanden.

2.10 Onderzoeksdoel en deelvragen

Met deze scriptie stel ik me ten doel te onderzoeken hoe de verandering in *mental map* het proces van repatriëren van Nederlandse en niet-Nederlandse Shell expat-partners beïnvloedt en welke rol communicatie in dit proces speelt. Om deze doelstelling te bereiken is het onderzoek onderverdeeld in drie delen waarbij in ieder deel vanuit een andere lens wordt gekeken naar het repatriëringsproces van expat-partners. Het idee is om te beginnen door een brede lens naar *mental map* en communicatie te kijken om vervolgens op hierop in te zoomen en het vanuit een talig niveau te analyseren.

In deel 1 breng ik het 'expat-leven' in beeld om zo een context te creëren waarin de meer gedetailleerde analyses plaats kunnen worden. Uit het theoretisch kader blijkt immers dat 'het expat-leven' een belangrijke factor is die invloed heeft op de mentale verandering. Om te beginnen geef ik een beschrijving van wie de Shell expat-partners in kwestie zijn, hoe zij het expat-leven ervaren en waarin deze ervaring volgens hen verschilt met die van expats. Hoe ervaren zij het proces van repatriëren en hoe is dit beïnvloed door het expat-leven? De bijbehorende deelvraag luidt als volgt:

1.1 Hoe ervaren Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners het expat-leven en het proces van repatriëren?

Vervolgens wil ik het in kaart brengen in hoeverre de theorie over de verandering in *mental map* van Stroh et al (2005) van toepassing is op de data van mijn doelgroep. In het verlengde hiervan wil ik onderzoeken hoe expat-partners zowel de aanpassing van hun *mental map* op het gastland als de veroudering in hun *mental map* van land van herkomst ervaren. Hierbij staan veranderingen in *mental map* centraal en dus niet de inhoudt ervan. Dit wordt onderzocht aan de hand van de tweede deelvraag:

1.2 Hoe ziet het proces van repatriëren voor Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners eruit wanneer de verandering in 'mental map' als uitgangspunt wordt genomen?

Deel 2 borduurt voort op de bevindingen van deel 1 door te kijken naar de rol die communicatie speelt op de verandering van *mental map* en zodoende op het proces van repatriëren. Uit het theoretisch kader blijkt immers dat op basis van communicatie met verschillende bronnen expat-partners informatie vergaren waarmee ze hun verwachtingen met betrekking tot hun land van herkomst kunnen bijstellen. Er wordt daarom ingezoomd op specifieke communicatieve situaties die volgens de expat-partners wenselijk zijn om hun *mental map* van het land van herkomst up-to-date te houden.

Daarnaast wil ik kijken of die rol van communicatie hetzelfde is voor alle expat-partners of dat deze wordt beïnvloed door het land van herkomst van expat-partners. Hiervoor ga ik de communicatieve situaties van twee groepen expat-partners contrasteren. De eerste groep bestaat uit Nederlandse expat-partners die in het buitenland hebben gewoond en de tweede groep uit Engelstalige expat-partners die voor de uitzending van hun partner (onder andere) in Nederland hebben gewoond, oftewel "niet-Nederlanders". Tot slot, omdat dit onderzoek deels voortbouwt op dat van Edelkoort (2011) naar communicatieve situaties die relevant zijn voor het repatriëringsproces van expats, wil ik mijn resultaten met betrekking tot expat-partners vergelijken met die van haar. De bijbehorende deelvragen zijn dan ook als volgt:

2.1 Welke communicatieve situaties spelen volgens expat-partners een rol in hun proces van repatriëren?

2.2 Welke communicatieve situaties zijn specifiek voor het proces van repatriëren van Nederlandse expat-partners?

2.3 Welke communicatieve situaties zijn specifiek voor het proces van repatriëren van niet-Nederlandse expat-partners?

2.4 Welke communicatieve situaties zijn specifiek voor het repatriëringsproces van expat-partners?

In deelvragen 1 en 2 wordt de *mental map* van expat-partners gereconstrueerd op basis van hun beschrijvingen over het expat-leven en het repatriëren. Het is belangrijk om te benadrukken dat deze veranderingen zijn gereconstrueerd, omdat die *mental map* uiteraard een mentaal fenomeen zijn en ik niet in het hoofd van de expat-partners kan kijken. Met andere woorden, die reconstructies zijn gebaseerd op de interpretaties die ik als onderzoeker heb gemaakt. Een andere manier waarop de veranderingen in *mental map* kunnen worden blootgelegd is door onderzoek niet te richten op wát expat-partners vertellen maar hóe ze erover vertellen.

De aanname is dat wanneer expat-partners over hun repatriëringsproces vertellen, ze zich kunnen verplaatsen naar de fase van de uitzending, met andere woorden ze wisselen tussen hun ervaringen over hun expat-leven in het gastland en hun leven na de terugkeer in land van herkomst.

Ik verwacht dat ze hun ervaringen in het gastland gaan vergelijken met die van in het thuisland. Door de ervaringen van respondenten te analyseren aan de hand van het mentale apparaat perspectiveren (Ten Thije, 2006; Ten Thije, 2003) kan nog meer informatie worden blootgelegd over hun *mental map*.

Samengevat, in deel 3 analyseer ik de manier waarop Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners over hun *mental map* vertellen. Middels een discourse analyse zoom ik in op de talige constructies die ze gebruiken waaruit blijkt dat ze het mentaal apparaat van perspectiveren toepassen. De bijbehorende deelvraag luidt als volgt:

3.1 Hoe maken expat-partners gebruik van het mentale apparaat van perspectiveren om over hun verandering in mental map te vertellen?

Kortom, antwoorden op al deze drie deelvragen leidt tot een breed inzicht in de doelstelling, namelijk hoe de verandering in *mental map* het proces van repatriëren van Nederlandse en niet-Nederlandse Shell expat-partners beïnvloedt en welke rol communicatie daarbij speelt.

3. Methode

De data die ik voor mijn onderzoek heb gebruikt zijn verzameld door Janneke Burks (2014) voor haar eigen scriptie. In deel 3.1 en 3.2 heb ik haar methode in mijn eigen woorden beschreven en aangevuld met relevante literatuur. Een aantal fragmenten van de methode heb ik letterlijk geciteerd uit het onderzoek van Burks (2014) omdat die daar al op een zeer heldere manier waren beschreven.

3.1 Verantwoording keuze onderzoeksmethode

Uit het theoretisch kader blijkt dat het repatriëringsproces van expat-partners nog een relatief weinig onderzocht fenomeen is. Doordat er weinig empirisch onderzoek naar dit fenomeen bestaat moet het nog theoretisch in kaart worden gebracht (Boeije, 2005, p. 267). Dit vraagt om een kwalitatieve onderzoeksmethode om dit fenomeen te verkennen. Het doel van kwalitatief onderzoek is het beschrijven, begrijpen en verklaren van menselijk gedrag; het maken van voorspellingen over het menselijk gedrag hoort hier niet bij. Het fenomeen wordt hierbij vanuit een “emic” perspectief onderzocht, oftewel, een cultuur wordt subjectief van binnenuit bestudeerd (Martin & Nakayama, 2012).

“In kwalitatief onderzoek richt de vraagstelling zich op onderwerpen die te maken hebben met de wijze waarop mensen betekenis geven aan hun sociale omgeving en hoe ze zich op basis daarvan gedragen” (Boeije, 2005, p. 27). Het is dus een vorm van interpreterend onderzoek waarbij de data over het fenomeen op een systematische en controleerbare wijze wordt verzameld, geanalyseerd en gerapporteerd; doordat de onderzoeker de data interpreteert is hij een waarnemings- en analyse instrument tegelijk (Plochg & Van Zwieten, 2007, p. 76). Kwalitatief heeft als voordeel dat hiermee diepgaand inzicht kan worden verkregen in culturen en communicatie door ze in hun context te bestuderen. De beperking die hiermee gepaard gaat is dat de onderzoeker wellicht niet de communicatiepatroon van een culturele groep accuraat kan weergeven omdat hij of zij geen deel uitmaakt van die groep (Martin & Nakayama, 2012, p. 58)

Voor dit onderzoek is er gekozen voor een biografische onderzoeksmethode omdat het fenomeen ‘repatriëringsproces van expat-partners’ voldoet aan de volgende kenmerken: er is weinig bekend over het fenomeen, het is een complex fenomeen dat beïnvloed wordt door verschillende factoren, de subjectieve ervaring van expat-partners van het repatriëringsproces is belangrijk en het repatriëringsproces heeft een proceskarakter (Geerdink, 2008, p. 29).

Volgens Geerdink (2008) wordt er met de biografische onderzoeksmethode uitgegaan van de levenservaringen van respondenten door hen te laten ‘vertellen’ over ervaringen die zij als relevant beschouwen voor de uitzending en het repatriëringsproces. Het doel hiervan is dat respondenten in alle vrijheid kunnen terugblikken op hun ervaringen met de uitzending en het repatriëren en hun gedachten hierover zorgvuldig onder woorden kunnen brengen. Door juist die levenservaringen centraal te stellen worden niet de feitelijke weergave maar de herinneringen van de respondenten benadrukt. Wanneer respondenten over hun ervaringen vertellen, ordenen ze feiten, gebeurtenissen en ervaringen waarbij ze bepaalde informatie weglaten of juist benadrukken; hiermee geven zij aan welke aspecten van hun ervaringen zij als belangrijk en interessant achten (p. 29). Met andere woorden, door middel van de biografische onderzoeksmethode wil ik inzicht krijgen in het denken van mensen of groepen mensen, waarbij hun herinnering aan het verleden een reflectie is van de

betekenis of relevantie die respondenten aan deze handelingen of ervaringen uit het verleden geven (ibidem, p. 29).

3.2 Onderzoeksprocedure

3.2.1 Datacollectie: werving en selectie

Voor het onderzoek zijn de interviews van 7 Nederlandse respondenten⁵ en 7 niet-Nederlandse respondenten gebruikt. Voorafgaand aan de werving heeft Burks (2014) een profiel voor de respondenten opgesteld met als doel respondenten te werven die voldoende overeenkomsten hebben maar alsnog onderling van elkaar verschillen. De Nederlandse respondenten moesten aan de volgende criteria voldoen waarbij het eerste criteriapunt het belangrijkste was:

- Getrouwd met een Nederlander die voor Shell werkt en uitgezonden is;
- minimaal 3 jaar in het buitenland gewoond;
- in Nederland geboren.

De niet-Nederlandse respondenten moesten aan de onderstaande criteria voldoen waarbij wederom het eerste criteriapunt het belangrijkste was:

- Getrouwd met een *native English speaker* die voor Shell werkt en uitgezonden is;
- minimaal 3 jaar in het buitenland gewoond;
- is een *native English speaker*.

Vervolgens heeft Burks (2014) via meerdere kanalen respondenten geworven:

- Shell Outpost
- Repat NL (via contact met Outpost)
- Persoonlijke contacten
- Advertenties op websites, nieuwsbladen, social media en op het forum Global Outpost Services
- De database van Expat Archive Centre in Den Haag (via contact met Outpost)
- Persoonlijke contacten van respondenten die al geïnterviewd zijn

3.2.2. Profielbeschrijving van de respondenten

“De gegevens betreffende de leeftijd van de informant ten tijde van het interview, de locaties, duur en data van de uitzendingen en het opleidingsniveau voor, tijdens en na verblijf in het buitenland zijn na afloop van de interviews verzameld via een tweetal e-mails” (Burks, 2014, p. 27).

Zowel de Nederlandse als de niet-Nederlandse respondenten zijn allemaal vrouw. “Alle respondenten zijn nog getrouwd met de partner waarmee ze naar het buitenland zijn vertrokken en hebben één of meer kinderen. Ten tijde van het interview waren de Nederlandse [respondenten]

⁵ Janneke Burks heeft voor haar onderzoek 8 Nederlandse respondenten geïnterviewd, maar een respondent heeft aangegeven het niet prettig te vinden dat zijn interview werd doorgestuurd naar een derde. De overige respondenten hebben toestemming gegeven aan gebruik van hun interviews op anonieme basis.

gemiddeld 47,4 jaar oud en was de spreiding van 39 jaar tot 57 jaar” (Burks, 2014, p. 27). De niet-Nederlandse respondenten waren gemiddeld 65 jaar oud en de spreiding was van 47 tot 72 jaar.

Leeftijd Nederlandse respondenten	Leeftijd niet-Nederlandse respondenten
39	47
44	53
45	55
47	57
50	72
53	49
54	57

Tabel 1: Leeftijd in jaren van de Nederlandse en niet-Nederlandse respondenten

In tabel 2 staat een overzicht van de hoogst gehaalde opleidingen van de respondenten.

Opleiding	Nederlandse respondenten	Niet-Nederlandse respondenten
Universiteit	3	5
HBO	3	1
MBO	1	1

Tabel 2: Hoogst gehaalde opleiding van Nederlandse en niet-Nederlandse respondenten

Het aantal uitzendingen per respondent verschilt onderling: een aantal respondenten zijn één keer naar een gastland uitgezonden, terwijl andere respondenten naar meerdere gastlanden zijn uitgezonden. Gemiddeld genomen zijn de Nederlandse respondenten op drie uitzendingen geweest. Vijf van de zeven Nederlandse respondenten hebben tussen die uitzendingen minimaal drie maanden in Nederland gewoond. Met andere woorden, ze zijn tweemaal het repatriëringsproces naar hun thuisland doorgelopen. De niet-Nederlandse respondenten zijn gemiddeld op vijf uitzendingen geweest. Opvallend is dat slechts één uit de zeven niet-Nederlandse respondenten tussen de uitzendingen vijf jaar in het land van herkomst heeft gewoond en dus twee repatriëringsprocessen heeft meegemaakt. De overige zes respondenten hebben aaneensluitend in verschillende gastlanden gewoond.

In tabel 3 staat een overzicht van het aantal uitzendingen van de informanten. Hierbij moet echter worden opgemerkt dat de duur van de uitzendingen onderling wel verschillen.

Aantal uitzendingen	Nederlandse respondenten	Niet-Nederlandse respondenten
1	1	1
2	-	1
3	3	-
4	2	-
5	1	3
6	-	1
13	-	1

Tabel 3: Het totaal aantal uitzendingen waarop Nederlandse en niet-Nederlandse respondenten zijn geweest

Één van de selectiecriteria was dat de respondenten minimaal drie jaar in het gastland moeten hebben gewoond als expat-partner. Alle respondenten zijn mee geweest op een of meerdere klassieke uitzendingen naar het gastland. Het totaal aantal jaren van alle uitzendingen samen dat de respondenten in het buitenland hebben gewoond loopt uiteen van 11 tot 18 jaar voor Nederlandse respondenten en 8 tot 31 voor niet-Nederlandse respondenten. Het gemiddeld aantal jaren dat Nederlandse respondenten in het gastland hebben gewoond gedurende één uitzending is 13,3 jaar en voor niet-Nederlandse respondenten is dit 18,6 jaar.

Totaal aantal jaren	Nederlandse respondenten	Niet-Nederlandse respondenten
8	-	2
11	2	-
12	2	-
14	1	-
15	1	-
16	-	1
18	1	-
19	-	1
24	-	2
31	-	1

Tabel 4: Het totaal aantal jaren dat Nederlandse en niet-Nederlandse respondenten in het buitenland hebben gewoond

De respondenten zijn naar verschillende gastlanden uitgezonden. Tabel 5 geeft een overzicht van alle landen en het aantal uitzendingen. Hieruit blijkt dat Nederlandse respondenten het meest frequent naar Engeland, Schotland en de Verenigde Staten zijn uitgezonden. Niet-Nederlandse respondenten zijn uiteraard het meest frequent naar Nederland uitgezonden.

Landen	Nederlandse respondenten	Niet-Nederlandse respondenten
Australië	-	2
Brunei	2	3
Duitsland	1	-
Egypte	2	-
Engeland	3	3
Gabon	1	-
Maleisië	2	2
Nederland	1	10
Nieuw-Zeeland	-	1
Nigeria	1	1
Noorwegen	-	1
Oman	-	3
Qatar	-	1
Rusland	1	-
Schotland	3	3
Singapore	1	-
Spanje	-	1
Thailand	-	1
Turkije	-	1
Venezuela	2	-
Verenigde Staten	3	-

Tabel 5: Het totaal aantal uitzendingen dat naar ieder gastland heeft plaatsgevonden

Tot slot geeft tabel 6 een overzicht van in welk jaar de respondenten zijn teruggekeerd naar hun land van herkomst.

Jaartal	Nederlandse respondenten	Niet-Nederlandse respondenten
1998	-	1
2000	-	1
2001	-	1
2003	1	
2008	2	1
2009	1	1
2011	1	-
2012	2	-
Nog steeds in het buitenland	-	2

Tabel 6: Het jaartal waarin Nederlandse en niet-Nederlandse respondenten zijn teruggekeerd naar hun thuisland

3.2.3 Interviews

Burks (2014) heeft de niet-Nederlandse respondenten in het Engels geïnterviewd. Volgens Oatey & Franklin (2009) leidt het communiceren met de respondenten in hun moedertaal tot een goede verstandhouding tussen de onderzoeker en de respondent, een voorwaarde voor het effectief verzamelen van data. Daarnaast zijn respondenten beter in staat om zichzelf uit te drukken in hun moedertaal en om complexe ideeën over te brengen (p. 286).

Om het gesprek te leiden heeft Burks (2014) een topiclijst opgesteld met waarvan ze verwachtte dat die te maken hadden met het repatriëringsproces. Door respondenten te vragen om over deze topics te vertellen, riep de interviewer bepaalde herinneringen op bij de respondenten; de manier waarop de respondenten hierover heeft verteld geeft weer welke herinneringen zijn blijven hangen bij de respondenten en dus betekenisvol zijn (Geerdink, 2008, p. 28).

Aansluitend op het doornemen van de topiclijst werd bij aanvang van ieder interview de respondent met een algemene opmerking verzocht om haar verhaal naar aanleiding van de topiclijst te bespreken. Op de vraag van de respondenten wát ze precies moesten vertellen, werd geantwoord dat de onderzoekster geïnteresseerd was in wat de respondent belangrijk of interessant vond om te vertellen en dat zij alles interessant vond. De topics werden niet in een chronologische volgorde weergegeven maar aangeboden aan de hand van de *natural flow* van het gesprek. Gedurende het interview zorgde Burks (2014) er wel voor dat alle topics aan bod waren gekomen. De topiclijst zag er als volgt uit:

1. Kunt u/kun jij vertellen over:
 - het vertrek naar en verblijf in het buitenland;
 - de terugkeer naar Nederland;
 - uw/jouw re-integratie;
 - jouw/uw beeld van Nederland;
 - of je/u je/uzelf beschouwt als een repatriate;
 - ontvangen trainingen?
2. Heb je tips voor mensen die terugkeren naar Nederland na een buitenlandverblijf?
3. Nog iets anders toe te voegen?

4. Dan rest mij alleen nog te vragen wat uw leeftijd is?
5. Nogmaals bedankt voor het meewerken aan mijn scriptie. Heeft u vragen voor mij?

Nadat alle topics aan bod waren gekomen, heeft Burks (2014) in het tweede deel van het interview doorgevraagd naar één of meerdere uitspraken die de respondent eerder in het interview heeft gedaan en waarvan zij dacht deze interessant was om meer over te weten. Bij het doorvragen heeft ze de vragen open gesteld bijvoorbeeld: “kunt u/kun je nog wat meer vertellen over...” of “hoe zat het nu precies met...”. Daarnaast heeft ze naar topics gevraagd die in eerdere interviews aan bod waren gekomen en die niet in de topiclijst stonden (p. 26).

Bij het afnemen van ongestructureerde biografische interviews is de rol van de onderzoeker erg belangrijk: ze moet interesse tonen in zowel de respondent als in haar verhalen zonder hierover een oordeel te vormen. Daarnaast moet de interviewer de respondent op haar gemak laten voelen (Geerdink, 2008, p. 30).

Janneke Burks heeft zich aan veel eisen van een goede onderzoeker gehouden. Allereerst heeft ze alle respondenten ervan verzekerd dat het onderzoek anoniem blijft en dat hun privacy wordt gerespecteerd: hun namen worden weggelaten bij citaten en informatie over hun persoonlijke kenmerken worden globaal gepresenteerd. Voordat ze de data naar mij heeft doorgestuurd, heeft ze om de goedkeuring van de respondenten gevraagd. Daarnaast heeft ze het gevoel van veiligheid voor de respondenten verhoogd door voorafgaand aan de interview de topiclijst te sturen en de werkwijze van de interview uit te leggen. Ten tweede toonde Burks veel interesse in hun verhaal onder andere door het gebruik van paralinguïstische uitdrukkingen (‘mm’ en ‘ja’).

Het corpus bestaat dus uit 14 ongestructureerde biografische interviews met Shell expat-partners. Van de interviews met Nederlandse respondenten zijn er twee face-to-face afgenomen. Één via Facetime⁶ en vier via Skype. Één interview werd telefonisch afgemaakt omdat Skype wegens slechte internetverbinding niet langer mogelijk was. Ook de zeven interviews met de niet-Nederlandse respondenten werden via Skype afgenomen. Er is gekozen voor het afnemen van interviews via het digitale communicatiemiddel Skype omdat de afstand tussen de interviewster en de respondenten te groot was om fysiek te overbruggen voor dit onderzoek. “Daarbij is in acht genomen dat het bij biografische interviews van belang is dat er een vertrouwensband ontstaat en die is makkelijker te creëren in een gesprek waarbij de gespreksdeelnemers elkaar kunnen zien (Burks, 2014, p. 24).”

De duur van de Nederlandse interviews varieert van 27 minuten en 55 seconden tot 1 uur, 49 minuten en 56 seconden. De duur van de niet-Nederlandse interviews varieert van 43 minuten en 3 seconden tot 1 uur, 52 minuten en 22 seconden.

3.2.3 Transcriberen

“Om duidelijk in beeld te hebben welke thema’s aan bod komen en de grote hoeveelheid materiaal goed te kunnen gebruiken zijn alle gesprekken [met Nederlandse respondenten] uitgewerkt. Alle [zeven] interviews zijn met het transcribeerprogramma EXMARaLDA uitgewerkt. Hierbij zijn alle gesproken woorden in kaart gebracht. Omdat het vertellingen betreft is hierbij gebruik gemaakt van spreektaal. Ook de stiltes zijn in de uitwerking opgenomen. Veel van de prosodie (Houtkoop & Koole, 2000, p. 116) en continueerders (Houtkoop & Koole, 2000, p. 72) zijn echter buiten beschouwing

⁶ Een programma van Apple voor videotelefonie via de laptop

gelaten aangezien deze voor de inhoudsanalyse niet van belang zijn (Burks, 2014, p. 26).” In Bijlage A zijn de gebruikte transcriptconventies opgenomen.

De niet-Nederlandse interviews zijn uitgeschreven door Kelly Hezemans (2014) in een Word-document; zij heeft deze data van Janneke Burks ook gebruikt voor haar eigen master scriptie aan de Universiteit Utrecht. Doordat Hezemans (2014) voor haar onderzoek een inhoudsanalyse heeft gebruikt, was het niet nodig om de interviews uit te werken met het transcribeerprogramma EXMARaLDA. De transcripten van de niet-Nederlandse interviews heb ik van Hezemans (2014) mogen ontvangen. De Engelse transcripten heb ik overigens niet naar het Nederlands vertaald omdat de betekenis van de interactie tijdens de vertaling wellicht deels verloren kan gaan.

Voorafgaand aan de analyse heb ik zowel de transcripten van Burks als van Hezemans gecontroleerd en indien nodig aangevuld. Voor mijn analyse in deel 1 en 2 van mijn onderzoek heb ik gebruik gemaakt van een inhoudsanalyse waarbij ik dus kijk naar wát de respondenten zeggen. Hiervoor is de uitwerking van prosodie en continueerders niet relevant. In deel 3 heb ik gekeken naar hóe de respondenten vertellen over hun ervaringen waardoor het dus wel interessant is om in meer detail naar de interviews te kijken. De fragmenten uit de niet-Nederlandse interviews waarop ik het 3-stappen perspectiveringsmodel wou toepassen, heb ik in Word uitgewerkt met behulp van de transcriptconventies en gekopieerd in het transcribeerprogramma EXMARaLDAs. In het subhoofdstuk 3.3.3 wordt de analysemethode en de gebruikte transcripten nader toegelicht.

3.3 Methode van data-analyse

Aan de hand van een inhoudsanalyse wil ik inzicht krijgen in de ervaringen over het repatriëren waarover respondenten hebben verteld. Volgens Geerdink (2008) is het passend om biografische data te analyseren met behulp van zowel een verticale als een horizontale analyse:

“Bij de verticale analyse is de individuele respondent de analyse-eenheid waarvan getranscribeerde interviews en uitgeschreven observaties worden gecodeerd. [...] Bij de horizontale analyse zijn respondenten, gebruikmakend van de profielschetsen, op relevante onderdelen met elkaar vergeleken (Geerdink, 2008, p. 31).”

Wanneer de data met behulp van deze aanpakken is geanalyseerd, moet in de beschrijving van de resultaten recht worden gedaan aan de betekenisgeving en de werkelijkheid van de data:

“De tekst moet coherent zijn en op basis van zorgvuldige uitgevoerde interpretaties goed en helder geformuleerd, en niet te lang. [...] Tekst van de onderzoeker, gelardeerd met fragmenten uit een interview, is een middel om aan die voorwaarden te voldoen. Daarmee komt de respondent aan het woord, geeft de onderzoeker indirect weer hoe geïnterpreteerd is en kan een leesbaar geheel geconstrueerd worden (p. 31).”

Bij het beschrijven van de bevindingen in het onderdeel ‘Resultaten’ houd ik me aan de bovenbeschreven structuur. Ik maak een constatering en ondersteun die vervolgens met een of meerdere citaten uit de interviews. In mijn formulering maak ik tevens duidelijk wanneer ik een constatering baseer op de letterlijke betekenis van een fragment of op mijn eigen interpretatie daarvan.

Aangezien mijn onderzoek bestaat uit drie delen met bijbehorende onderzoeksvragen zal de methode per deel hieronder worden toegelicht.

3.3.1 Deel 1

1.3 Hoe ervaren Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners het expat-leven en het proces van repatriëren?

1.4 Hoe ziet het proces van repatriëren voor Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners eruit wanneer de verandering in 'mental map' als uitgangspunt wordt genomen?

Een kwalitatief onderzoek is verkennend van aard waarbij er vanuit de observatie een patroon wordt ontdekt dat leidt tot mogelijke hypothesen om zo tot een theorie te komen. Voor het beantwoorden van deze deelvragen heb ik de data vanuit een bottom-up aanpak geanalyseerd. Dit komt overeen met de verticale analysemethode. In plaats van het hele interview te coderen, heb ik slechts de fragmenten gecodeerd die relevant waren voor de deelvragen. Voor deze analyse heb ik de volgende stappen uitgevoerd:

- Allereerst heb ik alle transcripten doorgelezen waarbij ik vooral had gezocht naar fragmenten die mogelijk relevant zijn voor de deelvragen. Voor deelvraag 1.1 waren dit alle fragmenten waarin de respondenten spraken over het leven in het gastland, over de terugkeer naar het thuisland en verhuizen. Voor deelvraag 1.2 heb ik gezocht naar fragmenten die gerelateerd zijn aan het concept van *mental map*, dus alle fragmenten waarin de respondent vertellen over hun terugkeer naar het thuisland, verwachtingen, culture shocks, communicatie met zowel familie, vrienden, onbekenden en media, veranderingen, verschil thuisland en gastland.
- Deze fragmenten heb ik gekopieerd in een tabel en voorzien van een descriptieve code. Iedere respondent had een eigen tabel met fragmenten.
- Nadat alle transcripten gelezen te hebben en een beeld had van de inhoud te hebben gekregen, heb ik vervolgens alle transcripten nogmaals doorgelezen om aanvullende relevante fragmenten te kopiëren in een tabel. Hierbij was ik overgegaan tot een horizontale analyse waarbij ik de beschrijvingen van verschillende respondenten van een bepaald onderwerp met elkaar vergelijk.
- Ook heb ik voor iedere descriptieve code een aparte tabel opgesteld en alle fragmenten onderverdeeld in de bijbehorende tabellen. Ieder fragment heb ik vervolgens voorzien van een interpretatieve code. Aanvankelijk had ik een aparte tabel voor Nederlandse en voor niet-Nederlandse respondenten, maar toen bleek dat hun beschrijvingen met elkaar overeenkomen heb ik bij de analyse vervolgens geen onderscheid meer tussen hen gemaakt.
- Vervolgens heb ik de techniek van 'voortdurende vergelijkende analyse' toegepast (Geerdink, 2008, p. 31), waarbij ik alle fragmenten die met dezelfde descriptieve code waren voorzien met elkaar aan het vergelijken en op basis hiervan van sommige fragmenten de descriptieve code veranderd. Hiermee ben ik doorgegaan tot alle descriptieve codes en categorisaties een nauwkeurige weergave waren van de interviews.
- Tot slot heb ik de resultaten beschreven op basis van die categorisatie.

3.3.2 Deel 2

- 2.1 Welke communicatieve situaties spelen volgens expat-partners een rol in hun proces van repatriëren?
- 2.2 Welke communicatieve situaties zijn specifiek voor het proces van repatriëren van Nederlandse expat-partners?
- 2.3 Welke communicatieve situaties zijn specifiek voor het proces van repatriëren van niet-Nederlandse expat-partners?
- 2.4 Welke communicatieve situaties zijn specifiek voor het repatriëringsproces van expat-partners?

In deel 2 zijn de data vanuit een top-down benadering geanalyseerd.

- Allereerst heb ik per interview alle fragmenten waaruit blijkt dat er sprake is van communicatie gekopieerd in een aparte tabel en voorzien van een beschrijvende code.
- Vervolgens heb ik die fragmenten en coderingen vergeleken met het onderstaande analysemodel. Dit analysemodel heb ik op basis van de vier eerder genoemde communicatieve situaties van het onderzoek van Edelkoort (2011) opgesteld. De communicatieve situaties die overeenkwamen met het analysemodel heb ik dezelfde beschrijvende codering gegeven.

Communicatieve situatie	Beschrijving
Communicatie met andere expats in het gastland	Communicatie met andere expats in het gastland tijdens de uitzending. Doel van de communicatie: Gezelligheid, kennisdeling, deling, van ervaringen, managing van verwachtingen
Communicatie via (nieuwe) media met het land van herkomst	Communicatie met (nieuwe) media tijdens de uitzending. Doel van communicatie: Informatievoorziening over het land van herkomst om zo de <i>mental map</i> hierover <i>up to date</i> te houden.
Communicatie bij terugkeer met 'thuisblijvers'	Communicatie met 'thuisblijvers' na afloop van de uitzending. Doel communicatie: dagelijkse communicatie
Communicatie bij terugkeer met expats en repats	Communicatie met andere expats & repats (ervaringsdeskundigen) na afloop van de uitzending. Doel communicatie: dagelijkse communicatie met als doel aanpassing in het land van herkomst

- Daarnaast heb ik een analysemodel opgesteld op basis van het onderzoek van Burks (2014). Zij had voor haar onderzoek namelijk dezelfde data geanalyseerd op verschillende categorieën van factoren die van invloed kunnen zijn op een succesvol repatriëringsproces. Bij een van die categorieën, sociale factoren, speelt communicatie een centrale rol dus die factoren zijn mogelijk ook toepasbaar op mijn deelvraag. Het tweede analysemodel met de volgende relevante factoren zag er als volgt uit:

Sociale factoren die invloed hebben op het proces van repatriëren uit het onderzoek (Burks, 2014, p. 42)

Contact met gelijkgestemde

[...]Contact met vaderland tijdens buitenlandverblijf

Type contact in het buitenland

Sociale leven in buitenland

Veranderd 'social support system' bij terugkeer

Sociale leven bij terugkeer naar vaderland

Veranderde sociale status

- Wederom heb ik de geselecteerde fragmenten en coderingen vergeleken met het bovenstaande analysemodel en op basis van deze vergelijking de codering aangepast en deze in sommige gevallen ook een interpretatieve codering gegeven. Alle geselecteerde fragmenten waren inmiddels al voorzien van een codering.
- Tot slot heb ik het cyclisch proces doorlopen waarbij ik de transcripten nogmaals heb geraadpleegd voor eventuele aanvullende relevante fragmenten en daarnaast systematisch de fragmenten en de toegekende codes heb vergeleken om zo tot een uiteindelijke categorisatie van communicatieve situaties te komen.

3.3.3 Deel 3

In dit deel heb ik gebruik gemaakt van een discoursanalyse om de data te analyseren, namelijk het 3-stappen model van perspectiveren. Voor deze analyse heb ik specifieke fragmenten uit de transcripten gebruikt waaruit blijkt dat er sprake is van een mentale verandering, ofwel waarin respondenten vertellen over een situatie die hen opvalt waarbij ze (impliciet) naar zowel hun gastland als thuisland verwijzen. Op basis van deze selectiecriterium heb ik uit de volgende transcripten fragmenten geselecteerd:

Nederlandse respondenten	Niet-Nederlandse respondenten
Transcript D (regels 305-316)	Interview 2
Transcript D (regels 153-164)	Interview 2
Transcript G (regels 90-94)	
Transcript G (regels 125-136)	
Transcript A (regels 133-146)	

Aan de hand van het selectiecriterium bleek er helaas weinig relevante fragmenten in de niet-Nederlandse transcripten te vinden. Ik heb het selectiecriterium echter niet aangepast. Wat namelijk de analyse van interculturele data onder andere moeilijk maakt, is het maken van onderscheid tussen culturele factoren en andere factoren die invloed kunnen hebben op de data (Oatey & Franklin, 2009, p. 289). Met andere woorden, ik kan een verandering in *mental map* alleen maar aantonen aan de hand van fragmenten waarin de respondent over een situatie vertelt en hierbij verwijst naar zowel het gastland als het thuisland.

3.4 Betrouwbaarheid

Volgens Geerdink (2008) verwijst betrouwbaarheid “naar de mate van repliceerbaarheid van het onderzoek: komen collega-onderzoekers met dezelfde werkwijze tot dezelfde gegevens?” (p. 32). Om de betrouwbaarheid van mijn onderzoek te waarborgen, heb ik mijn onderzoeksstappen nauwkeurig gereconstrueerd. Daarnaast is het onmogelijk om bij kwalitatief onderzoek de data vanuit een objectief perspectief analyseren (Boeije, 2005). Met andere woorden, de selectie van fragmenten als voorbeelden, de uiteindelijke categorisatie van het communicatieve situaties en de toepassing van het 3-stappen model van perspectiveren is het resultaat van mijn interpretatie. Om deze redenen heb ik ter controle mijn uiteindelijke analyse bijgevoegd in de bijlages (Bijlages B en C). Daarnaast zijn de transcripten ook opgenomen in de bijlages (Bijlages D en E).

Volgens Oatey & Franklin (2009) verwijst de betrouwbaarheid van een onderzoek ook naar de manier waarop kwalitatieve data wordt geïnterpreteerd. Om een volledig beeld van de data te verkrijgen, moet deze volgens hen *insider* en *outsider* perspectief worden geanalyseerd en geïnterpreteerd omdat ze allebei een andere bijdrage aan het totaalbeeld leveren. *Insiders* zijn in staat om feitelijke informatie aan te vullen of verbeteren, om impliciete betekenissen in de data te identificeren en om moeilijk te begrijpen gedrag te verklaren (p. 288). Ik heb ik twee familieleden gevraagd, die beide werkzaam zijn (geweest) als expat bij Shell, om mijn analyse door te lezen vanuit een *insiders* perspectief. Zij hebben over twee onderwerpen – Outpost en Shell - aanvullende feitelijke informatie gegeven en hebben enkele citaten opgehelderd door het geven van achtergrondinformatie. Hun aanvullingen worden geciteerd als ‘persoonlijke communicatie’ met M. de Kroon of D. Aktan. *Outsiders*, daarentegen, zijn beter in het zien van gedragspatronen die *insiders* als vanzelfsprekend beschouwen en in het betwisten van aannames (ibidem, p. 288). Aangezien ik zelf geen expat ben, heb ik de data vanuit een *outsiders* perspectief geanalyseerd.

Tot slot moet er voor de betrouwbaarheid van het onderzoek rekening worden gehouden met de interpretatie van de meertalige data. Gezien mijn achtergrond (opgegroeid in Schotland, tweetalig onderwijs gevolgd en drie buitenlandse uitwisselingen gehad) beschouw ik zowel mijn kennis van de Engelse taal als over de culturele achtergrond als voldoende om de Engelse interviews te interpreteren. Tijdens de analyse heb ik naar mijn inzien geen interpretatieproblemen ervaren. Aangezien het zeker mogelijk is dat ik alsnog interpretatiefouten heb gemaakt, heb ik mijn analyse hierop laten controleren door een (Nederlands) familielid die ruim twintig jaar voor zijn werk Engels heeft gesproken.

4. Resultaten van deelvraag 1: het proces van repatriëren

1.1 Hoe ervaren Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners het expat-leven en het proces van repatriëren?

1.2 Hoe ziet het proces van repatriëren voor Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners eruit wanneer de verandering in 'mental map' als uitgangspunt wordt genomen?

4.1 Het expat-leven vanuit het perspectief van de expat-partners

Het expat-leven

Op basis van de data zijn er drie varianten op het expat-leven te onderscheiden.

1. In de eerste variant, ofwel het zogenaamde "traditionele beeld" van het expat-leven, wonen de expat-partners met hun familie in een warm Oosters of Afrikaans land op een 'Shell compound'. Dit is een dorp voor Shell werknemers met (bungalow) huizen, private basisscholen en sportfaciliteiten dat afgeschermd is van de lokale bevolking. Bij aankomst in het gastland wordt de expat-partner en haar familie door een *meet and greet lady*, een andere expat, verwelkomd en rondgeleid door de *compound*. Expat-partners beschrijven de *compound* als een beschermde, veilige, vertrouwde 'bubbel', maar zijn zich tevens ervan bewust dat het niet de 'echte' wereld is.

Respondent 3: "As an expat you don't experience a lot of the reality of life [on the compound]. And another thing kids don't get when you're living on these camps it can be quite focused on family and so you know mum dad and the children. Usually the dad is the one who is working and the mum doing the shopping and those kind of stuff. They don't really get to see old people apart from their grandparents they see every time they go back to the UK. But they are not seeing them in the real world of times. It was in some way, the whole business being on the camp felt like false."

Doordat de expat-partners afgeschermd wonen van de *locals* in het land, gaan ze uitsluitend om met hun eigen familie en met andere expat-families die op de *compound* worden. Doordat expat-partners binnen de expat-community intensief met elkaar omgaan, kan er worden geredeneerd dat er sprake is van een "expat community".

2. In de tweede variant wonen expat-partners in zowel Westerse als Afrikaanse landen. Hoewel ze niet op een *compound* leven, gaan ze wel veel om met andere expat-partners van zowel Shell als van andere organisaties. Ze ondernemen bijvoorbeeld samen activiteiten of benaderen elkaar om informatie over het gastland te vergaren.
3. In de derde categorie wonen expat-partners voornamelijk tussen de *locals* van het gastland omdat er bijna geen andere expats in de omgeving wonen. Hierdoor gaan ze dus veel om met de *locals*.

Het is mogelijk dat de drie verschillende varianten van het expat-leven variëren in de mate van invloed die ze hebben op de *mental map* van expat-partners. Aangezien in de eerste variant expat-partners bijna uitsluitend omgaan met andere expat-partners, zou een voor de hand liggende verklaring kunnen zijn dat hun *mental map* door de invloed van de 'expat-community' verandert.

Daarentegen is het aannemelijk dat de *mental map* van expat-partners in de derde variant juist wordt beïnvloed door de cultuur van het gastland, aangezien ze voornamelijk interacteren met de lokale bevolking. Ten slotte kan in de tweede variant de *mental map* van de expat-partners worden beïnvloed door zowel de expat-community als door de cultuur van het gastland. Helaas verstrekken de respondenten hierover geen informatie, dus kunnen die verschillende invloeden (echter) niet worden gereconstrueerd en met elkaar vergeleken op basis van de interviews.

Wel komt uit de data naar voren dat binnen alle varianten de communicatiestijl van de expat-partners als 'open' en 'flexibel' kan worden omschreven. Dit sluit aan bij het onderzoek van Edelkoort (2011). Deze communicatiestijl wordt sterk beïnvloed door de leefomgeving van de expat-partners. Dit is het meeste van toepassing op expat-partners die in een traditionele omgeving wonen. Doordat uitzendingen van deze respondenten gemiddeld vier jaar duren, is er een continue stroom van expat-partners die aankomen en vertrekken in de expat-community. Expat-partners komen aan in een nieuwe omgeving en realiseren zich dat ze anderen nodig hebben als *support group*. Hierdoor stappen ze sneller op elkaar af om nieuwe contacten te leggen en om zo een nieuw sociaal leven op te bouwen. Ook wanneer expat-partners eenmaal een netwerk hebben opgebouwd, blijven ze open staan voor nieuwe contacten en nodigen ze nieuwe expat-partners uit voor bijvoorbeeld een kopje koffie. Een aannemelijke verklaring voor het leggen van nieuwe contacten is dat expat-partners zelf nog goed weten uit eerdere uitzendingen hoe het is om in een nieuwe omgeving aan te komen waarin ze niemand kennen.

Deze wederzijdse afhankelijkheid tussen expat-partners binnen de *community* wordt zowel positief als negatief ervaren.

Respondent E: "Het is een beetje warm badje in zo'n expat-wereldje. Maakt niet uit waar je woont, overal waar je komt dan heb je weer iemand die klaarstaat die je wegwijs maakt en je hebt heel snel ook weer nieuwe vrienden en vriendinnen, omdat je komt ergens waar niemand kent iemand dus ja weet je iedereen staat open voor nieuwe contacten."

Respondent D: "Overigens is expat-leven helemaal niet leuk want mensen die komen, je maakt vrienden en ze gaan weer weg. Dus het is heel veel afscheid nemen van mensen waar je je aan gehecht hebt. En nou ja die gaan dan weer weg en dan begin je weer opnieuw. Je hebt constant wel nieuwe aanvoer ook, maar je bent constant bezig met relaties zal ik maar zeggen."

Expat-partners die niet op een *Shell compound* wonen hebben ook een open communicatiestijl en nemen het initiatief om nieuwe contacten te leggen met andere expat-partners en *locals*. In vergelijking met expat-partners is het echter lastiger om contact te leggen met *locals* omdat zij al een sociaal leven hebben en daardoor minder behoefte hebben aan nieuwe contacten.

Respondent 2: "When you are on an expat posting, almost the next day, you're invitations you keep going out of their way to make you feel at home. We had fluted back into normal life. Normal life relationships go much much slower. When you are on international assignment, you have to speed your relationship building up. Otherwise, you'll be gone. So before, you really make a deep friendship with somebody. You end up

people telling things you normally tell in the normal (...). [It took me] a long time to establish friendships in this village [in Scotland]."

Hoe vaker expat-partners voor de baan van hun man verhuizen naar het buitenland, hoe makkelijker ze het echter vinden om het initiatief te nemen om contacten te leggen.

Respondent C: "[...] Doordat je van hot naar her verhuist over de wereld ben je gewend aan het oppakken schouders onder iets zetten en dan weer opnieuw beginnen.

Alle varianten van het expat-leven worden verder gekarakteriseerd als 'makkelijk', 'relaxt' met weinig sociale verplichtingen waarbij het familie leven centraal staat.

Respondent D: "Er zijn minder verplichtingen, bijvoorbeeld alleen al je familie. Je hoeft helemaal niet naar al die feesten, naar al die verplichtingen weet je, je leeft dus heel erg met je gezin. En wat je daarbij wil hebben dat kun je makkelijk kiezen terwijl hier [in Nederland] zit je toch natuurlijk meer vast aan je familie"

Respondent 2: "You live a very different kind of a life as an expat. You get away from all the intricacies of everyday life."

Naast het ontspannen leven waarderen de respondenten de luxe van het expat-leven. In vergelijking met hun thuisland wonen ze in het gastland in een groter en mooier huis, hebben een hoger salaris en hebben de mogelijkheid om veel te reizen binnen het land. Daarnaast wordt het expat-leven als spannender ervaren: ze bevinden zich in een nieuwe cultuur, leren veel nieuwe mensen kennen en komen zo in contact met andere wereldbeelden.

Respondent 7: "I think one of the things that is wonderful of being an expat is just the excitement of the things."

Hoewel respondenten deze privileges waarderen, zeggen ze wel dat hier ook uitdagingen tegenover staan, namelijk dat ze nergens wortels kunnen schieten omdat je om de zoveel jaar weer gaat verhuizen.

Respondent 6: "So even though it is charmed and easy life it is also a challenging and tough life. If you go to a new posting and your husband disappears to work and you are left what on earth do I do here where do I shop ? If you don't know anybody having [to go for that for] the whole business of making friends again that does get quite hard."

Verschil expat-leven tussen expat en expat-partner

Door getrouwd te zijn met een man die door Shell (meerdere malen) naar het buitenland wordt uitgezonden, is het lastig voor expat-partners om er een eigen carrière op na te houden. Hoewel velen zeggen dat hun carrière niet aan de top van hun prioriteitenlijst staat, hecht een deel van de expat-partner wel waarde aan het hebben van een baan. Expat-partners die voorafgaand aan de

uitzending hun baan hadden opgezegd, moesten bij aankomst in het gastland behoorlijk wennen aan het wegvallen van werk. Dit werd als lastig ervaren omdat velen uit werken voldoening halen.

Respondent G: "De eerste expat-ervaring is voor veel vrouwen echt heel heftig. Zeg maar dat ze hier in Nederland hadden gewerkt, komen in zo'n land en dan hebben ze even niks."

Respondent 6: "[Working] gives you a purpose and identity and something sort of all for yourself and you know you're able to feel fulfilled in many ways. Because if you don't work there is sometimes the feeling of emptiness."

Respondent 4: "When we were in The Hague, after a few weeks I became quite restless and I found it quite difficult because the initial pleasant experience became reality, the somewhat mundane every day, what I'm going to do with myself to fill my time and enjoy myself was quite hard to deal with. So (...) I actually ended up (...)contacting the British School in the Netherlands, in the Hague. So I had had a lot of works but a few days, which were good."

Een aantal van de respondenten konden bij aankomst een nieuwe baan vinden. Degenen die geen werk konden vinden zochten alsnog naar een alternatief productief tijdverdrif en kozen veelal voor het aannemen van een part-time baan, het doen van vrijwilligerswerk of het volgen van een (universitaire) cursus. Interessant is dat naast het hebben van een productief tijdverdrif een aantal respondenten ook een baan zochten omdat ze niet al hun tijd wilden doorbrengen met andere expat-partners.

Het niet hebben van productief tijdverblijf wordt vooral door expat-partners binnen het traditionele expat-leven als zwaar ervaren. Zij hebben op de *compound* vaak een huishoudelijke hulp in dienst die verantwoordelijk is voor de schoonmaak van het huis, het koken en het babysitten van de kinderen. Ook hebben ze een tuinman en een klusjesman tot hun beschikking die verantwoordelijk zijn voor het onderhoud van hun Shell-accommodatie. Zonder huishoudelijk werk, een baan en het zorgen voor de kinderen houden expat-partners veel vrije tijd over, veel meer dan ze gewend waren in hun land van herkomst. Veel expat-partners hebben dan ook moeite met het invullen van hun dagen.

Respondent E: "De partner die meereist heeft het eigenlijk, vind ik, veel moeilijker dan degene die gaat werken. Ja vind ik echt, nou dat is mijn ervaring gewoon wat ik gezien heb. Die mannen of vrouwen, maar meestal zijn het mannen, die meteen gaan werken [...] die heeft meteen de invulling van z'n dag, een dagritme. [...] en die vrouw of die partner die meegaat die moet echt op zoek van, hoe ga ik m'n dagen invullen. Kijk en in het begin ben ik nog best wel druk met je kinderen een beetje op weg helpen en je huis inrichten enzo, maar ja na twee drie maanden heb je dat gehad. Ik heb in Nigeria best wel veel vrouwen gezien die aan de drank zaten, ja gewoon 's morgens om elf uur al eh aan de gin-tonic begonnen weet je wel. En ik denk dat pure verveling gewoon, je moet gewoon zorgen dat je iets om handen hebt. Ik denk dat iemand die meereist het véél moeilijker heeft."

Een manier waarop veel expat-partners hun dag invullen is door de rol aan te nemen van 'de expat vrouw', hetgeen inhoudt samen met andere expat-vrouwen koffieochtenden bij te wonen, aan hockey- of golftoernooien deel te nemen, om sportlessen te nemen en extra tijd aan de kinderen te besteden. Kortom, ze nemen deel aan activiteiten waar ze in hun land van herkomst vaak minder tijd of geld voor hebben. Hoewel het 'spelen van expat-vrouw' voor de eerste maanden een aangenaam tijdverdrijf kan zijn, blijkt dit echter op langere termijn voor de meeste expat-partners niet bevredigend te zijn. Indien mogelijk kiezen ze na een paar maanden daarom vaak voor een ander tijdsverblijf zoals het volgen van een opleiding of voor vrijwilligerswerk.

Respondent B: "[...]Ik heb al een keer expat gespeeld en in Engeland en Maleisië heb ik echt veel gegolfd en van t leven genoten om de kinderen heen en toen dacht ik zoiets van, nou, done that been there en toen ben ik dus weer een studie gaan doen aan een universiteit.

Respondent 3: "I found it quite difficult because the initial pleasant experience became reality, the somewhat mundane every day, what I'm going to do with myself to fill my time and enjoy myself was quite hard to deal with."

Daarentegen hebben veel niet-Nederlandse expat-partners, die voornamelijk tussen de *locals* wonen, relatief minder moeite met het invullen van hun dagen. Met name de vrouwen uit de tweede categorie, die niet van plan waren om te gaan werken, zijn tevreden om een 'full time mum' te zijn. Daarnaast hebben zij geen huishoudelijk hulp en zijn dus zelf verantwoordelijk voor de schoonmaak van hun huis.

Opvallend is dat uit de data blijkt dat veel Nederlandse expat-partners het juist belangrijk vinden om zich niet alleen op het gezin en hun *social life* te richten, maar ook om activiteiten te ondernemen die gericht zijn op hun persoonlijke ontwikkeling. Het vinden van een productieve bezigheid wordt veel van hen als lastig beschouwd. Met name voor expat-partners die op meerdere uitzendingen gaan en daarbij geen bron van zelfvervulling hebben, zoals werk of kinderen, bestaat namelijk het gevaar om zichzelf kwijt te raken gedurende die uitzendingen. In het onderstaande fragment vertelt respondent B over die expat-partners.

*Respondent B: "Zeker voor die expat-vrouwen die twintig jaar op pad zijn, is het grote gevaar van dat je jezelf helemaal kwijt raakt. Want iedere keer als je je even weer op orde hebt komt er weer een posting aan. Dus die vrouwen zeggen echt van, soms zitten ze voor een menu kaart en dan weten ze helemaal niet meer wat ze lekker vinden en dat is dus ja best lastig. [...]
Ja het is eh heel moeilijk om, dus wat ik zei, dat is echt wel essentieel hoor. Van het jezelf kwijtraken op een moment dat je als je vijftien twintig jaar lang in dienst van het gezin hebt gestaan dan ben je zelf echt [kwijt]."*

Respondent C: "Vaak is het emotionele van, wat is mijn plek nou [moeilijk]. In dat gat vallen denk ik veel mensen want, want veel partners hebben hun banen natuurlijk opgegeven om met hun mannen naar het buitenland te gaan."

Op basis van deze citaten kan worden geredeneerd dat doordat expat-partners geen grote bron van zelfvervulling hebben (gevonden), ze hun gevoel van onafhankelijkheid verliezen. Het gevoel van afhankelijkheid van hun man kan leiden tot een identiteitscrisis (Thomas & Schroll-Machl, 2010, p. 349).

Naast het vinden van een daginvulling en het vinden van een doel om voor te leven, hebben sommige respondenten ook moeite met het vinden van aansluiting bij gelijkgestemden. Dit geldt met name voor expat-partners die tussen de *locals* wonen. Volgens een respondent hebben expat-partners meer moeite met het vinden van gelijkgestemden dan de expats zelfs: expats werken met andere gelijkgestemde expats in een werkcultuur die vergelijkbaar is met die van thuis (Thomas & Schroll-Machl, 2010, p. 344), terwijl de expat-partners die niet werken veel meer worden blootgesteld zijn aan een andere cultuur.

Respondent B: "Het is voor die mannen veel makkelijker. Of laat ik het zo zeggen: voor die werkenden. Want wat ik altijd oneerbiedig tegen mijn man zeg, of jij nou waar ter wereld ook, ik weet dat jij op een vliegveld een Sheller herkent. [...]Dat zijn allemaal van die universele gelijkgestemde zielen. Ik zeg: waar jij ook woont je duikt gewoon je zakelijke omgeving in en ik zit daar weer met Maleisiërs, Japanners, Nigerianen en Koreanen."

Respondent 6: "People who work have got the corporate culture that acts as a buffer to the ordinary culture they've moved into. As you got a purpose, you are the person working and moved here for a job, you can identify with the corporate culture. Because it's [the corporate] the same wherever you in the Shell world. So I do think it is a lot easier for the person who has the job to move around and much harder for the accompanying partner."

Thomas & Schroll-Machl (2010) vatten dit heel mooi samen: "(...) as cynical as this may sound, it is the women who actually *live* in the host country while their husbands spend most of their time ensconced within the company (p. 348)".

Het proces van repatriëren

Dat voor veel expat-partners het proces van repatriëren niet soepel verloopt heeft grotendeels te maken met hun verwachtingen (Black et al., 1992a/b; Stroh et al., 2005). Enkele respondenten geven aan dat repatriëren met name de eerste keer moeizaam verliep omdat ze een romantisch, idyllisch beeld van hun land van herkomst hebben gecreëerd tijdens de uitzending, terwijl dit beeld bij terugkomst niet altijd blijkt aan te sluiten op de realiteit. Volgens de meerderheid van de respondenten verloopt het repatriëren voor de tweede keer makkelijker in de zin dat ze meer accurate verwachtingen hebben van hun thuisland. Hoewel het verhuizen zelf makkelijker wordt, blijft het mentale proces van repatriëren lastig.

Respondent 2: "Because you don't get any better in moving, you get better at packing, and planning. But you don't actually get better at psychological side of moving. Because it is a process that you have to go through at time."

De overgang van een expat-community naar het land van herkomst is daarnaast voor velen wennen. Een groot aantal van de expat-partners zijn gewend aan een luxe leven met een huishoudhulp en een groot huis en moeten bij terugkomst weer wennen aan een kleiner huis zonder huishoudhulp. Dit sluit aan bij het *'adjustment model'* van Black et al. (1992a) waarin de variabelen *'social status'* en *'housing conditions'* is opgenomen: terug in het land van herkomst moeten expats hun verwachtingen op ten opzichte van hun sociale status en accommodatie aanpassen.

Verder zijn expat-partners ook gewend geraakt aan het beschermde leven in een expat-community.

Respondent A: "Dus eigenlijk komt t er echt op neer dat het sociale want wat anders is dat je niet in een expat-community terecht komt, maar als repat vrij gelaten wordt in een heel grote zeventien miljoen mensen tellende community, wat natuurlijk heel anders is."

Het terugkeren naar deze grote community is ook deels lastig omdat ze geen begeleiding meer krijgen van Shell bij het repatriëren. Het onderstaande citaat toont aan dat expat-partners die begeleiding toch wel zouden hebben gewaardeerd.

Respondent 3: "One of the things I found the hardest, was when we came back to live in Aberdeen. We had a situation, you had all the choices to make: where you bought your house, what type of house you bought and in Scotland we have a situation we have to live near a school and in that environment and in that area you go to a particular school. You might want to get into a good school and therefore you have to live in that area. So for having had your house shown to you, the school shown to you, your job shown to you and the shops you would visit shown to you when we were in Oman, we suddenly had a wealth of choice around were you know it was quite difficult to decide."

Wat volgens deze respondent het repatriëren zo lastig maakt, is dat ze verantwoordelijk is voor allemaal verschillende aspecten van de heraanpassing in het thuisland.

Er zijn twee sociale aspecten van het repatriëren waar alle expat-partners tegenaan lopen. De eerste heeft betrekking op werk: anders dan in de expat-community, waarin het als normaal wordt gezien dat expat-partners niet werken, ervaren de expat-partners in Nederland juist wel een sociale druk om een baan te zoeken. Dit is confronterend voor een deel van de respondenten, omdat zij gedurende de uitzending inmiddels zijn gewend aan de rol van 'huisvrouw'.

Respondent B: "[In het buitenland] dan ben je de huisvrouw, maar wat ik nu dus zie in mijn omgeving is dat er heel veel vrouwen die niet expat zijn geweest of ook zelfs ex-expatvrouwen die laten zich nu weer de rol van 'ik moet werken' aanleunen".

Expat-partners die bij terugkomst juist wel willen werken, hebben moeite met het vinden van een baan omdat ze er meerdere jaren werkloos zijn geweest. Ze voelen zich daarbij vaak onzeker over hun professionele kwalificaties om hun oude baan op te pakken (Thomas & Schroll-Machl, 2010, p. 355).

Respondent 5: "Mine the only issues with repatriation was I don't have a job. I left I quit my job and cannot over there and then I came back and found a job and then again I left again to go to Holland. And came back and had to find another job. So that was really difficult. That as a trailing spouse, you're giving up your job, and then you're deciding do you wanna work again and then you have to go and find a job. It is very difficult for trailing spouses."

Ten tweede is het maken van nieuwe contacten en het opbouwen van een sociaal leven lastiger. Veel Nederlandse vrouwen werken en hebben in hun drukke agenda naast hun familie en vrienden weinig tijd over voor anderen. Ook niet-Nederlandse expats merken dat hun landgenoten erg gericht zijn op hun werk en daarnaast weinig energie overhouden voor het maken van nieuwe vrienden. Tevens staan *locals* in tegenstelling tot expats veel minder open voor nieuwe contacten wat het oppakken van sociaal leven verder belemmert. Het maken van nieuwe contacten is makkelijker voor expats omdat zij op hun werk automatisch de gelegenheid krijgen om samen te werken met hun collega's.

Respondent F: Die man die gaat of die partner diegene die werkt gaat weer meteen in dat arbeidsproces dus meteen jouw dag is gevuld, je ritme zit erin en je hebt meteen contacten. Heel makkelijk natuurlijk. [...] En dat wordt toch onderschat hoor, dat je eigenlijk van een partner die meegaat veel meer vraagt.

Samengevat, terwijl de Nederlandse expat-partners tijdens hun uitzendingen verschillende varianten op het expat-partners meemaken, wonen de niet-Nederlandse expat-partners in Nederland tussen de locals of andere expats; er bestaat immers geen Shell compound in Nederland. Een aantal van deze niet-Nederlandse expat-partners heeft echter tijdens andere uitzendingen wel op Shell compounds gewoond. Zij hebben echter geen vergelijking gemaakt tussen die verschillende leefomgevingen. Beide groepen expat-partners beschrijven het expat-leven als 'open' en 'flexibel' waarin ze makkelijk contact leggen met andere expat-partners. Een andere overeenkomst tussen de beide groepen is dat expat-partners die voorafgaan aan de uitzending hadden gewerkt, het als lastig ervaren hebben om een daginvulling voor op de lange termijn te vinden. Expat-partners die, daarentegen, niet de behoefte hebben om te gaan werken, ervaren het bestaan als "expat-partner" als minder zwaar. Tot slot hebben alle expat-partners het repatriëringsproces als moeizaam ervaren met als voornaamste reden dat het lastig is om contact met nieuwe lokale mensen te leggen en om zo een nieuw leven op te bouwen.

4.2 Het proces van mentale verandering bij expat-partners

Hieronder wordt beschreven zowel de verandering in de oude *mental map* van het land van herkomst als het uitbreiden van nieuwe *mental map* onder invloed van het gastland.

Een verouderde mental map van het land van herkomst

Uit de data blijkt dat voorafgaand aan de uitzending een deel van de Nederlandse expat-partners zich mentaal op het gastland voorbereidt door verwachtingen van Nederland los te laten en flexibele verwachtingen over het gastland op te stellen.

Respondent C: "Nou als je van Den Haag naar Cairo verhuist kun je Den Haag maar beter loslaten want anders wordt het een grote wedstrijd zeg maar en een frustratie. Want je kunt niet zeggen, ik rij even naar Albert Heijn en ik haal weet ik veel, eh drie pakken pasta, want dr is misschien helemaal geen pasta zeg maar."

Bij het repatriëren, daarentegen, hebben expat-partners juist concrete verwachtingen over wat hun te wachten staat in hun land van herkomst omdat ze er eerder zo lang hebben gewoond (Black et al., 1992a). Wanneer deze verwachtingen botsen met de realiteit leidt dat tot een onaangename reactie. Veel respondenten geven aan dat ze tijdens de eerste keer repatriëren de verwachting hebben dat hun thuisland hetzelfde is. Op basis van hun eerdere ervaringen weten ze een tweede keer beter wat ze kunnen verwachten waardoor de tweede keer repatriëren soepeler verloopt.

Respondent B: "De eerste keer [na het repatriëren] moesten we echt onze plek weer vinden in Nederland. Dus de eerste keer vanuit het buitenland was schokkend om weer terug in je eigen land te zijn, was echt wennen net alsof je weer in een [uitzending] zat. Maar de tweede keer dat je teruggaat naar je eigen land ben je dr op voorbereid dus deze keer ging het echt heel erg soepel."

Respondent G: "Ja natuurlijk de tweede keer dat we weggingen [...] je bent wel wat mee meer van bewust van de verschillen, dat het, eh, ja anders zal worden."

Tijdens het verblijf in het gastland ondernemen een groot deel van de expat-partners activiteiten om hun *mental map* van hun thuisland up-to-date te houden. Zo blijkt uit de data namelijk dat een aantal expat-partners de krant of de televisie consumeren om op de hoogte te blijven van de ontwikkelingen in hun land van herkomst. De meerderheid bezoekt daarnaast één tot drie keer per jaar hun land van herkomst om contact te onderhouden met vrienden en familie en om vakantie te vieren. Tijdens deze bezoeken worden expat-partners herinnerd aan het leven in hun thuisland. De Nederlandse respondenten beschrijven zo met name hun verbazing over de Albert Heijn. Diegene die naar een armer gastland zijn uitgezonden beschrijven hun verwondering over het uitgebreide assortiment van de supermarkt terwijl mensen die naar Amerika zijn uitgezonden juist verbaasd zijn over hoe klein de Nederlandse supermarkten zijn.

Expat-partners zeggen tijdens hun bezoek aan hun thuisland herinnerd te worden aan het landschap en de winkels; ze krijgen dus slechts een gedeelte mee van de verandering in de maatschappij. Pas na het repatriëren merken de expat-partners vaak op dat er gedurende hun afwezigheid een sociale verandering heeft plaatsgevonden in hun thuisland. Meerdere respondenten die rond de eeuwwisseling naar Nederland terugkeerden, vertellen zo over hun verbazing en zelfs schok over de verharding van de Nederlandse maatschappij. Hoewel ze vier tot tien jaar niet meer in Nederland hadden gewoond, hadden ze alsnog de verwachting hun land van herkomst goed te kennen. Die verharding van de maatschappij van destijds stak met name af bij de beschermde internationale expat-community waaraan ze gewend waren geraakt.

Respondent C: "[Nederland] is wel harder geworden dan toen wij vertrokken en daar heb ik wel echt aan moeten wennen. want als je in een internationale gemeenschap leeft dan is iedereen toch wel milder naar elkaar toe omdat je gewoon weet van die en die, zij

hebben andere gewoontes en je accepteert het daar. En hier kijkt iedereen toch met de Nederlandse bril natuurlijk, kijk hoe wij toch nog steeds met buitenlanders omgaan in Nederland.”

Ook niet-Nederlandse expat-partners verbaasden zich bij terugkeer over de grote sociale veranderingen die hadden plaatsgevonden in hun thuisland.

Respondent 7: “It must have taken me 8 years, to be able to say we Brits. I can do now, we Brits. The inheritance of the Thatcher years and all that changing culture, health and safety, child protection [...] more money, different education, so many changes, I hadn't seen happen. [...]Because we missed Mrs. Thatcher, that I mean maybe doing a her injustice but that is how I refer to the 30 years we missed. She's the one who changed such a lot.”

Veranderingen in de maatschappij worden ook in de media gereflecteerd. Enkele expat-partners verbaasden zich bijvoorbeeld over het gebrek aan 'niveau' van de televisieprogramma's bij terugkomst.

Respondent E: “Maar kijk is de programma's op de televisie. Wij zeiden het niveau het is schokkerend dat mensen hier naar willen kijken. Dat dat zo'n Barbie of weet je wel dat mensen naar zo'n programma's gewoon serieus kunnen gaan zitten kijken en dat heeft blijkbaar toch heel veel publiek. Ja ik begrijp het niet weet je, ik vind het jammer hoe dat kan want ja, daar kan dat dat is een stukje wat ik niet herkende toen ik terugkwam in Nederland.

Een nieuwe mental map van het gastland

Expat-partners geven dus aan dat niet alleen hun thuisland is veranderd, maar zijzelf ook.

Respondent E: “Heel veel mensen denken van, oh ja dat is dezelfde “[naam respondent E]” als zeg maar vijf zes jaar geleden, maar dat is natuurlijk niet zo weet je, je maakt wel veel ontwikkeling mee.”

Respondent 4: “But if you're living away, when you have been away for a certain period of time and you haven't been back for to your country, just keep an open mind when you come back. Things may have changed, you have changed as a person.”

Vooraf wanneer ze met familie, vrienden, burens of onbekenden communiceren merken ze dat zij een grotere persoonlijke veranderingen hebben doorgemaakt in vergelijking met de 'thuisblijvers'.

Respondent A: “Jij hebt weer zoveel meegemaakt en bij de ander het is net alsof je naar dezelfde cd loopt te luisteren, van joh kom er is uit dezelfde klaagverhalen en dat ik denk, ja doe dr wat aan. Ja weet je gewoon nou dus, je merkt wel dat sommige relaties wat

minder intens worden omdat je denkt van nou, of je gaat dingen uitzoeken maar komt er niet mee bij mij. Dat klinkt misschien een beetje hard maar whatever.”

Volgens de respondenten hebben ze in het buitenland een vorm van zelfredzaamheid ontwikkeld die voor velen in Nederland moeilijk voor te stellen is. Door te hebben gewoond in een andere omgeving dan hun thuisland, leren expat-partners situaties goed te relativiseren en makkelijker te accepteren. Dit sluit aan bij de competenties ‘*personal development*’, ‘*flexibility*’ en ‘*self-reliance*’ die expat(-partners) volgens Thomas & Schroll-Machl (2010) tijdens hun verblijf in het buitenland verwerven.

Respondent B: “Ik denk dat [het buitenland] je heeft je gevormd. Je leert dingen dat soort dingen makkelijker te accepteren. Dat een keer bij mijn ouders de stroom uitviel, nou dat was echt, Holland was in nood want ze hadden tweeënehalf uur geen stroom. Nou dan denk je, jongens, wij hebben gewoon in Gabón echt veertien uur achter mekaar geen stroom gehad, wat ook betekent dat je schilderijen van de muren donderden omdat je airco et niet deed en t te warm werd. En ja dan dat soort dingen vind je dan minder schokkend.”

Respondent A: “Ik denk ook dat [het buitenland] wel een groot gedeelte een mens vormt. Je gaat er anders over dingen denken en dingen makkelijker accepteren. Ik bedoel ik zat met een baby op een flat en wij hadden gewoon doodleuk wekenlang alleen maar vier uur water per dag. En ja in het begin maakte ik me kwaad en probeerde ik dingen te regelen, zorgen dat je voorraad had en je moest doen met wat je had en dan werd je vindingrijk, want dan ging je maar naar t zwembad was t kind ook schoon op die manier. Dus ik ben er een stuk makkelijker door geworden en dingen sneller accepteren zoals ze zijn.”

Een deel van de expat-partners die terugkeren naar hun oude omgeving zeggen de draad weer relatief snel op te pakken. Afgezien van hun vele verhalen over het buitenland voelen ze zich niet heel anders dan de ‘thuisblijvers’. Een ander deel van de expat-partners hebben juist meer moeite om zich aan hun oude omgeving aan te passen en aansluiting bij de *locals* te vinden. Dit betreffen expat-partners die op meerdere uitzendingen achter elkaar zijn gegaan. Met name expat-partners die langer dan tien jaar onafgebroken in gastlanden hebben gewoond, voelen zich enigszins verloren bij terugkeer in hun land van herkomst. Het is aannemelijk dat hun *mental map* dermate is veranderd dat deze niet meer aansluit met die van hun land van herkomst.

Respondent B: “Ja de Nederlandse cultuur ben je een beetje verloren dus je staat eigenlijk gewoon als buitenlander tussen je Nederlanders.”

Respondent 2: “I wasn’t expecting to feel foreign. And while doing the intercultural training I sort of learnt like you got your cup and let’s say this cup is empty. And you set of on your adventures. Into my Scottish cup is poured some Dutch, I think I can chose the things I like of that culture and add them to my own, and into that goes a bit of Australian the bits that I like and then into that goes Thai and New Zealand. So actually, the cup is completely different to what it was when it left. So you know I see it like I was

a pure Scott and now I'm not. I'm something else, I'm a hybrid of different cultures all stuck together. It was those hybrids that were not adjusting very well."

Tevens hebben expat-partners in het gastland nieuwe gedragsroutines geleerd. Bij aankomst in het gastland kennen ze niemand waardoor ze zichzelf hebben aangeleerd om op anderen af te stappen en contact te leggen. Vooral de traditionele *compounds* en omgevingen met een grote expat-*community* zijn open en flexibele omgevingen waarin andere expats-partners open staan voor nieuwkomers en makkelijk contact leggen met hen. Wanneer expat-partners terugkeren naar hun land van herkomst merken ze dat deze open houding tegenover onbekenden daar niet als gangbaar wordt gezien.

Respondent G: "Bij de oudste, weet ik wel, dan sta je naast iemand en dan probeer je een gesprek aan te gaan en dan zeg van, wie ben jij. Ja mensen zijn dat helemaal niet gewend in Nederland. Kijk als expat ben je natuurlijk gewend om op mensen af te stappen en contact te leggen, dat is gewoon niet in Nederland en vond ik erg lastig."

Doordat het minder gebruikelijk is dan verwacht om contact met nieuwe mensen te leggen, ervaren expat-partners het als veel moeizamer om in hun land van herkomst een sociaal leven op te bouwen in vergelijking met het gastland.

Uit de data blijkt dat expat-partners bij terugkeer in staat zijn om vanuit een andere bril op naar hun land van herkomst te kijken. Met andere woorden, ze gaan hun nieuwe mental map van het gastland vergelijken met het land van herkomst. In de twee onderstaande fragmenten vertellen twee respondenten over dezelfde situatie, namelijk de service in winkels. Hieruit komt naar voren dat, afhankelijk van het gastland, expat-partners zowel vanuit een rooskleurige bril of een "minder kleurige" bril kunnen gaan zien

Respondent F: "Maar t was in het begin best wel lastig om je weg [in Nederland] te vinden, ja en ook in de winkels en zo. Dat zou je ook niet denken, maar Nederlanders zijn natuurlijk zo bot. In buitenland zijn mensen vaak, zeker in Londen, zijn ze heel vriendelijk. In Engeland zijn ze heel beleefd. Ik weet nog wel de eerste keer dat we gingen pinnen bij de Albert Heijn. In Engeland moest je altijd je pasje geven en dan haalden zij dat ergens doorheen, dus de eerste keer ook van [ze gaf het pasje aan de kassière die zei]'mot ik daarmee?'. Echt het kan ook wel."

Respondent D: "[...] Misschien dat het door de economische crisis komt ?, maar het lijkt erop alsof mensen veel vriendelijker zijn geworden. Dat wanneer je in de winkels komt dat je dan ook echt service krijgt. Nou dat klinkt weer banaal, maar na Amerika – wat een serviceland is - weet je wel weer wat service is."

Net zoals in het onderzoek van Edelkoort (2011) blijkt dus dat expat-partners op basis van hun nieuwe of uitgebreide *mental map* hun visie op Nederland hebben aangepast. Ze realiseren zich dat er niet één manier van denken en handelen is en dat hun eigen land in sommige aspecten zelfs van andere landen kunnen leren.

Respondent E: "Nee het is wel echt terug naar Nederland, maar je ziet dingen door een andere bril."

Respondent B: "Ook weer door Amerika leer je weer belangrijke dingen. Wat zij in Amerika natuurlijk heel erg hebben is dat je ook echt voor jezelf moet zorgen. Hun sociale leven en veiligheid zit ook echt vooral in de kerk en ze hebben ook vaak dat er scholen zitten dan bij de kerken. Je wordt werkloos of ziek of wat dan ook dan is er een heel ander netwerk om je op te vangen dan in Nederland. Wat ik nu zie is dat ik Amerika te extreem vind, maar ik vind Nederland ook te extreem. [...] Maar er zijn dingen waar ik vroeger trots op was dat wij als Nederlanders zo deden maar dat door Amerika ik denk van, nee."

Respondent G: "Dan denk je van, nou, wij hebben nog een heleboel te leren gewoon van andere mensen die [het onderwijs] doen. Van de Nieuw-Zeelanders en ook de Engelsen, mits ze goed opgeleid zijn, kunnen we héél veel van leren weet je."

Respondent F: "Ja je blik op de wereld verandert natuurlijk toch als je in een ander land woont ja. Je ziet opeens ook dingen dus inderdaad die niet leuk zijn aan Nederland terwijl je daarvoor helemaal niet nadenkt over na dat mensen misschien bot zijn. Ik weet wel dat we een keer met de tram naar Scheveningen wilden op een mooie dag, dat je dus honderden mensen voor die tram staat. En dan is t de deuren gaan open en wie toevallig voor de deur staat kan instappen en als je net dr tussenin staat heb je pech, moet je wachten op volgende. Dat zou dus in Londen nooit gebeuren, mensen staan daar keurig in de rij."

Volgens de respondenten hebben ze daarnaast door hun internationale ervaringen meer een wereldblik gekregen. Hierdoor zien ze hun land van herkomst niet langer als enige land ter wereld; ze zijn in staat om een nieuw perspectief van hun land in een globale context te hebben (Thomas & Schroll-Machl, 2010, p. 353).

Respondent A: "Zeker als je twee keer weg bent geweest is [Nederland] gewoon een land. Je bent echt een Nederlander in hart en nieren, maar toch is het gewoon een land van de wereld. Dus je bent niet meer een Nederlander en dat word je ook nooit meer. Terwijl ik verliefd op m'n eigen land ben, verliefd, maar ik vind elk land eigenlijk heel erg mooi in de wereld."

Respondent F: "Want als je dr gewoon woont dan is [alles] gewoon, je bent natuurlijk niet anders gewend. Maar als je een tijdje ergens anders gewoond hebt dan zie je wel verschillen en wat er eigenlijk in Nederland allemaal niet zo helemaal perfect is. Dus het eerste buitenlandverblijf heeft sowieso wel impact gehad op je beeld van Nederland. En niet dat ik nou opeens alles van Nederland zo slecht vind hoor, helemaal niet."

Respondent C: "Nederland, we hebben] geweldige sociale voorzieningen vind ik. Wat dat betreft kun je heel erg mopperen maar Nederland heeft natuurlijk ook heel veel mooie dingen. Ik denk wel dat we soms te veel regeltjes hebben en dat komt waarschijnlijk ook

wel omdat het gewoon een klein land is waar heel veel mensen op elkaar wonen, misschien is het ook wel nodig ik weet het niet. Maar dat vind ik wel, we denken ook wel altijd dat we heel erg onze mening moeten laten horen als Nederlander, dat dat beeld heb ik wel van ons land.”

Tot slot is het interessant om op te merken dat de mate waarin expat-partners hun *mental map* aan hun gastland aanpassen deels beïnvloed wordt door het aantal jaren in het gastland, maar ook deels aan hun bereidheid om aan te passen.

Respondent 3: “I have analysed the expatriates in my life into two main sorts. Sorts like us, who put down roots wherever we are and learn the local language [...]and possibly help in old people’s home or in an orphanage. [...]The other sort are really looking forward to go home. They have a home back in, whether in Holland or Britain, or any other parts. But I suppose I’m mainly judging the Dutch and the British here. They are just the play bridge, they play golf, they I you ask them in the turn in the library, well they would say “we are going to leave in three months and I have to get ready”. You image it taking three months to prepare to leave to go back home. I mean their lives are still focused on back home and others. I and others of course at the other end of the spectrum focus on their lives where they are and I’m of that variety.”

Op basis hiervan maak ik de aanname dat expat-partners die zich volledig onderdompelen in de cultuur van het gastland een grotere mentale verandering doormaken dan expat-partners die minder bereid zijn om dit te doen. Het is echter lastig om die mate van onderdompeling af te leiden uit de beschikbare data.

Samengevat, tijdens hun verblijf in het gastland bezoeken zowel Nederlandse als niet-Nederlandse expat-partners één à drie keer per jaar hun thuisland. Alleen de Nederlandse expat-partners zeggen gebruik te maken van kranten en de televisie om op de hoogte te blijven van hun thuisland. Die bezoeken en het gebruik van media blijken echter niet voldoende te zijn om alle (sociale) veranderingen in het thuisland mee te krijgen; beide groepen expat-partners keren terug naar hun thuisland met de verwachting dat alles hetzelfde zou zijn. Het zijn vooral Nederlandse expat-partners die hun verbazing beschrijven over de sociale verharding die heeft plaatsgevonden in Nederland. Voor beide groepen verloopt de tweede keer repatriëren soepeler omdat ze niet langer de verwachtingen hebben dat alles in hun thuisland hetzelfde is als voorafgaan aan de uitzending. Opvallend is verder dat het voornamelijk Nederlandse expat-partners zijn die gedetailleerde vergelijkingen tussen het thuisland en het gastland maken waarvan een verandering in *mental map* kan worden afgeleid. Hoewel een aantal niet-Nederlandse expat-partners vertellen wat ze missen aan Nederland vertellen ze nauwelijks hoe beeld van hun thuisland is veranderd door hun gastland.

4.3 Beantwoording deelvragen 1

1.1 Hoe ervaren Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners het expat-leven en het proces van repatriëren?

De respondenten kunnen worden onverdeeld in een van de twee categorieën van Punnett (1997). Haar categorieën zijn echter gebaseerd op de intentie van de expat-partner, bijvoorbeeld “vrouwelijke expat-partners die niet verwachten te gaan werken in het buitenland”, terwijl deze verwachting niet is op te maken uit de interviews. Om die reden heb ik de twee categorieën aangepast op de daadwerkelijke handelingen van de respondenten. De eerste categorie bestaat zo uit vrouwen die zijn gaan werken in het buitenland. Zij zien het hebben van een baan als een productief tijdsverdrif waaraan ze een gevoel van onafhankelijkheid ontleen. De tweede categorie bestaat uit respondenten die niet zijn gaan werken in het buitenland. Zij halen voldoening uit hun rol als moeder en uit de interactie met *locals*.

Net zoals in het onderzoek van Edelkoort (2011) beschrijven alle respondenten het expat-leven als ‘makkelijk’ met ‘weinig sociale verplichtingen’. Beide groepen respondenten noemen daarnaast de luxe levensstijl, wat volgens Black et al. (1992a) gepaard gaat met een hogere sociale status, het avontuur en het reizen als voordelen van het expat-leven en het verlies hun *roots* als een groot nadeel. Een aanvulling op haar onderzoek is dat er drie varianten op het expat-leven bestaan: 1. Het traditionele leven op de *Shell compound*; 2. Het leven in een omgeving met zowel *locals* als andere expat-partners; 3. Het leven tussen de *locals* in het gastland

Verder komt uit de data twee punten naar voren waarop de expat-partners het expat-leven anders ervaren dan expats. Allereerst hebben respondenten, met name diegene die omringd worden door de lokale bevolking van het gastland, moeite met het vinden van aansluiting van gelijkgestemden. Ten tweede hebben veel respondenten moeite met het invullen van hun dagen op een manier waarop ze er voldoening uithalen. Voor vrouwen die dit niet weten te vinden, bestaat het gevaar dat ze zichzelf mogelijk kwijt raken.

Daarnaast beschouwen alle respondenten vooral het eerste repatriëringsproces als lastig: ze hebben sterke verwachtingen over hun thuisland die niet blijken aan te sluiten met de realiteit. Dit sluit aan bij de theorie van Black et al. (1992a; 1992b) en Stroh et al. (2005). Daarnaast moeten de respondenten eraan wennen om weer in een ‘niet-beschermde’ omgeving te wonen waarin ze alle praktische zaken van de aanpassing in het thuisland zelf moeten regelen. Zij krijgen hierin geen begeleiding van *Shell* terwijl ze er wel behoefte aan hebben. Dit sluit aan bij het maatschappelijk probleem dat in de inleiding naar voren komt, namelijk dat bedrijven ervan uitgaan dat het terugkeren naar het thuisland gemakkelijker is dan de uitzending naar het gastland (Black, Gregerson & Mendenhall, 1992).

Een interessante bevinding dat echter niet naar voren is gekomen in het theoretisch kader is dat het hebben van eerdere ervaringen met het repatriëren belangrijk is omdat deze als het ware een soort van buffer vormen. Expat-partners hebben namelijk de verwachting dat bij terugkeer niet alles hetzelfde is als voor de uitzending. Oftewel, ze hebben de verwachting dat er het een en ander is veranderd. Deze eerdere ervaringen hebben een positieve invloed op het repatriëringsproces; wellicht is het hebben van eerdere ervaringen met het repatriëren net zo belangrijk als het hebben van een accurate *mental map*.

Hoewel uit de data naar voren is gekomen dat de ervaringen van respondenten met het expat-leven en het repatriëren grotendeels met elkaar overeenkomen, is er echter wel een verschil op te merken in de manier waarop beide groepen over hun ervaringen vertellen. Zo zijn er meer

Nederlandse expat-partners dan niet-Nederlandse expat-partners die in detail vertellen over hoe hun beeld van hun thuisland onder invloed van het gastland is veranderd en die vergelijkingen tussen de twee landen maken.

Tot slot had ik verwacht uitspraken te kunnen doen over de manier waarop de *mental map* van niet-Nederlandse expat-partners onder invloed van Nederland is beïnvloed. Doordat alle niet-Nederlandse expat-partners voor hun uitzending in Nederland hebben gewoond, is te verwachten dat hun *mental map* op een vergelijkbare manier is beïnvloed door het gastland. Het blijkt echter dat ik hierover geen uitspraken kan doen omdat Nederland niet het enige gastland is waarin de expat-partners hebben gewoond; de gemiddelde niet-Nederlandse expat-partner heeft in 5 gastlanden gewoond. Doordat ze in verschillende gastlanden hebben gewoond, en hun ervaringen met al deze landen in de interviews hebben beschreven, kan er geen conclusie worden getrokken over de specifieke invloed die Nederland als gastland heeft op hun *mental map*.

1.2 Hoe ziet het proces van repatriëren voor Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners eruit wanneer de verandering in 'mental map' als uitgangspunt wordt genomen?

De theorie van Stroh et al (2005) over de *mental map* wordt duidelijk onderbouwd door mijn data: bij aanvang weten de respondenten niet wat ze kunnen verwachten van de uitzending en hebben daarom flexibele verwachtingen over het gastland. Gedurende de uitzending bevinden respondenten zich in een open en flexibele omgeving, hetgeen invloed heeft op hun communicatiestijl, manier van denken en gedrag. Zo weten zij situaties beter te relativeren en leggen ze makkelijker contacten met nieuwe mensen. Met andere woorden, hun *mental map* wordt beïnvloed door zowel het expat-leven als de lokale cultuur van het gastland. Bij terugkomst in hun land van herkomst merken ze op dat hun thuisland niet hetzelfde is als voor vertrek en voelen ze zich soms als een vreemdeling in eigen land. Hoewel een deel van de respondenten gedurende de uitzending op de hoogte probeert te blijven van veranderingen in hun land van herkomst (door de krant te lezen, TV te kijken of hun familie en vrienden tijdens de vakanties te bezoeken) krijgen ze niet alles veranderingen in hun thuisland mee. Zo hebben ze bijvoorbeeld subtiele sociale veranderingen in hun thuisland niet meegekregen en merken ze ook dat ze zelf veelal een grotere persoonlijke groei hebben doorgemaakt in vergelijking met de 'thuisblijvers'. Tevens realiseren ze zich dat ze door een andere bril naar hun land van herkomst kijken. Ofwel, ze vergelijken hun nieuwe *mental map* van het gastland met die van het land van herkomst.

Hoewel respondenten hun *mental map* gedurende de uitzending aanpassen, is die verandering waarschijnlijk niet voor alle respondenten hetzelfde. Mijn veronderstelling is dan ook dat expat-partners die zich volledig onderdompelen in de cultuur van het gastland een grotere mentale verandering doormaken dan expat-partners die nog erg gericht zijn op hun leven in hun thuisland. Daarnaast lijkt het mij logisch dat hoe langer en frequenter de uitzendingen zijn, hoe groter de verandering van de *mental map* is. Tot slot valt te speculeren dat de verschillende varianten van het expat-leven de verandering in *mental map* op een andere manier beïnvloeden. Het is aannemelijk dat respondenten die gedurende de uitzending voornamelijk communiceren met *locals* in het gastland sterker worden beïnvloed in hun manier van denken en doen door de cultuur van hun gastland. Respondenten die op de *Shell compound* leven, daarentegen, hebben voornamelijk contact met andere expat-partners. Het is aannemelijk dat hun *mental map* meer beïnvloed wordt door de onderlinge gedragsnormen van de expat-community. Hoewel het interessant is om deze onderlinge varianten van het expat-leven in het achterhoofd te houden, wordt hiermee in de rest van dit onderzoek geen rekening gehouden.

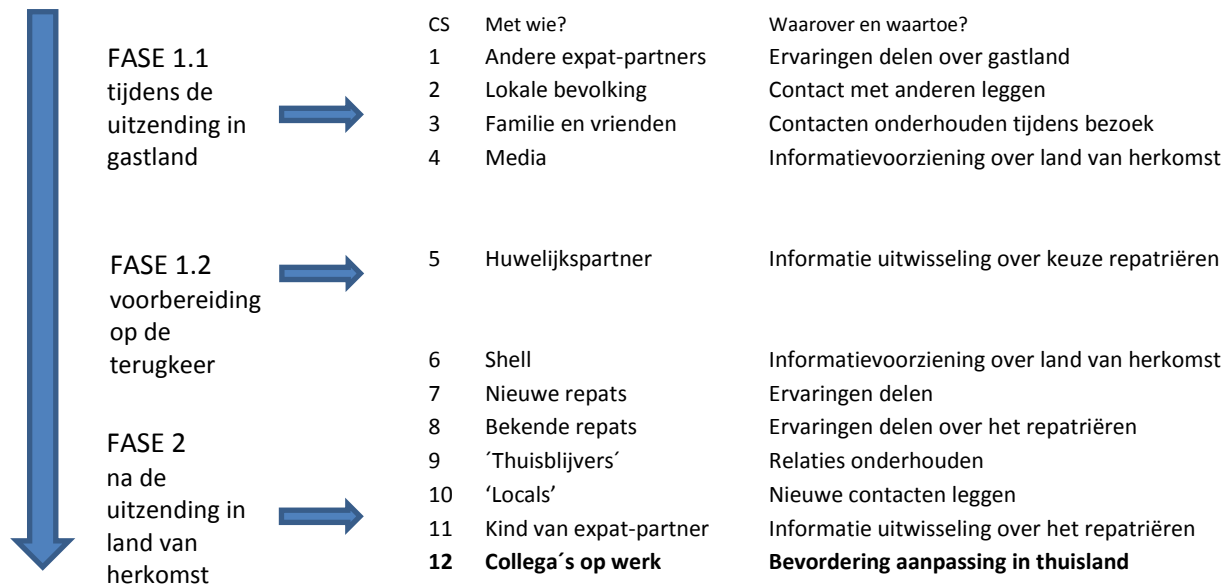
5. Resultaten van deelvraag 2: communicatieve situaties die volgens expat-partners het repatriëren naar land van herkomst bevorderen

- 2.1 Welke communicatieve situaties spelen volgens expat-partners een rol in hun proces van repatriëren?
- 2.2 Welke communicatieve situaties zijn specifiek voor het proces van repatriëren van Nederlandse expat-partners?
- 2.3 Welke communicatieve situaties zijn specifiek voor het proces van repatriëren van niet-Nederlandse expat-partners?

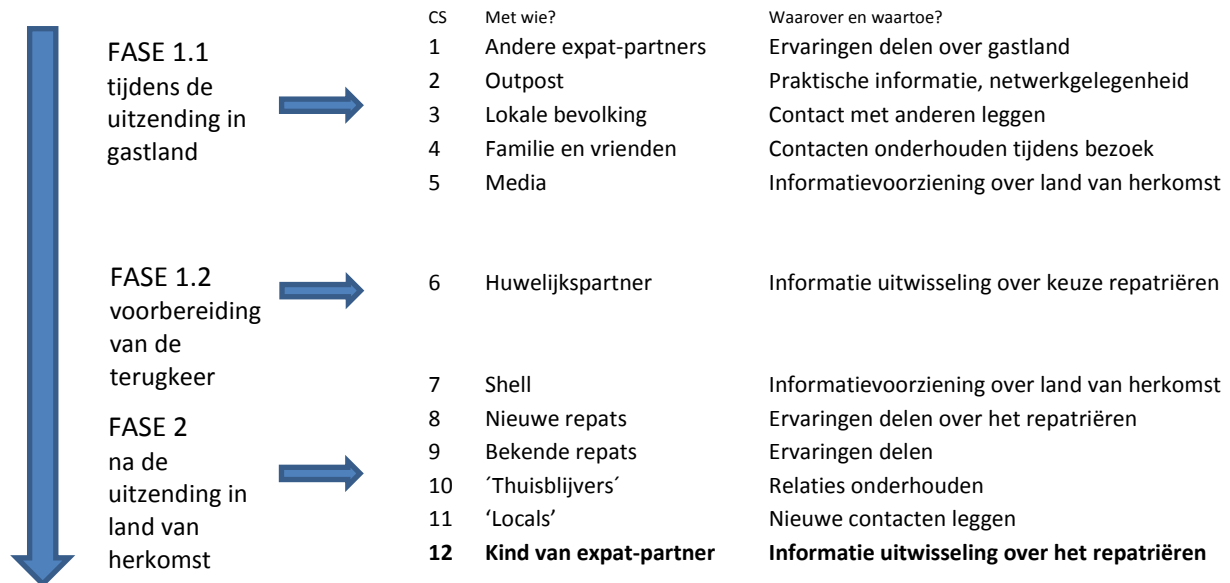
In deelvraag 1 is het expat-leven, het repatriëringsproces van de expat-partners en het proces van hun mentale verandering beschreven. In deelvraag 2 wil ik deze mentale verandering en de invloed die communicatie hierop heeft wat dieper uitwerken. Uit het theoretisch kader is namelijk naar voren gekomen dat communicatie een belangrijke invloed heeft op het proces van repatriëren. Door te communiceren met verschillende bronnen wisselen expat-partners namelijk informatie uit met anderen, waarna ze hun verwachtingen over het land van herkomst kunnen bijstellen. Deze rol van communicatie heb ik vertaald naar 14 communicatieve situaties waarin expat-partners hun verwachtingen omtrent hun thuisland en het repatriëren kunnen updaten). Binnen iedere communicatieve situaties kunnen expat-partners op basis van communicatie nieuwe informatie vergaren waarmee ze dus een aspect van hun *mental map* kunnen bijstellen.

Edelkoort (2011) heeft op basis van haar onderzoek een typologie van 15 communicatieve situaties opgesteld. Uit haar typologie heb ik 4 communicatieve situaties geselecteerd die ook betrekking kunnen hebben op de mentale verandering van expat-partners. Deze 4 communicatieve situaties heb ik uitgebreid op basis van data analyse met 9 andere communicatieve situaties die van toepassing zijn op (de)expat-partners. In totaal heb ik dus 13 communicatieve situaties in kaart gebracht, waarvan er 11 relevant zijn voor de Nederlandse expat-partners en 11 voor de niet-Nederlandse expat-partners. Deze zijn weergegeven in figuur 6 en figuur 7. Per communicatieve situatie zijn drie dingen beschreven, namelijk in welke fase deze plaatsvindt, met wie de communicatieve situatie plaatsvindt en waarover deze communicatie gaat. Ik heb ervoor gekozen om de fase voorafgaand aan de uitzending niet op te nemen in deze modellen: hoewel de expat-partners de periode voor hun uitzending kort hebben genoemd, is deze informatie echter niet voldoende om hierop communicatieve situaties op te stellen.

Figuur 6: Typologie van 12 communicatieve situaties voor Nederlandse expat-partners

Figuur 7: Typologie van 12 communicatieve situaties voor niet-Nederlandse expat-partners

Zoals in het theoretisch kader naar voren komt bestaat het proces van repatriëren uit vier fases waarin verschillende communicatieve situaties relevant zijn. In mijn model zijn er echter drie fases opgenomen. Fase 1.1 vindt plaats tijdens de uitzending in het gastland, fase 1.2 is de voorbereiding op de terugkeer en fase 2 vindt plaats na de uitzending in het land van herkomst. Hoewel fase 1, de voorbereiding op het vertrek, ook een belangrijk onderdeel is van het repatriëringsproces heb ik het niet opgenomen in mijn model. Doordat de respondenten in de interviews heel kort spraken over het vertrek en er niet naar is doorgevraagd, kon ik op basis van die beperkte informatie geen relevante communicatieve situaties opstellen. Het was echter wel de verwachting dat er communicatieve situaties bestaan in de fase voorafgaand aan de uitzending. Een communicatieve situatie die bijvoorbeeld een belangrijke rol kan spelen, is bijvoorbeeld de besluitvorming over het vertrek tussen de expat en de expat-partner; is de expat-partner bijvoorbeeld enthousiast over de uitzending of

moest ze hiervan overtuigd worden? Uit de literatuur blijkt immers dat het succes van een uitzending direct gerelateerd is aan hoe bereid de expat-partner is om naar het buitenland te verhuizen (Thomas & Schroll-Machl, 2010).

De communicatieve situaties zijn geanalyseerd met behulp van het SPEAKING model van Hymes (1972):

S (setting): de context

P (participants): deelnemers

E (ends): doel van communicatie

A (act sequence): vorm en content van communicatie

K (key): toon van communicatie

I (instruments): medium voor communicatie

N (norms): normen in de communicatie

G (genre): mondelinge of schriftelijke structuren

De data zijn aan de hand van deze factoren geanalyseerd en op basis hiervan zijn de communicatieve situaties opgesteld. Aangezien factoren N en G nauwelijks zijn af te leiden uit de data zijn ze slechts in enkele beschrijvingen opgenomen. Vervolgens zijn de werkelijke communicatieve situaties gereconstrueerd op basis van de beschrijvingen van de respondenten. Er wordt er dus per communicatieve situatie beschreven, met wie deze plaatsvindt en wat het doel ervan is. De invulling van deze communicatieve situaties wordt hieronder per categorie, Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners, apart besproken.

5.1 Communicatieve Situatie 1: Communicatie met andere expat-partners in het gastland

Nederlandse expat-partners

Edelkoort (2011) heeft in haar onderzoek de communicatieve situatie “Communicatie met andere expats in het gastland” opgesteld die door al haar respondenten als belangrijk werden geacht. Ook in mijn data kwam naar voren dat bijna alle respondenten tijdens (een van) hun uitzendingen intensief contact hadden met andere expats in de omgeving. Hieruit blijkt dat het contact tussen expat-partners grotendeels door dezelfde doelstellingen wordt gemotiveerd als die van expats uit het onderzoek van Edelkoort (2011).

Op basis hiervan ziet de communicatieve situatie er als volgt uit:

- S: Tijdens de uitzending (fase 1.1)
- P: Expat-partner en andere expat-partners in het gastland
- E: Gezelligheid, sociale activiteiten ondernemen, steun zoeken en geven door het delen van ervaringen, eenzaamheid tegengaan, elkaar opvangen
- A: Op initiatief van een expat-partner; vooral expressieve taalhandelingen (complimenteren, groeten) om nieuwe relaties op te bouwen
- K: Informeel
- I: Mondelinge communicatie, nadruk op face-to-face ontmoetingen
- N: Sociale gedragscodes onderling expat-partners (met name binnen de expat-community)

Uit deel 1 is gebleken dat met name in het traditionele expat-leven er sprake is van een expat-*community* waarin expat-partners elkaar snel opnemen en intensief met elkaar omgaan. Doordat de gemiddelde uitzending vier jaar duurt, is er een constant verloop in de gemeenschap omdat waarin-partners aankomen en vertrekken. Dit leidt ertoe dat ze sneller en makkelijker contact met elkaar leggen en vriendschappen ontwikkelen dan wanneer ze in het land van herkomst zijn. In deze gemeenschap neemt daarom een open communicatiestijl een centrale rol in.

Zoals eerder beschreven vangen expat-partners nieuwkomers op door middel van een *meet and greet lady* waarbij een rondleiding in de stad of compound wordt gegeven en door ze uit te nodigen voor onder andere koffieochtenden. Een respondent beschrijft haar ervaringen als volgt:

Respondent G: “[Er was] echt een expat gemeenschap. Natuurlijk dr is tuurlijk verder niks. [Het] was echt zo'n warm bad: je komt daar binnen en mensen [zijn] gelijk [van] ‘oh ben je nieuw oh kom een keertje koffiedrinken kom een keer langs’. En ook voor de kinderen die hadden binnen een week allemaal een kinderfeestje want daar komt gewoon de hele klas. Ik heb het ook wel af en toe moeilijk gehad, zeker omdat de kinderen op school zaten en [mijn man] was aan het werk en dan zit je daar en ga je maar weer koffiedrinken en dan ga je maar weer. Dus dat was in het begin af en toe best wel is lastig maar in principe was het wel eh niet omdat je je eenzaam voelt ofzo. Sommige mensen doen daar heel erg hun best om van alles te organiseren of om iedereen erbij te betrekken of je welkom te heten, dat was heel erg leuk.”

Dit citaat toont aan dat een deel van de expat-partners veel sociale activiteiten voor elkaar organiseren met als doel de nieuwelingen welkom te heten, elkaar op te vangen en het gevoel van eenzaamheid te verminderen. Tevens zoeken expat-partners elkaar op voor de gezelligheid:

Respondent G: "In Aberdeen was dat hartstikke leuk verder. Daar gingen gewoon met heel veel jonge mensen, ja ook allemaal graduates zeg maar die net begonnen waren, vaak met z'n allen weekendjes weg en dus dat was heel leuk."

Daarnaast merkt een andere respondent op dat expat-partners elkaar opzoeken om steun te zoeken van diegenen die in dezelfde situatie zitten:

Respondent C: "Bijvoorbeeld toen ik in Cairo kwam, toen zag ik heel veel mensen die bij elkaar steun zochten, thee drinken met elkaar en die bij elkaar afspreken in die vreemde wereld."

Hoewel veel respondenten het fijn vinden om bij aankomst in het gastland opgevangen te worden door andere expat-partners, ervaart niet iedereen die *community* het als iets positiefs. De helft van de respondenten geeft aan dat om te worden opgenomen door andere expat-partners je wel geacht wordt om je aan sociale gedragscodes te houden:

Respondent B: "Das een heel moeilijk sociaal proces waarin je zit aan de ene kant is het heel makkelijk om als Sheller expat te zijn iedereen kent elkaar en dat is zeer behulpvaardig om je wegwijs te maken, maar zoals ik het moet je je wel aan de codes houden."

In het volgende fragment worden die sociale gedragscodes gespecificeerd: er lijkt sprake te zijn van sterk groepsgegedrag tussen expat-partners.

Respondent C: "Mensen neigen heel er- tenminste dat het ik gezien en vooral in die compound – [naar] dat kliekerige gedrag met elkaar. En als je niet meedoet met de schaapskudde dan ben je inderdaad outcast."

Meerdere respondenten geven ook aan dat ze vanwege deze sterke sociale omgangsnormen geen behoefte hebben aan het deel uitmaken van die expat-partner community en liever een andere invulling aan hun tijd in het gastland geven bijvoorbeeld door het zoeken van een baan. Het onderstaande citaat geeft nog een mogelijke verklaring waarom niet alle respondenten baat hebben bij intensief contact met andere expat-partners:

Respondent B: "Het grote verschil van in je eigen land wonen versus als expat is dat je hier de vrienden kan uitkiezen. Dus hier richt je je weer op gelijkgestemden zielen waar je in het buitenland te maken hebt met een beperkte groep mensen waar je het mee moet doen."

Dit citaat relateert het beeld dat de expat-gemeenschap 'één grote familie' is. Aan de ene kant zoeken expat-partners elkaar inderdaad op omdat ze behoefte hebben aan een sociaal netwerk

(Thomas & Schroll-Machl, 2010), oftewel een *support system* (Punnett, 1997). Aan de andere kant is het feit dat expat-partners op dat moment de expat-levensstijl met elkaar in gemeen hebben echter niet altijd een voldoende basis voor langdurige vriendschap. Op de *compound* kunnen expat-partners namelijk beste vrienden met elkaar zijn, om vervolgens na de uitzending geen contact meer met elkaar te hebben (D. Aktan, persoonlijke communicatie, 18 augustus 2014). Met andere woorden, de omstandigheden van het expat-leven leiden ertoe dat expat-partners vriendschap met elkaar sluiten; wanneer dezesituatie verandert (de expat-partner keert terug naar haar thuisland) valt hiermee tevens ook de behoefte aan die vriendschap weg. Dit hoeft echter niet altijd zo te zijn: zo komt in in hoofdstuk 5.9 naar voren dat een aantal van de respondenten wel contact hebben gehouden met andere expat-partners na de terugkering naar het thuisland.

Zoals uit deel 1 naar voren is gekomen, is er op de Shell *compound* sprake van een *expat-community* omdat de expat-partners intensief contact met elkaar hebben.⁷ Mijn aanname is dat de communicatie binnen deze *community* invloed heeft op de *mental map* van de expat-partners. Allereerst is gebleken dat onderlinge sociale gedragscodes een voorwaarde vormen voor succesvolle communicatie met andere expat-partners. Willen expat-partners met elkaar communiceren dan is het aannemelijk dat ze gedragsroutines leren die passend zijn voor de codes van de expat-community.

De tweede veronderstelling is dat de *expat-community* grotendeels wordt bepaald door de setting van het expat-leven: doordat expat-partners omringd worden door mensen die sterk vergelijkbare ervaringen en levensomstandigheden delen, lijkt het me aannemelijk dat ze gewend zijn aan mensen die communiceren en handelen volgens dezelfde norm. Wanneer expat-partners repatriëren naar Nederland en zich niet langer in de *expat-community* bevinden, valt het hen op dat ze gewend zijn aan een communicatiestijl en gedragswijze die verbonden zijn aan hun beschermde 'expat omgeving'.

Respondent F: "Ik vind de [Nederlandse] maatschappij veel harder geworden en dat krijg je natuurlijk in een beschermde omgeving als een Shell-kamp en een Shell-schooltje allemaal veel minder mee."

Niet-Nederlandse expat-partners

Uit de data blijkt dat deze communicatieve situatie grotendeels hetzelfde is voor niet-Nederlandse expat-partners. In het gastland communiceren ze met andere expats in zowel Nederland als andere gastlanden met het oog op meerdere doelstellingen. Een doelstelling die in tegenstelling tot de Nederlandse respondenten niet door niet-Nederlandse respondenten wordt beschreven is het zoeken van steun bij andere internationale expat-partners.

Op basis hiervan ziet de communicatieve situatie er als volgt uit:

S: Tijdens de uitzending (fase 1.1)

P: Expat-partner en andere expat-partners in het gastland

E: Gezelligheid, sociale activiteiten ondernemen, aansluiting vinden bij mensen met dezelfde ervaringen door het delen van ervaringen, eenzaamheid tegengaan, steun bij elkaar zoeken

⁷ Het lijkt aannemelijk dat Shell als werkgever een van de verbindende factoren is van de groepsband tussen expat-partners, maar hierover hebben de respondenten in hun interviews niet gesproken.

- A: Op initiatief van een expat-partner; vooral expressieve taalhandelingen (complimenteren, groeten) om nieuwe relaties op te bouwen
- K: Informeel
- I: Mondelinge communicatie, nadruk op face-to-face ontmoetingen
- N: Sociale gedragscodes onderling expat-partners (met name binnen de expat-community)

Net zoals de Nederlandse respondenten zeggen ook niet-Nederlandse respondenten dat ze bij aankomst in het gastland door een *meet and greet lady* worden opgevangen. Zij voorziet de nieuwe expat-partners van praktische informatie over het gastland, bijvoorbeeld hoe je je mobiele telefoon in het land aansluit. Ook voorzien Shell 'vrijwilligers' hen van praktische informatie over het gastland. Deze *meet and greet lady* en 'vrijwilligers' vormen een onderdeel van de *social support group* die belangrijk is bij de *early assignment* fase van de uitzending (Punnett, 1997).

Respondent 3: "So a lot of the Shell wives voluntary had put together a magazine that would help you find it easier to find things and set things up."

Verder geven respondenten aan dat middels communicatie met andere expat-partners ze zich minder eenzaam voelen in een onbekend gastland. Het citaat hieronder toont aan dat expat-partners wel een actieve houding moeten aannemen bij het maken van nieuwe contacten.

Respondent 6: "On the other hand, you know this nice compound that we live on it can also be very lonely. You really have to put yourself out there to meet people, you have , people don't really necessary enjoy a gym, you have to go to classes, you have to come involved. It is you could become very lonely and isolated and that it all takes a bit of effort you know to keep doing that again and again if you keep moving around the world."

Tevens zoeken expat-partners elkaar op om sociale activiteiten te ondernemen. Daarnaast zoeken ze aansluiting bij expat-partners die dezelfde ervaringen als hen hebben, een doelstelling die niet bij de Nederlandse respondenten naar voren is gekomen. Uit het citaat komt tevens naar voren dat de respondenten in het gastland ook omgaan met expat-partners van andere organisaties.

Respondent 7: "Yes, what you can do is share the experience. You say, "oh when we were in Nigeria", nobody says "ooh Nigeria, isn't that dangerous?? Oh what about the corruption. Even anybody hasn't lived there but an expat does not do that, you know, because there is a sort of brotherhood, sisterhood of expats who have lived abroad which is lovely. They might be soldiers, they are not just oil people. You immediately know, you have a huge amount in common without any details being shared."

Zoals eerder bleek bij de Nederlandse respondenten, ervaren ook enkele niet-Nederlandse respondenten moeite met de intensieve communicatie tussen expat-partners in de omgeving. De expat-partner community wordt door hen als benauwend omschreven.

Respondent 3: "And that was my first experience with a camp and it was quite difficult when you've been living in a city and you feel anonymous suddenly being in a situation,

living in that camp, and socializing with people your husband is working with. It all quite incestual at times. I didn't really feel happy with that kind of environment."

Van de zinsdeel "*socializing with people your husband is working with*" kan mogelijk worden afgeleid dat er van de respondent werd verwacht om te netwerken met de collega's van haar man om zo zijn werkpositie te ondersteunen (Thomas & Schroll-Machl, 2010, p. 352). Dit komt echter niet duidelijk naar voren in de citaat.

Deelconclusie: communicatieve situatie 1 (tijdens de uitzending) – ervaringen delen over het gastland met andere expats

Tijdens de uitzending in het gastland worden zowel Nederlandse als niet-Nederlandse expat-partners opgenomen door andere expat-partners in hun expat-community op de compound. Ook expat-partners die niet op de *compound* wonen leggen makkelijk contact met elkaar. De open communicatie dient voor het creëren van gezelligheid, maar ook om elkaar op te vangen en samen eenzaamheid tegen te gaan. Een specifieke doelstelling voor Nederlandse expat-partners is het bieden van steun aan elkaar, terwijl een specifieke doelstelling voor niet-Nederlandse expat-partners het vinden van aansluiting bij elkaar middels het delen van ervaringen met gelijkgestemden. Een deel van de Nederlandse en niet-Nederlandse respondenten kiezen daarentegen ervoor om niet intensief contact te hebben met andere expat-partners omdat ze zich niet prettig voelen bij de sterke sociale gedragscodes die in die community gelden.

5.2 Communicatieve situatie 2: Communicatie met Outpost tijdens de uitzending

Nederlandse expat-partners

Geen van de Nederlandse respondenten hebben over Outpost verteld. Dit is opvallend aangezien Outpost actief is in bijna alle gastlanden (M. de Kroon, persoonlijke communicatie, 28 juli 2014).

Niet-Nederlandse expat-partners

Een communicatieve situatie die specifiek lijkt te zijn voor niet-Nederlandse expat-respondenten is communicatie met Outpost, een internationaal onderdeel van Shell dat werknemers en hun families ondersteunt bij uitzendingen in het buitenland door voorafgaand, gedurende en aan het eind van de uitzending expats en aanstaande repats van relevante informatie te voorzien over het gastland en thuisland.

Op basis van de data is de volgende communicatieve situatie opgesteld:

S: Tijdens de uitzending (fase 1.1)

P: Expat-partners en Outpost

E: Praktische informatie over gastland ter bevordering van aanpassing aan het land, netwerk bieden aan expat-partners

A: Zowel op initiatief van Outpost als op die van de expat-partner (M. de Kroon, persoonlijke

communicatie, 28 juli 2014)

K: (semi) Formeel

I: Zowel mondelinge communicatie (telefoon), schriftelijke communicatie (e-mail), en face-to-face communicatie (op het kantoor)

Twee respondenten spreken positief over hun contact met Outpost in het gastland. Een respondent is zo enthousiast over het Outpost netwerk dat ze bij terugkeer in haar eigen land actief bij de lokale Outpost is geworden. De respondenten waarderen dat Outpost hen in contact bracht met andere expat-partners in de omgeving met wie ze vermoedelijk een vriendschappelijk relatie kunnen opbouwen. Daarnaast voorziet Outpost expat-partners van praktische informatie over het gastland met als doel hun aanpassing te bevorderen.

Respondent 4: "There's the same thing, the same things applies in The Hague, I must be honest, a group with Shell and it's called Outpost and it's this whole unit of, you probably heard of it, is to be a support group for expats, and you can ask them anything you like. If you got a question then you could just call and ask what should I do with this strippenkaart. You know, when I moved to The Hague, they would have told me. Yeah, that support element was there. I do consider myself quite lucky that we moved with a company like Shell who have a good support network."

Deelconclusie: communicatieve Situatie 2 (tijdens uitzending) – Het geven van praktische informatie en het bieden van netwerkgelegenheid door Outpost voor expat-partners

Alleen de niet-Nederlandse expat-partners hebben gesproken over de communicatie met Outpost. Outpost biedt expat-partners zowel praktische informatie over het gastland als netwerkgelegenheden om andere expat-partners in de omgeving te leren kennen. Hoewel de Nederlandse expat-partners Outpost niet hebben genoemd, houdt dit overigens niet in dat ze helemaal geen contact hebben gehad met Outpost aangezien de organisatie actief is in vrijwel alle gastlanden.

5.3 Communicatieve Situatie 3: Communicatie met de lokale bevolking in gastland

Nederlandse expat-partners

Doordat expat-partners hun vrienden, kennissen en burens hebben 'achtergelaten' in hun thuisland, hebben ze de grote behoefte om contact te leggen met nieuwe mensen in hun gastland (Thomas & Schroll-Machl, p. 346). Terwijl een deel van de respondenten voornamelijk contact heeft met andere expat-partners, heeft een ander deel vooral contact met *locals*. Zoals in deel 1 namelijk naar voren komt, wonen sommige respondenten in het gastland op een Shell *compound*, terwijl anderen in een wijk met alleen maar *locals* en geen expat-partners wonen. Respondenten die tot die laatste groep behoren hebben tijdens de uitzending veel contact met de *locals* van het gastland.

De communicatieve situatie ziet er volgens de data als volgt uit:

S: Tijdens de uitzending (fase 1.1)

P: Expat-partner en lokale bevolking

E: Contact met anderen leggen en sociaal netwerk opbouwen, samen sociale activiteiten ondernemen, aanpassing in het gastland bevorderen doordat de *local* als insider te hebben

A: Regelmatig met vrienden, incidenteel met onbekenden; expressieve en assertieve taalhandelingen die gericht zijn op het maken van vriendschap

K: Informeel

I: Vooral mondelinge communicatie tijdens face-to-face contact

N: Culturele normen van het gastland

De respondenten geven aan dat ze tijdens hun verblijf aansluiting zochten met *locals* om zo een sociaal netwerk op te bouwen.

Respondent G: "In Engeland heb je bijvoorbeeld [...]play groups voor moeders en peuters. Daar kan je gewoon heen en dan betaal je vijftig cent krijg je kopje koffie voor en je kind krijgt wat drinken en een koekje en dan kan je daar gewoon twee uur spelen. [...] Daardoor ontmoet je natuurlijk allemaal andere moeders met kindjes uit jouw straat of omgeving waar je dan weer andere dingen mee afsprekt dus je hebt daar héél snel héél druk sociaal leven. Ik denk dat ik wel dertig of veertig moeders kende met een kind van dezelfde leeftijd. Elke dag was het echt ik ga naar de speeltuin kom je wel iemand tegen of je belt iemand dan ga je even mee zwemmen met babyzwemmen. Je hebt daar héél druk leven met allemaal moeders met kindjes ook omdat de kinderopvang daar duur is dus heel veel mensen stoppen met werken dus je hebt daar heel snel heel veel jah gelijkgestemde mensen en dat heb je in Nederland niet."

Dit contact met de lokale bevolking geeft de expat-partners voldoening en plezier en ze ondernemen daarnaast deel nemen aan sociale activiteiten:

Respondent F: "Want in Egypte hadden wij tegenover ons een kok te wonen. Daar hadden wij heel veel contact mee, ook op de bruiloft van hun zoon geweest en dus dan ja je krijgt gewoon die mengelmoes, dat vind ik geweldig."

Uit het bovenstaande citaat kan tevens worden afgeleid dat het hebben van intensieve contact met *locals* bevorderlijk is voor de aanpassing van de respondent in het gastland. Hierbij ik opmerken dat een voorwaarde voor intensief contact met *locals* het overbruggen van interculturele verschillen is (Thomas & Schroll-Machl, 2010). Geen van de Nederlandse (of niet-Nederlandse) respondenten hebben verteld over culturele verschillen binnen hun interpersoonlijk contact met *locals* en of de mate waarin dit verschil een obstakel vormt voor het leggen van contact.

Niet-Nederlandse expat-partners

De communicatieve situatie voor ziet er volgens de data als volgt uit:

S: Tijdens de uitzending (fase 1.1)

P: Expat-partner en (onder andere de Nederlandse) lokale bevolking

- E: Contact met anderen leggen en sociaal netwerk opbouwen, samen sociale activiteiten ondernemen, aanpassing in het gastland bevorderen doordat de *local* als insider te hebben
- A: Regelmatig met vrienden, incidenteel met onbekenden; expressieve taalhandelingen zoals groeten of directieven zoals verzoeken
- K: Informeel
- I: Vooral mondelinge communicatie tijdens face-to-face contact
- N: Culturele normen van het gastland

Veel respondenten hebben tijdens hun verblijf in zowel Nederland als in andere gastlanden de intentie om contact te leggen met *locals*. Enkele respondenten hebben speciaal hiervoor gekozen om niet te gaan wonen in een 'expat omgeving', maar in een omgeving met veel *locals*. Het blijkt echter lastig te zijn om met *locals* in contact te komen aangezien veel respondenten zich niet dezelfde kringen (andere scholen, sportgroepen, vriendengroepen, borrels, etc.) bevinden. Wanneer de respondenten wel in contact komen met *locals*, merken ze dat deze terughoudend zijn met het leggen van vriendschap. De verklaring die respondenten hier zelf voor geven is dat *locals* geen moeite in vriendschap willen steken omdat ze weten dat de expat-partners binnen een aantal jaren weer zullen verhuizen.

De respondenten hebben geen opmerking gemaakt over de Nederlandse cultuur die een wellicht barriere kan vormen bij het leggen van contact met *locals*. Mijn persoonlijke aanname is echter dat de Nederlandse cultuur mogelijk invloed heeft op het (gebrek aan) contact tussen internationale expat-partners en Nederlanders. In vergelijking met bijvoorbeeld de Arabische en Amerikaanse cultuur is de Nederlandse cultuur namelijk relatief ongastvrij; Nederlanders zijn minder snel geneigd om onbekenden bij hen thuis uit te nodigen.

Respondent 6: "I think especially in Aberdeen if people know that you are expatriate and that you will be moving on. You know they are sometimes a bit wary about how friendly to get with you knowing that you are probably going again. That is quite a difficult of life. Always on the move and never really putting down really solid roots. Peoples 'lives go on and they actually aren't really that bothered by the fact you are an expat and that you move around and go to all these different countries. For them, their life is full and have family commitments, they've got all sort of things in their lives."

Een klein deel van de niet-Nederlandse respondenten hebben wel Nederlandse vrienden gemaakt. Deze *locals* zijn tevens werkzaam bij Shell en zijn daarom al geïnteresseerd in het internationale leven. Als gevolg van de vriendschap met *locals* zeggen expat-partners zich sneller te hebben aangepast aan het leven in Nederland.

Respondent 5: "So [my Dutch friend] was a huge influence on my getting involved in the economy, and the village and feeling more comfortable."

In tegenstelling tot Nederlandse respondenten, komt bij de niet-Nederlandse respondenten niet duidelijk naar voren dat ze met sociale activiteiten ondernemen. Het kan echter wel worden aangenomen dat ze dit doen; een aantal respondenten spreekt namelijk over de vele Nederlandse vrienden die ze hebben en het lijkt logisch dat men met vrienden sociale activiteiten onderneemt.

Deelconclusie: communicatieve situatie 3 (tijdens de uitzending) – contact leggen met de lokale bevolking

Zowel Nederlandse als niet-Nederlandse expat-partners hebben de intentie om tijdens hun verblijf in het gastland contact te leggen met de lokale bevolking. De expat-partners zijn met enkele *locals* bevriend geraakt met wie ze sociale activiteiten ondernemen. Ook dienen de *locals* als een soort van ‘gids’ voor de expat-partners die hen betreft bij de lokale cultuur van het gastland. Enkele niet-Nederlandse expat-partners merken echter op dat het niet altijd makkelijk is om contact te leggen met de *locals* omdat zij ofwel niet indezelfde kringen bevinden ofwel niet open staan voor nieuw contact.

5.4 Communicatieve Situatie 4: Communicatie tijdens bezoek aan land van herkomst

Nederlandse expat-partners

Volgens Black & Gregerson (1991) is het vanuit een theoretisch perspectief mogelijk gedurende langdurig bezoeken aan het thuisland de expat-partners voldoende informatie over hun thuisland meekrijgen (p. 637). Uit deel 1 blijkt dan ook dat alle respondenten gedurende hun uitzending minstens één keer per jaar hun familie en vrienden in Nederland bezoeken. Tijdens het bezoek onderhouden expat-partners de relatie met hun vrienden en familie door elkaar op de hoogte te brengen van elkaars leven en door met elkaar te ‘reconnecten’. Daarnaast bieden de bezoeken naar Nederland de mogelijkheid om de culturele, maatschappelijke en sociale veranderingen in Nederland mee te krijgen. Het resultaat van het bezoek is dat de *mental map* van de expat-partner van Nederland tot een zekere mate up- to-date wordt gehouden. Kwaliteit is hierbij belangrijker dan kwantiteit (Cox, 2004). Met andere woorden, hoe intensiever de communicatie, hoe beter persoonlijke relaties worden onderhouden en hoe nauwkeuriger de *mental map* wordt aangepast.

Op basis hiervan ziet de communicatieve situatie er als volgt uit:

S: Tijdens de uitzending (fase 1.1)

P: Expat-partner met vrienden en familie in thuisland

E: Persoonlijke relaties onderhouden, “*mental map* up-to-date houden”

A: Vooraf gepland, variërend van 1 tot 3 keer per jaar; assertieve taalhandelingen die gericht zijn om de ander over zijn leven informeren en expressieve taalhandelingen die gericht zijn op het onderhouden van contact

K: Informeel; verschillend emoties die afhankelijk van de situatie zijn

I: Mondelinge communicatie tijdens fysieke ontmoetingen

Uit de data komt naar voren dat de invloed die deze communicatieve situatie heeft op het proces van repatriëren verschilt tussen de respondenten. Een respondent impliceert dat die bezoeken naar Nederland het proces van repatriëren versoepelen:

Respondent E [Op de vraag of ze weer moest wennen aan Nederland]: “Nee, dat valt wel mee. Ja omdat wij toch ook wel twee keer per jaar teruggingen naar Nederland dus dan ben je toch ook altijd weer aantal weken daar. Nee dat viel wel mee.”

Hoewel ze een deel van de verandering in de maatschappij meekrijgt, zijn volgens een tweede respondent die bezoeken niet voldoende om alle veranderingen in het thuisland mee te krijgen. Met andere woorden, tijdens die bezoeken heeft ze niet genoeg informatie vergaard om juiste verwachtingen van Nederland te kunnen vormen.

Respondent F: "En op t moment je die maatschappij hier is natuurlijk behoorlijk veranderd en daar krijg je wel een gedeelte van mee op de momenten dat je hier bent op vakantie, maar pas als je hier echt terug bent zie je ja hoe is t veranderd."

Voor een derde respondent is tijdens haar bezoek een sociale verandering in Nederland duidelijk opgevallen. Mijn interpretatie is dat die verharding haar zo is opgevallen deze sterk afsteekt tegen haar beschermde (destijds) huidige situatie.

Respondent F: "Ik vind de [Nederlandse] maatschappij veel harder geworden en dat krijg je natuurlijk in een beschermde omgeving als een Shell-kamp en een Shell-schooltje allemaal veel minder mee."

De vierde respondent heeft tijdens haar bezoeken aan Nederland juist bepaalde verwachtingen van haar vrienden gekregen die vervolgens niet waar zijn gemaakt na het repatriëren:

Respondent G: "[Als] je naar gaat Nederland dan ben je op vakantie en dan is t ook een soort feestje voor andere mensen: 'goh ze zijn terug, leuk'. En dan iedereen zegt, 'kunnen we afspreken', als je dan een weekje of een paar weken in Nederland bent. Iedereen wil je zien en elke dag afspraken maken. [...] We zijn nu een jaar terug en sommige mensen heb ik nu nog steeds niet gezien terwijl ik die normaal elke vakantie zag."

Wanneer de respondenten over hun bezoek aan het land van herkomst vertellen, komt naar voren dat ze grotendeels vrienden en familie bezoeken. Het kan gespeculeerd worden dat ze tijdens hun bezoek in hun vertrouwde omgeving zijn geweest en weinig in contact komen met instituties zoals werk of scholen. Dit zou mogelijk een reden zijn waarom respondenten sommige sociale veranderingen niet oppikken. Deze speculatie kan op basis van de data echter niet worden ondersteund.

Niet-Nederlandse expat-partners

Uit de data blijkt dat deze communicatieve situatie precies hetzelfde is voor niet-Nederlandse expat-partners.

S: Tijdens de uitzending (fase 1.1)

P: Expat-partner met vrienden en familie in zowel het thuisland als het gastland

E: Persoonlijke relaties onderhouden, "mental map up-to-date houden"

A: Vooraf gepland, variërend van 1 tot 3 keer per jaar; assertieve taalhandelingen die gericht zijn om de ander over zijn leven informeren en expressieve taalhandelingen die gericht zijn op het onderhouden van contact

K: Informeel; verschillend emoties die afhankelijk van de situatie zijn

I: Mondelinge communicatie tijdens fysieke ontmoetingen

Alle respondenten, op één na geven, aan dat ze tijdens hun verblijf in het gastland gemiddeld drie maal per jaar hun land van herkomst bezochten. Een respondent wordt daarnaast ook in London regelmatig bezocht door haar vrienden. Toen diezelfde respondent in Brunei woonde, gaf ze echter aan niet bezocht te worden door haar vrienden. Hoe kleiner de afstand tussen het gastland en het land van herkomst, hoe vaker de expat-partners op bezoek gingen en dus ook bezoek ontvingen. Zo bezocht een respondent tijdens haar uitzending in Australië niet haar thuisland, omdat volgens haar de afstand tussen haar thuisland en gastland te groot is.

Tijdens de bezoeken onderhouden de expat-partners contact met hun familie en vrienden. Respondenten geven aan dat ze het belangrijk vinden dat hun kinderen ook contact blijven houden met hun uitgebreide familie en tevens hun eigen land van herkomst niet vergeten. Om goed op de hoogte te blijven van het thuisland is het wel belangrijk dat er sprake is van intensieve interactie met andere mensen en instanties in het thuisland om zo de *mental map* van het land van herkomst up-to-date houden. Als de respondenten simpelweg het land van herkomst bezoeken zonder intensieve interactie voelen ze zich bij terugkomst alsnog niet thuis:

Respondent 7: "I complained because of Mrs. Thatcher. Because it has been a huge change in British culture from when we left in 1966. And during the short time I was there my mother had a sort of depression, my father had died, we had our first son in boarding school. We were renovating the house is as doing a post graduating thing . I was you know a bit busy. So I didn't really take in the culture what was then at that time, I was just too busy organizing the family and our immediate surrounds. [...] I did adapted to the thing about "the Brits", I had a sort of objective way expressing my feelings about the place, Britain that is. I must have taken me 8 years, ages to be able to say "we Brits". I can do now, we Brits. [...] The whole time we were just not really sampling British as in the interval."

Respondent 2: "I just felt foreign. That was the main thing, I felt foreign. Here I was back in my own home country feeling like a foreigner stranger and I never felt that when we used to come home during holidays. I never felt it. That's interesting. Coming back living is a whole different ball game."

Een respondent merkt tijdens het bezoek aan haar thuisland op dat verwachtingen over haar vrienden in het thuisland niet aansluiten op de realiteit.

Respondent 6: "I've come back to Edinburgh this holiday and I'm here for 2,5 months and last week I called all of my friends and I said I'm back and it would be great to meet up and I said call me and nobody called because they are all busy. They have their own lives as well. I think it is not great why are they not calling me? Then you realize that they will call and I will see them and I already have seen them just because I've come back they don't have to drop everything to see me. It takes a bit of getting used to I would say."

Zoals uit de aankomende communicatieve situaties zal blijken, ervaren respondenten bij terugkomst moeite met communicatie met hun vrienden omdat het blijkt dat het alledaagse leven in hun land van herkomst zonder hen gewoon is doorgedaan. Doordat de respondent zich tijdens haar bezoek al

realiseert dat de levens van haar vrienden gewoon doorgaan, is het aannemelijk dat ze bij het repatriëren haar verwachtingen aan de hand van het bezoek zal afstemmen.

Deelconclusie: communicatieve situatie 4 (tijdens de uitzending) – Contact houden met familie en vrienden tijdens bezoek aan thuisland

Tijdens hun uitzending bezoeken expat-partners minstens een keer per jaar hun land van herkomst om onder andere persoonlijke contacten met hun familie en vrienden te onderhouden. Het overgrote merendeel van Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners krijgen tijdens deze bezoeken een deel van de veranderingen in hun land mee met als resultaat dat hun *mental map* van hun thuisland deels wordt bijgesteld. Daarentegen blijkt dat voor bijna alle expat-partners uit beide groepen die bezoeken voldoende zijn om alle veranderingen in hun thuisland mee te krijgen; die veranderingen vallen hen pas op bij terugkeer in hun land van herkomst. Die bevinding dat bezoeken aan het thuisland niet voldoende zijn om de verwachtingen hierover volledig bij te stellen, sluit aan het onderzoek van Hezeman (2014), Edelkoort (2011) en Black & Gregersen (1991).

5.5 Communicatieve Situatie 5: Communicatie via media met het land van herkomst

Nederlandse expat-partners

Volgens Cox (2004) kunnen communicatiemiddelen zoals het internet of e-mail een positief effect hebben op het repatriëringsproces omdat expats hiermee informatie over hun thuisland kunnen krijgen.⁸ Ze vervullen namelijk twee doeleinden: het onderhouden van een *home culture identification*, de mate waarin de expat-partner zich verbonden voelt met de cultuur van haar land van herkomst, en het onderhouden van sociaal contact met anderen. Ook Edelkoort (2011) heeft in haar onderzoek de relatie tussen media en het repatriëringsproces ondervonden: expats zeiden dat hun organisatie gebruik maakten van media, zoals de krant en internet, om hen op de hoogte te houden over hun land van herkomst. Edelkoort (2011) stelt dat het doel van deze communicatieve situatie is om de expat te voorzien van informatie over zijn land van herkomst om “de *mental map* van het land van herkomst up-to-date te houden” (p. 65).

Uit deel 1 komt al naar voren dat deze communicatieve situatie eveneens relevant is voor expat-partners. Deze communicatieve situatie verschilt echter met die van Edelkoort (2011) doordat deze media binnen een huiselijke context worden gebruikt in plaats van in een zakelijke context.

De communicatieve situatie ziet er op basis van de data er als volgt uit:

- S: Tijdens de uitzending (fase 1.1)
- P: Expat-partners en media (kranten, TV, telefoon, boeken en films)
- E: Informatievoorziening over (de contacten in) het land van herkomst om zo up to date te blijven met het thuisland up to date te houden, persoonlijke relaties onderhouden
- A: Op initiatief van de expat-partner of haar vrienden en familie
- K: Informeel

⁸ Hoewel het onderzoek van Cox (2004) naar de rol van nieuwe media veel is geciteerd door andere onderzoeken naar het repatriëringsproces, is er nog er geen onderzoek die haar onderzoek naar de relatie tussen nieuwe media en expats verder uitbouwt.

I: Mondeling, schriftelijk, via media gemedieerde communicatie

Uit de data blijkt dat deze communicatieve situatie voor drie respondenten relevant is. Een respondent zegt dat ze media gebruikt om te communiceren met contacten in Nederland:

Respondent F: "En in onze tijd was natuurlijk de communicatie nog niet zoals wij het nu kennen. Wij hadden gewoon zelfs soms dat de telefoon niet werkte in Nigeria dus je had gewoon weken geen contact eigenlijk."

Van dit citaat kan de aanname worden afgeleid dat de communicatiemiddelen in sommige delen van de wereld, waaronder in Afrikaanse landen, van mindere kwaliteit zijn dan in Nederland wat mogelijk een belemmering vormt voor de communicatie tussen expat-partners en het thuisfront.

De andere twee respondenten zeggen gebruik te maken van media om op de hoogte te blijven van ontwikkelingen, zij het niet soms slechts met beperkte toegang:

Respondent A: "Ja je kunt een hoop volgen nu natuurlijk via alle sociale media en het internet, maar toen wij net weggingen was t heel wat als wij in een stad twintig dertig kilometer verderop een Nederlandse 'Telegraaf' konden bemachtigen. Dus je werd op de hoogte gehouden door de contacten die je onderhield in Nederland, maar dat is natuurlijk van met t starten van het internet en dat soort dingen natuurlijk een stuk makkelijker geworden."

De derde respondent maakt daarnaast gebruik verschillende media om op de hoogte te blijven van Nederland. Doordat ze verwijst naar een 'connectie' met Nederland kan beargumenteerd worden dat ze de media gebruikt om een vorm van *home culture identification* te onderhouden.

Respondent E: "We hebben altijd wel dat we Nederland volgen. De kinderen keken naar het Jeugdjournaal, wij hadden af en toe een krant dus we hebben altijd wel connectie blijven houden. En ook Nederlandse boeken en films. [...] Ja je hebt soms echt geen idee waar ze [Nederlanders] over praten, maarja, dat komt vooral in het begin dat ik er nog nooit van had gehoord. Dus je moet eigenlijk wel goed de kranten blijven lezen of af en toe ja."

Op basis van dit citaat kan worden aangenomen dat ter voorbereiding op de repatriëring expat-partners zichzelf op de hoogte moeten brengen van wat er speelt in hun thuisland. Door bijvoorbeeld het lezen van kranten weten ze wat er in Nederland speelt waardoor ze makkelijker kunnen deelnemen aan gesprekken in het thuisland. Met andere woorden, als expat-partners op de hoogte zijn van sociale en culturele ontwikkelingen in Nederland heeft een positief effect op het proces van repatriëren. Deze aanname kan echter niet worden bevestigd omdat de respondenten niet dieper ingaan op dit onderwerp.

Daarnaast is het moeilijk om duidelijke conclusies te trekken over de relatie tussen het gebruik van media van de expat-partner en hun *home culture identification*. Hiervoor zijn wederom dezelfde twee verklaringen te geven: respondenten hebben weinig informatie over het gebruik van media tijdens de uitzending gegeven en de interviewster heeft hierover geen specifieke vragen

gesteld. Het is ook mogelijk dat respondenten het gebruik van media niet als heel bepalend achten voor hun proces van repatriëren.

Opvallend is overigens dat het gebruik van nieuwe media (e-mail, Whatsapp, Skype, etc.) tijdens de uitzending komt niet naar voren. Hiervoor zijn twee mogelijke verklaringen: voor een deel waren deze media nog niet beschikbaar tijdens hun uitzendingen (zie respondent F) of de respondenten hebben er wel gebruik van gemaakt, maar ze hebben hier niks over verteld en in het interview is hier niet naar gevraagd.

Niet-Nederlandse expat-partners

Ook niet-Nederlandse respondenten spreken nauwelijks over het gebruik van media tijdens het verblijf in het gastland.

Op basis van de drie beschrijven ziet de communicatieve situatie er als volgt uit.

S: Tijdens de uitzending (fase 1.1)

P: Expat-partners en media (telefoon, brieven)

E: Informatievoorziening over (de contacten in) het land van herkomst om zo up-to-date te blijven met hun thuisland, persoonlijke relaties onderhouden

A: Op initiatief van de expat-partner of haar vrienden en familie

K: Informeel

I: Mondeling, schriftelijk, via media gemedieerde communicatie

Twee respondenten, die voor het digitale tijdperk naar het buitenland zijn gezonden, hebben gebruikt gemaakt van brieven en telefoongesprekken om te communiceren met familie en vrienden. Moderne technologie bestond toen immers nog niet. Deze vorm van communiceren wordt door hen niet als ideaal ervaren; respondent 7 geeft dan ook aan dat ze hierdoor geen intensief contact met haar familie had.

Respondent 7: "It was already different in the early sixties, the late 60s two year contracts and you certainly couldn't phone unless you booked a phone call. So you were really separated from your family. Took three weeks say you would write back it would take 10 days for the letter to get there and 10 days for the answer. So you weren't really in touch with your family."

Respondent 2: "So actually, it is probably different nowadays because we have things like e-mail Skype, but remember we were going back to a time when there was no Skype. We had like a weekly phone call from Australia or New Zealand. And you save up the most important things that you needed to say and that is what you talk about."

Deelconclusie: communicatieve situatie 5 (tijdens de uitzending) - Informatievoorziening over land van herkomst aan de hand van media

Tijdens de uitzending gebruikte een deel van de Nederlandse en niet-Nederlandse respondenten verscheidene media om persoonlijk contact te onderhouden met vrienden en familie. Dit persoonlijk contact verliep in sommige gevallen relatief traag, omdat ze destijds nog gebruik maakten van de telegraaf, brieven en dure telefoongesprekken. Een aantal van de Nederlandse

expat-partners wilden een connectie blijven houden met Nederland (*home culture identification*) middels het lezen van Nederlandse boeken en het kijken van Nederlandse films. Niet-Nederlandse expat-partners, daarentegen, hebben hierover niets verteld. Echter kan hier niet automatisch uit geconcludeerd worden dat zij geen boeken of films van hun thuisland hebben gelezen of gezien.

Verder hebben zowel de Nederlandse als niet-Nederlandse expat-partners aangegeven dat ze weinig sociaal contact met het thuisfront hebben onderhouden, omdat voor het digitale tijdperk de communicatie traag verliep (brief) of was het vrij duur was (buitenlandse telefoongesprekken). Tegenwoordig zijn er echter veel verschillende vormen van communicatie technologieën waarmee expat-partners snel en goedkoop kunnen communiceren met het thuisfront. Zo kunnen expat-partners deels op de hoogte blijven van hun vrienden en familie, en hen op de hoogte te houden, door bijvoorbeeld *posts* te plaatsen op Facebook, berichten te sturen via Whatsapp en foto's te sturen via Instagram of Snapchat. Dankzij de komst van mobiele telefoons en Skype hebben ze ook de mogelijkheid om langere en meer inhoudelijke gesprekken met elkaar te houden om hun relatie te onderhouden. Kortom, het is te verwachten dat dankzij virtuele communicatie in het digitale tijdperk het veel makkelijker is geworden voor expat-partners om sociaal contact met het thuisfront te onderhouden.

Uit de interviews komt daarnaast niet duidelijk naar voren of de expat-partners via media op de hoogte bleven van culturele en sociale veranderingen in het land van herkomst. Het is daarom lastig om conclusies te verbinden aan hoe door het gebruik van media de *mental map* over het thuisland wordt bijgesteld. Het is echter de vraag of expat-partners via media alle sociale veranderingen in het thuisland kunnen meekrijgen. Hoewel ze wel een deel kunnen meekrijgen door de verhalen van hun persoonlijke netwerk in het thuisland, kranten (of in het digitale tijdperk: internet), lijkt het me onrealistisch dat ze alle veranderingen in hun thuisland hebben kunnen meekrijgen en begrijpen zonder zelf fysiek aanwezig te zijn om het te kunnen ervaren

5.6 Communicatieve Situatie 6: Communicatie met partner

Nederlandse expat-partners

Effectieve communicatie tussen partners vormt een sterke fundering voor een succesvol huwelijk (Asoodeha et al., 2010). Met name voor 'expat huwelijken' is het cruciaal dat beide partners dezelfde verwachtingen hebben van de uitzending en het repatriëren en hierover duidelijke afspraken maken (Harvey; 1998). Hoewel hiervoor geen officieel bewijs bestaat, is het namelijk aannemelijk dat wanneer de expat-partner tegen haar zin naar het buitenland verhuist de kans op een latere scheiding groot is (Thomas & Schroll-Machl, 2010, p. 345). De beschrijving van een respondent sluit hierbij aan: "*Dr zijn ook veel huwelijken die sneuvelen hoor, sowieso, maar bij expats ook echt veel.*"

Doordat de expat vanwege zijn werk om de zoveel jaar naar een ander land wordt uitgezonden, kan de expat-partner het als lastig ervaren om haar eigen leven op het werk van haar man af te stemmen. Ook wanneer de partners samen een kind hebben moeten ze duidelijk op een lijn staan wat betreft de beslissing om bijvoorbeeld voor school terug te keren naar het land van herkomst of voor nog een uitzending te kiezen. Daarnaast zijn de expat en de expat-partner in een nieuwe buitenlandse omgeving veel afhankelijker van elkaar waarbij de 'interactie dynamiek' nog intenser is in vergelijking met het thuisland (Thomas & Schroll-Machl, 2010, p. 346). Met andere

woorden, communicatie speelt in deze situatie een uitermate belangrijke rol in het faciliteren van een succesvolle partnerschap en dus ook een succesvolle uitzending.

Op basis van deze aanname en de literatuur is de volgende communicatieve situatie opgesteld:

- S: Voorbereiding van de terugkeer (fase 1.2)
- P: Expat-partner en huwelijkspartner
- E: Communicatie met als doel op een lijn te zitten over de uitzending(en), de toekomst en opvoeding van hun kinderen en over de keuze om te repatriëren
- A: Op initiatie van de expat-partner of expat
- K: Formeel, vaak serieus
- I: Face-to-face communicatie

Effectieve communicatie tussen expat en expat-partner is in iedere fase van een uitzending en het repatriëren belangrijk. Naar mijn inzicht is deze communicatieve situatie met name in fase 1.2, de voorbereiding op de terugkeer, belangrijk is aangezien in vijf van de acht citaten die betrekking hebben op deze communicatieve situatie de respondenten spreken over de gezamenlijke keuze om te repatriëren vanwege hun kind.

Uit de data blijkt dat vier respondenten met hun partner over hun toekomst ten opzichte van het 'expat-zijn' communiceren. Het onderwerp dat het meest frequent is, en daarmee dus wordt geïnterpreteerd als een belangrijk onderwerp, is de toekomst van hun kind(eren):

Respondent A: "En de reden dat wij teruggegaan zijn naar Nederland is omdat de oudste toen twaalf was en wij van mening zijn dat je het voortgezet onderwijs zonder onderbrekingen moet volgen. Dat is natuurlijk niet mogelijk als je steeds iedere drie vier jaar moet verkassen. Ja, dat was dat was onze hoofdreden zeg maar, hadden wij geen kinderen gehad dan hadden wij nooit teruggegaan naar Nederland, zo simpel is het. Ja, we had hebben het eigenlijk altijd gezegd maar toen stond het voor ons eigenlijk helemaal vast, want ze horen hier in de puberteit en wat ze daarna gaat doen en wat wij daarna gaan doen dat zien we dan wel weer."

Veel respondenten geven aan dat ze hebben besloten om te gaat repatriëren om hun kind een stabiele omgeving te bieden. Hierover hebben ze meerdere malen gecommuniceerd en staan daarom samen achter hun keuze.

Een ander belangrijk onderwerp waarover de partners het eens moeten zijn, is de beslissing om de carrière van de expat centraal te stellen en dat de vrouw ervoor kiest om haar man naar het buitenland te volgen. Het onderstaande citaat toont het belang van dit overleg aan:

Respondent C: "De een kan zich niet totaal onderdanig opstellen naar de ander. Je moet een soort balans houden in het leven, want anders krijgt zo'n enorm schuldgevoel naar de ander. [...] Das het allerbelangrijkste want je gaat elkaar anders allerlei dingen verwijten: 'ja en voor jou moest ik naar Saoedi Arabië en boehoe ik moest van jou m'n carrière opgeven', of wat dan ook he. Al die bozigheid kan me heel goed voorstellen dat dat gebeurt."

Wat ook blijkt is dat een succesvol huwelijk bevorderlijk is voor de carrière van de expat:

Respondent C: "Het is een grotere 'struggle' om je eigen carrière zeg maar door koste wat kost door te laten gaan om je succesvol te voelen. [Mijn man] en ik voelen samen als yin en yang zeg maar. Als er dr een balans is in ons gezinsleven kan ook zijn carrière groeien zeg maar."

Niet-Nederlandse expat-partners

De doelstelling van deze communicatieve situatie komt overeen met die van de Nederlandse expat-partners.

S: Voorbereiding van de terugkeer (fase 1.2)

P: Expat-partner en huwelijkspartner

E: Communicatie met als doel op een lijn te zitten over de uitzending(en), de toekomst en opvoeding van hun kinderen en over de keuze om te repatriëren

A: Op initiatie van de expat-partner of expat

K: Informeel met vaak een serieuze ondertoon

I: Face-to-face communicatie

Wanneer de respondenten vertellen over hun keuze om te repatriëren gebruiken ze veelvuldig het woord 'we' wat aangeeft dat ze op dezelfde lijn staan wat betreft hun afspraak en dus hierover hebben gecommuniceerd.

Respondent 3: "We had the opportunity to go to Malaysia. Again, it was something we choose to do because we wanted the kids having the experience of living abroad and give them the experience of life and mix in with other people and give them the opportunity to learn about different cultures, practices and the world."

In een geval kiest de expat-partner ervoor om niet mee te gaan met haar man naar het tweede gastland maar om in het eerste land te blijven. In deze situatie is de rol van communicatie extra belangrijk in het vinden van een compromis in het huwelijk.

Respondent 1: "By that stage I was able to work and I just started a job in an international pre-school teaching, part-time, so I was very determined not to let go of that so that was a very difficult time in marriage because he already moved and wanted us all to come and we were all entrenched in live in Norway."

Deelconclusie: communicatieve situatie 6 (voorbereiding van de terugkeer) - Informatie uitwisseling over keuze repatriëren met huwelijkspartner

Zoals het citaat van respondent C al aantoonde, het is belangrijk dat de expat-partners duidelijk communiceren met de expat om zo op één lijn te staan over de huidige en toekomstige, de opvoeding van het kind en de repatriëring. Deze communicatieve situatie lijkt gelijk te zijn voor de Nederlandse als de niet-Nederlandse expat-partners: beide expat-partners geven aan te hebben gecommuniceerd over het afstemmen van carrière van de expat-partner op die van de expat en over

de keuze in welk land ze hun kind willen laten opgroeien. In deze keuze is overigens wel een klein verschil tussen de groepen op te merken: Nederlandse expat-partners kiezen ervoor om terug te keren naar Nederland zodat hun kind in zijn thuisland kan opgroeien terwijl sommige niet-Nederlandse expat-partners er juist voor kiezen om hun kind te laten opgroeien in het buitenland.

5.7 Communicatieve Situatie 7: Communicatie met Shell over land van herkomst

Nederlandse expat-partners

In haar onderzoek heeft Edelkoort (2011) de communicatieve situatie 'georganiseerde communicatie bij terugkeer met collega's in het land van herkomst' opgesteld. Hierin communiceren expats met collega's als doel het delen van buitenlandse ervaringen en het geven van oplossingen voor problemen die gerelateerd zijn aan het repatriëren. Edelkoort (2011) verwijst hierbij naar Stroh et al (2005), die stellen dat de organisatie een informele netwerkgelegenheid moet organiseren waarin repats (en families) met elkaar in contact kunnen komen, met elkaar kunnen socializen en een samen een *support group* kunnen vormen. Theorie en praktijk verschillen echter van elkaar: terwijl de respondenten wel behoefte hebben een soortgelijke communicatie, blijkt dat hun organisatie geen netwerkgelegenheid of iets dergelijks heeft georganiseerd. Een vergelijkbaar resultaat komt eveneens naar voren in dit onderzoek.

Op basis van de literatuur en de data ziet de communicatieve situatie er als volgt uit:

S: Na de uitzending (fase 2)

P: Expat-partner en de organisatie

E: Het ontvangen van algemene informatie over Nederland en andere repats ontmoeten netwerkgelegenheden met als doel de aanpassing in land van herkomst te bevorderen

A: Geïstitutionaliseerd en op initiatief van Shell

K: Formeel en informeel

I: Mondeling en schriftelijk

Bij aanvang van hun uitzending voorziet Shell expat-partners van algemene informatie over hun gastland, bijvoorbeeld aanbevolen scholen voor hun kinderen, wat hun aanpassing in het gastland op gang helpt. Daarentegen, wanneer expat-partners terugkeren naar Nederland voorziet Shell hen niet van algemene informatie over hun thuisland, waarschijnlijk omdat ervan uit gegaan wordt dat de -partners wel bekend zijn met Nederland. Dit blijkt echter niet het geval te zijn, omdat expat-partners bij terugkeer soms in een andere stad gaan wonen. In dat het geval vinden expat-partners het wenselijk dat Shell hen faciliteert bij hun repatriëring.

Uit de data blijken er twee respondenten te zijn die de behoefte hebben aan het ontvangen van algemene informatie over Nederland bij terugkeer uit het buitenland. De eerste respondent zou graag begeleiding van Shell krijgen bij de verhuizing naar Nederland.

Respondent A: "Ja ik weet niet of je dat Shell kan kwalijk nemen, je kan moeilijk ook in een land als dit overal meets and greets neerzetten. Maar dat ze ook voor een repats of iemand die terug komt na een lange tijd misschien iets meer info kunnen leveren als ze

toch wel weten dat zij vestigen zich in Den Haag en welke area in Den Haag je gaat zitten; voorzie ze van wat meer algemene informatie zoals je die ook krijgt als jij in het buitenland terecht komt. Ik denk dat daar wel een punt is waar Shell nog wat aan kan doen.”

Hieruit komt naar voren dat de respondent behoefte heeft aan een vorm van *social support group* die hen, net als bij aankomst in het gastland, helpt met het regelen van de noodzakelijke dingen, waaronder huisvesting, openbaar vervoer (Punnett, 1997). Het moet overigens wel worden opgemerkt dat deze bevinding van het citaat gedateerd is: volgens M. de Kroon heeft Shell die begeleiding bij het repatriëring deels verbeterd door bijvoorbeeld informatie over lokale scholen in Nederland op verzoek te verstrekken aan expats (persoonlijk contact, 28 juli 2014).

Ten tweede uiten ze de wens dat Shell meer netwerkgelegenheden specifiek gericht op repats organiseren, vermoedelijk om communicatie met andere repats in de omgeving te bevorderen:

Respondent A: “Ja die [Outpost] regelen wel een hoop hoor moet ik zeggen. En ook de nieuwsbrief, maar dat viel mij ook op in die nieuwsbrief die ze maandelijks sturen over een Russische theemiddag of een Amerikaanse koffieochtend ,en dan denk ik van, ja hallo, wij zijn er ook nog. Dus dat viel me ook op dat het vooral expat gericht is.”

Ten derde zouden ze graag meer informatie willen ontvangen over hoe ze kunnen re-integreren in de Nederlandse samenleving:

Respondent F: “Nou ik denk achteraf wel dat het best belangrijk is dat mensen verteld wordt van waar kun je tegenaan lopen [tijdens het repatriëren]. [...] Wij zijn bijvoorbeeld ons nooit bewust geweest van taxfree, dat je voor dertig procent maar belasting zou moeten betalen, komen wij jaren later achter. Ja nu kun je dat niet meer terug, maar zo die zakelijke dingen misschien is dat ook wel handig dat je die weet. Maar ook van hoe kan je zelf weer in een gemeenschap snel een beetje integreren, wat heb je daarvoor nodig en ook hoe kun je je kinderen daarop voorbereiden en in helpen. Ik denk wel dat daar nog wel wat te halen is ja.”

Volgens een derde respondent, daarentegen, heeft Shell juist wel een netwerkgelegenheid voor nieuwe repats georganiseerd die een gelegenheid voor *socialising* biedt. Het is achter niet duidelijk uit deze beperkte informatie of Shell enkel in bepaalde regio's of in bepaalde jaren netwerkgelegenheden heeft georganiseerd en dit initiatief vervolgens niet heeft voortgezet, of dat de huidige situatie anders is.

Respondent G: “Er wel een soort repat, eh, hoe noem je dat. Speciaal bij Shell dan worden alle mensen die terugkomen uitgenodigd voor een repatriation koffiemorning ofzo, maar daar ben ik uiteindelijk niet heen gegaan.”

In tegenstelling tot de andere twee respondenten lijkt deze respondent juist geen behoefte te hebben aan een netwerkgelegenheid die georganiseerd wordt door Shell, hoewel verdere informatie ontbreekt en er geen uitspraak kan worden gedaan over de motieven hierachter.

Niet-Nederlandse expat-partners

Uit de beperkte data blijkt dat deze communicatieve situatie hetzelfde is voor niet-Nederlandse expat-partners.

S: Na de uitzending (fase 2)

P: Expat-partner en de organisatie

E: Het ontvangen van algemene informatie over het thuisland en andere repats ontmoeten netwerkgelegenheden met als doel de aanpassing in land van herkomst te bevorderen

A: Geïstitutionaliseerd en op initiatief van Shell

K: Formeel en informeel

I: Mondeling en schriftelijk

Een respondent heeft bij terugkomst een 'reïntegratie cursus' gevolgd die door Shell is georganiseerd waarbij ze werd geherintroduceerd in haar land van herkomst. Hierin kwamen onderwerpen zoals de Schotse cultuur en het openen van een bankrekening aan bod. De respondent geeft aan dat ze het jammer vindt dat Shell niet langer dit soort cursussen aanbiedt, omdat dit tevens fungeert als een netwerkgelegenheid om andere repats te ontmoeten.

De tweede respondent, voor wie geen soortgelijke cursus werd georganiseerd, geeft aan dat ze hier wel behoefte aan heeft gehad.

Respondent 2: "I do think if we could have had some sort of repatriation workshop that that would have been beneficial. People underestimate the difficulty of going home. [...] Maybe it would have helped if I would have been able to speak with people who were going through in the same thing as me."

Deelconclusie: communicatieve situatie 7 (na de uitzending) – Informatievoorziening over land van herkomst door Shell

Er bestaat een verschil in behoeftes zowel tussen als binnen de twee groepen expat-partners. Zowel een Nederlandse als een niet-Nederlandse expat-partner heeft behoefte aan communicatie met Shell om als doel algemene informatie te krijgen over Nederland. De behoefte om in contact te komen met andere repats in de omgeving verschilt echter onderling de Nederlandse expat-partners.

5.8 Communicatieve Situatie 8: Communicatie met nieuwe repats in land van herkomst

Nederlandse expat-partners

Een deel van de expat-partners die terugkeert naar hun land van herkomst, verhuist naar een andere omgeving dan waar ze voorheen woonden. Een ander deel keert wel terug naar hun oude omgeving maar na meerdere uitzendingen. In dit soort gevallen vertoont het repatriëren gelijkenis met een uitzending in de zin dat expat-partners zich wegwijs moeten maken in een nieuwe omgeving. Hierbij

is communicatie met andere repats in de omgeving bevorderlijk voor de aanpassing in Nederland omdat zij de expat-partner kunnen voorzien van praktische informatie over het reïntegreren.

Edelkoort (2011) heeft op basis van haar onderzoek de communicatieve situatie “communicatie bij terugkeer met expats en repats’ opgesteld”. Hierin dient communicatie met expats en repats, de ‘ervaringsdeskundigen’, de doelstellingen van het bieden van herkenning, herinnering, begrip en praktische hulp. Interessant genoeg komt in mijn data naar voren dat respondenten enkel communiceren met repats en niet met expats. Daarbij kan de groep ‘repats’ worden gesplitst in bekende repats, ofwel diegene die expat-partners al kenden van eerdere uitzendingen, en met nieuwe repats in de omgeving. In deze communicatieve situatie staat communicatie met nieuwe repats centraal.

Op basis van de data ziet de communicatieve situatie er als volgt uit:

S: Na de uitzending (fase 2)

P: Expat-partner en nieuwe repats (ervaringsdeskundigen) in de omgeving

E: Aansluiting vinden bij gelijkgestemden, steun bij elkaar vinden en het delen van praktische informatie ter bevordering van de aanpassing in het land van herkomst,

A: Incidenteel, koffie-ochtenden worden (in sommige gevallen) geïnitieerd door Shell

K: Informeel

I: Meestal mondelinge communicatie

Drie respondenten zeggen waarde te hechten aan de communicatie met nieuwe repats bij terugkeer. Deze communicatie dient twee doelen. Ten eerste bieden deze nieuwe repats hen praktische informatie over de omgeving wat expat-partners moeite bespaart om er zelf achter te komen. De drempel is lager om repats te benaderen voor praktische informatie in vergelijking met niet-repats omdat zij door hetzelfde proces van verhuizen uit het buitenland zijn geweest. Dat die praktische informatie overigens niet altijd behulpzaam is wordt als minder belangrijk geacht.

Respondent A: “Ik heb aan die persoon [nieuwe repat] wel heel veel gehad. De jongste wilde graag paardrijden, nou hebben die mensen zelf paarden dus dat scheelde dan nou weer. Dus die die kon je al vertellen van, nou ik zou die manege pakken, je hoeft dat niet allemaal zelf uit te vinden. Dat is wel handig, maar wat ik zelf nou weer heb gemerkt, bijvoorbeeld zo je voorkeur in supermarkten en de één zegt je moet daarheen de ander daarheen en dan zoek je een tijdje en dan kom je dr eigenlijk pas veel later achter dat je favoriete supermarkt niet 20 minuten rijden is maar om de hoek ligt. Maarja het is gewoon het fijnst dat wanneer je terug keert al is t maar één iemand die je een beetje wijst maakt dat is gewoon ja makkelijker.

Daarnaast vinden expat-partners persoonlijke aansluiting bij nieuwe repats omdat zij, in tegenstelling tot lokale Nederlanders, herkenning bieden bij hun voormalige ‘expat leven’.

Respondent B: “Wat gewoon erg leuk is is om toch af en toe met mensen te kunnen praten die in hetzelfde schuitje hebben gezeten. [...] Het klinkt natuurlijk zo ontzettend raar om te praten over de hulp in de huishouding, de poolman, je tuinman, het is allemaal wat een gemiddelde Nederlander denkt van, eh joh eh ga zelf de was doen. Maar ook het leuke is dat je moeilijk kan delen met iemand die gewoon de derde

generatie Nootdorper is en dan is het leuk om hier in deze wijk gewoon heel veel expats te hebben waar we aansluiting mee hebben gehad. En natuurlijk de vrouwen die niet gewend zijn om te werken, want dan kom je in Nederland en dan iedereen weer dat je meteen aan het werk moet want je gaat toch wel weer verder met je baan.”

Naast herkenning vinden expat-partners ook persoonlijke aansluiting bij nieuwe repats wegens hun open houding tegenover nieuwe mensen. Repats staan meer open voor nieuwe contacten vergeleken met andere Nederlanders. Volgens een respondent kunnen repats sneller invoelen hoe het is om nieuw in de omgeving te zijn. Lokale Nederlanders tonen over het algemeen juist weinig interesse in nieuwkomers, deels vanwege hun drukke agenda en ook omdat ze niet stil staan bij hoe het is om een nieuwkomer te zijn.

Respondent A: “Ik ken hier een [repat] die heeft dan zelf ook anderhalf jaar in het buitenland gewoond en je merkt het verschil. Ik kende haar alleen maar van zien en ze was bevriend met iemand die ik kende en ze zei, joh ik ben jarig en ik doe koffie, kom je ook? dan leer je wat mensen kennen. En iemand anders had dat niet gedaan en zij is daarin de enige, want ik zei het al, als je hier terugkomt zit er letterlijk gewoon niemand op je te wachten.”

Doordat expat-partners zelf meer open staan voor nieuwe contacten leggen ze ook gemakkelijker contact met andere nieuwkomers:

Respondent G: “Ik had wel een eh een Canadese collega die hier is komen wonen vanwege een huwelijk met een Nederlandse man. Daar heb ik wel natuurlijk wel meteen heel veel contact mee gelegd want dan heb je toch dat internationale [mentaliteit].”

Tot slot vinden expat-partners door het uitwisselen van expat-verhalen in het begin ook steun bij andere repats.

Niet-Nederlandse expat-partners

Dezelfde communicatieve situatie is van toepassing te zijn op niet-Nederlandse respondenten, hoewel bij hen de doelstelling “het delen van praktische informatie” in vergelijking met hen wat minder duidelijk naar voren komt.

Op basis van de data is deze communicatieve situatie iets aangepast.

S: Na de uitzending (fase 2)

P: Expat-partner en nieuwe repats (ervaringsdeskundigen) in de omgeving

E: Aansluiting vinden bij gelijkgestemden, steun bij elkaar vinden en het delen van praktische informatie ter bevordering van de aanpassing in het land van herkomst

A: Incidenteel, koffie ochtenden worden (in sommige gevallen) geïnitieerd door Shell

K: Informeel

I: Mondelinge communicatie

Respondenten blijken contact te zoeken met andere repats in de omgeving wegens twee doelstellingen. De eerste is wegens het delen van ervaringen is om zo steun te krijgen van andere repats. Een tweede respondent wilt graag in contact komen met repats om haar buitenlandse ervaringen te delen omdat ze bij lokale mensen geen aansluiting kan vinden.

Respondent 5: "So [having no repats to share my experiences with] was kinda frustrating. I had all these great experiences, we went to all these great places, we had tons of great pictures. To go and talk to somebody and saying "oh yeah and last weekend we went to Frankfurt to pick somebody up. We hit four countries in three day and came back". It is too bizarre to even believe, it's unimaginable to say we were in four countries in three days. So people were like, yeah oke, cannot even grasp it. It is very frustrated to, you know. When I did come across [someone] who had experience and travelled extensively you know it was so much fun to talk about it . Not only going out but also coming back and that you can share that experiences. So no other than my sisters, I didn't really have anybody to share that with."

Daarnaast zoeken expat-partners nieuwe repats op met de doelstelling om met elkaar te netwerken en vriendschappen te sluiten.

Deelconclusie: communicatieve situatie 8 (na de uitzending) - Ervaringen delen over het repatriëren met onbekende repats

Beide groepen expat-partners hechten veel waarde aan communicatie met nieuwe repats omdat ze bij hen steun, herkenning en aansluiting bij gelijkgestemden vinden. Daarnaast dient de communicatie met repats ook verschillende doelen tussen Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners. Nederlandse expat-partners communiceren zo met nieuwe repats om praktische informatie over het land van herkomst uit te wisselen, terwijl (op basis van de interviews) niet-Nederlandse expat-partners andere repats omzoeken voor het delen van ervaringen met gelijkgestemden en om nieuwe vriendschappen te maken.

5.9 Communicatieve Situatie 9: Communicatie met bekende repats in land van herkomst

Nederlandse expat-partners

In deze communicatieve situatie staat communicatie met bekende repats centraal. De communicatie dient hierbij hetzelfde overkoepelende doel als bij 'communicatieve situatie 7', namelijk het bevorderen van de aanpassing van de expat-partner in het land van herkomst.

De communicatieve situatie ziet er volgens de data als volgt uit:

S: Na de uitzending (fase 2)

P: Expat-partner en repats die ze nog kent uit andere landen

E: Ervaringen delen over het repatriëren, het bieden van herkenning, praktische kennis uitwisselen over het aanpassen in land van herkomst

A: Op initiatief van de expat-partner of bekende repat

K: Informeel; expressieve taalhandelingen

I: Voornamelijk mondelinge communicatie (telefoon) en face-to-face communicatie

Twee respondenten zeggen contact te hebben gehad met hun bekende repats bij terugkomst. Een van de communicatiedoelen is het uitwisselen van praktische informatie over het leven in Nederland. Hierbij wordt aangenomen dat vrienden en kennissen zowel makkelijker te benaderen zijn voor dit soort vragen dan onbekende repats of andere onbekenden. Volgens een respondent maakt het namelijk het verschil wanneer ze in hun omgeving al een flink aantal mensen kennen waarmee ze het kunnen vinden. De drempel om advies te vragen is dan ook lager met bekenden:

Respondent A: "We [bekende repat] hebben gedurende die periode van ruim achttien jaar eigenlijk altijd gewoon contact gehouden dus ja dat was heel fijn. En ook met kleine dingen zoals vaccinaties zijn hier ook prima geregeld en dan krijg je keurig oproepjes en zij [bekende repat] wilde weten: 'welke vaccinaties hebben jouw kinderen gehad want ik heb zo lang in Nieuw Zeeland gezeten, ik ben t spoor een beetje bijster'. Allemaal dat soort kleine dingetjes waar je dan samen wel uit kwam zeg maar."

Wat communicatie met bekende repats onderscheidt met die van nieuwe repats is dat de respondenten zeggen dat ze met bekenden beter hun ervaringen en frustraties kunnen delen. Het delen van persoonlijke verhalen vereist immers een zekere mate van intimiteit tussen de gespreksdeelnemers. In het onderstaande citaat vertelt een respondent dat ze haar frustrerende ervaring met het immigratiebureau in Nederland met haar vriendin kon delen:

Respondent A: "Tegelijkertijd met ons zijn vrienden ook teruggekeerd en die hebben daar ook anderhalf uur op dat immigratiebureau gezeten en die hadden ook zoiets van wat raaaaar. Ja en dat was toch en dat vond ik op dat moment eigenlijk wel de grootste shock [bij het terugkeren naar Nederland]."

Respondenten ervaren het daarnaast als prettiger om hun ervaringen met bekende repats te delen dan met vrienden of andere Nederlanders, omdat repats hun ervaringen beter kunnen begrijpen. Met andere woorden, een ander doel van deze communicatie is het bieden van herkenning.

Respondent E: "Het is wel heel fijn om met mensen kunnen te praten die op dat moment door hetzelfde traject zeg maar heen gaan. Jah, want bij een Nederlandse hoeft je dr echt niet aan bij te kloppen. Daar kan je niet echt je verhaal kwijt mijn ervaring is dat mensen toch wel graag willen delen."

Niet-Nederlandse expat-partners

Niet-Nederlandse respondenten spraken weinig over hun contact met bekende repats. Op basis van de beperkte data kan de volgende communicatieve situatie worden opgesteld.

S: Na de uitzending (fase 2)

P: Expat-partner en repats die ze nog kent uit andere landen

E: Het onderhouden van vriendschap, het bieden van steun

- A: Op initiatief van de expat-partner of bekende repat
- K: Informeel; expressieve taalhandelingen
- I: Voornamelijk mondelinge communicatie (telefoon) en face-to-face communicatie

De respondenten communiceren met bekende repats met als doel het onderhouden van vriendschap. Doordat ze dezelfde buitenlandse ervaringen hebben meegemaakt, hebben ze een hechte vriendschap ontwikkeld.

Respondent 6: "You know all the friends that I will see this holiday or a lot of them, not all of them, are friends that we have met in Brunei and who are back on holiday. Or who you know live in Aberdeen when we lived there, but they have also had been abroad. Yeah you do look forward seeing them and catching up with them, to hearing how their lives are going. Some of them still live abroad and some don't live abroad but there is definitely a feeling of closeness and kind camaraderie that you get having lived abroad and having lived and socialized quite closely with you know a group of people. They have become very close friends. Friends you keep in touch with forever probably."

Daarnaast vinden expat-partners het makkelijker steun bij hun repat-vrienden dan bij andere vrienden.

Respondent 4: "Yeah, definitely, definitely, Because we had friends who moved to The Hague shortly after we did and moved back just before we did and they had similar experience as us. Though they have no children, which I think makes a difference I think. But they had similar experiences and how to if have fit back into my home country and my life. Yeah it made it much easier, to talk to other people, yeah. When I came back initially, I was like a told you, I was like ok, what do I have to do now. I thought I have to find a job and other people calmed me down, saying "Look, just take some time and think about it first of all."

Deelconclusie: communicatieve situatie 9 (na de uitzending) - Ervaringen delen met bekende repats

Bij terugkeer in het land van herkomst zoeken beide groepen expat-partners contact op met bekende repats. Nederlandse expat-partners communiceren met bekende repats om zowel praktische informatie als ervaringen over het repatriëren te delen waarbij de repats herkenning bieden. Niet-Nederlandse expat-partners, daarentegen, communiceren met bekende repats om vriendschap te onderhouden en om steun bij elkaar te vinden.

5.10 Communicatieve Situatie 10: Communicatie bij terugkeer met 'thuisblijvers'

Nederlandse expat-partners

Wanneer expat-partners terugkeren naar hun land van herkomst blijkt dat hun vriendschap met 'thuisblijvers' niet hetzelfde is als voor de uitzending en dat het contact met hen zelfs vaak moeizaam verloopt.

De communicatieve situatie ziet er volgens de data als volgt uit:

- S: Na de uitzending (fase 2)
- P: Expat-partner en 'thuisblijvers' (vrienden en familie) in land van herkomst
- E: Relaties onderhouden, gezelligheid
- A: Op initiatief van de expat-partner of thuisblijver; expressieve taalhandelingen
- K: Informeel, vrolijk
- I: Nadruk op mondelinge communicatie (telefoon) en face-to-face communicatie

Vijf respondenten geven aan dat ze moeten wennen aan het contact met het 'thuisfront'. De mate waarin de respondenten het contact met 'thuisblijvers' als moeizaam ervaren verschilt onderling. Twee respondenten werden enthousiast opgevangen door een familie, vrienden en burens in hun oude omgeving en konden makkelijk de draad met hun vrienden weer oppikken. De andere respondenten die niet terugkeerden naar hun oude omgeving hadden meer moeite om het contact met het thuisfront voort te zetten.

Alle respondenten realiseren zich dat de moeizame communicatie met de 'thuisblijvers' grotendeels veroorzaakt wordt door hun buitenlandse ervaringen en hun persoonlijke verandering in het gastland.

Respondent B: "Wat je wel merkt bij sommigen [thuisblijvers] is dat je iets hebt van, jij hebt weer zoveel meegemaakt en bij de ander het is net alsof je naar dezelfde cd loopt te luisteren. Van joh, kom er is uit, dezelfde klaagverhalen en dat ik denk van ja, doe dr wat aan. Je merkt wel dat sommige relaties wat minder intens worden omdat je denkt van nou, of je gaat dingen uitzoeken maar komt er niet mee bij mij. Dat klinkt misschien een beetje hard maar whatever."

Aan de ene kant vinden expat-partners dus weinig herkenning in de verhalen van de 'thuisblijvers', aan de andere kant krijgen expat-partners ook weinig herkenning van de 'thuisblijvers'.

Respondent E: "Je kunt het hen[thuisblijvers] ook niet kwalijk nemen. Het is gewoon, je moet als je terug gaat naar Nederland beseffen dat de meeste mensen gewoon geen idee hebben hoe dat leven dr uit ziet in de meeste landen zijn ze ook nooit geweest. Maar je kan daar niet echt over praten, zelfs bij mijn familie die hebben het idee, ja ze hadden iemand zelfs die het zwembad schoonmaakte en een tuinman en iemand die het huis schoonmaakt. Maar ja als je in een tropisch land woont en als je niet elke dag zeg maar het huis schoonmaakt dan heb je een kolonie kakkerlakken binnen drie dagen zeg maar."

Daarnaast merken de respondenten op dat het 'thuisfront' relatief weinig interesse toont in hun buitenlandse ervaring. Dit komt hoogstwaarschijnlijk doordat de thuisblijvers zich weinig bij kunnen voorstellen over het leven in het buitenland.

Respondent E: "Wat me toch wel een beetje tegenviel is dat mensen op zich niet zo geïnteresseerd zijn weet je wel. Dat viel me toch wel tegen. Ja dat vooral ouwe vriendinnen van vroeger, dat die gewoon ja niet zo veel belangstelling hebben. Dat we een beetje uit mekaar zijn gegroeid dat viel me tegen zeg maar."

Van dit citaat kan worden afgeleid dat de respondent niet meer zomaar de draad kan oppakken waar ze voor de uitzending gebleven waren met oude vrienden. Dit sluit aan bij de literatuur waaruit blijkt dat bij terugkeer in het thuisland expat-partners erachter komen dat veel vrienden niet erg geïnteresseerd zijn in hun buitenlandse ervaring en dat veel van die vriendschappen eenzijdig zijn geworden (Thomas & Schroll-Machl, 2010, p. 348).

Respondenten merken daarnaast dat hun vrienden het lastig vinden om aansluiting te vinden in gesprekken met het thuisfront omdat zij zich weinig kunnen inleven in verhalen over het buitenland.

Respondent E: "Je haalt gewoon allerlei voorbeelden uit allerlei landen en daar zit helemaal niemand op te wachten." Dat is soms lastig om de goeie aansluiting te vinden om de of gespreksonderwerpen omdat je niet meer weet wat op televisie is of dat je dat niet meer interessant vind ofzo, dat soort dingen."

Ook blijkt dat de kinderen van expat-partners communicatie met andere kinderen die hun hele leven in Nederland hebben gewoond als moeizaam ervaren.

Respondent F: "Verder heb ik hier in de omgeving niet veel mensen die hetzelfde hebben ervaren dus je houdt er ook maar over stil eigenlijk. Je moet er ook maar niet te veel en vaak over zeggen en dat hebben mijn kinderen inmiddels ook wel geleerd, dat je er niet teveel over [het buitenland] moet vertellen."

Niet-Nederlandse expat-partners

Uit de data blijkt dat ook niet-Nederlandse expat-partners het contact met 'thuisblijvers' als moeizaam ervaren en dat dezelfde communicatieve situatie voor hen kan worden opgesteld.

S: Na de uitzending (fase 2)

P: Expat-partner en 'thuisblijvers' (vrienden en familie) in land van herkomst

E: Relaties onderhouden, gezelligheid

A: Op initiatief van de expat-partner of thuisblijver; expressieve taalhandelingen

K: Informeel, vrolijk

I: Nadruk op mondelinge communicatie (telefoon) en face-to-face communicatie

Respondenten merken vooral op dat thuisblijvers zich niet kunnen relateren aan hun verhalen over het buitenland en daarom niet veel interesse hierin tonen.

Respondent 6: "One thing that I have learned is that if you come back and talk about being an expat and how wonderful it is and what sort of life you have, people are interested for about 10 minutes maximum. After that they are, Ok I have enough of that. Because a lot of people can't relate to what it is like to live that kind of expatriate life. And stories are interesting for a little while but not too long."

Thuisblijvers kunnen zich niet alleen lastig voorstellen hoe het is om in het buitenland te leven, maar ze hebben soms ook vooroordelen over het expat-leven. Hierdoor voelt de expat-partner zich niet goed begrepen en voelen ze geen aansluiting bij anderen.

Respondent 6: "A lot of people, another thing of being an expat, people say, you know, they expect expatriates to have a lot of money because they've got maid at home and gardeners and they sometimes. They sometimes almost make assumptions of you being an rich expat, a spoiled expat. They say, 'you don't know what it is like living in the real world. You know, get into the real world, this is what it's like'."

Ook vindt een respondent het lastig om te realiseren dat het leven van de thuisblijvers gewoon verder gaat terwijl zij in het buitenland zijn zit. Zij geeft aan dat het hierdoor lastig is om aansluiting te vinden in gesprekken met hen, omdat zij meer geïnteresseerd zijn in onderwerpen die actueel zijn in het land van herkomst. Terwijl expat-partners in het buitenland zijn, krijgen ze die onderwerpen niet mee wat deelname aan gesprekken vermoelijk.

Respondent 6: "In the early days you are telling your stories that you think are really interesting and exciting and you, you know get the distinct impression that they are not really that interested in hearing them. What they are interested in are the things that are here and now like what is currently popular in television, what are the local politics here where they live in the time. Not your weird and wonderful stories living in the Middle East or whatever. [...] Quite often people have conversations and family have conversations about what the current television programs were and we didn't know any or we didn't have seen them. So we couldn't be involved in any of the conversations."

Tot slot is tijdens het verblijf in het buitenland contacten met kennissen verwaterd. Terwijl de respondent haar vriendschap met goede vrienden weer kan oppakken, is dit niet het geval voor kennissen (Thomas & Schroll-Machl, 2010, p. 348).

Respondent 4: "So coming back it was strange. [...] People that I've known, people were down here a lot of them were still around but I has some kind of reluctance to kind barge back into their lives and reintroduce myself. I felt like they had moved on with their lives and I had been living somewhere else for eight years, and not that I did not have the right to barge in but seemed things were different. We all had grown up, our children were all older and I had a few really close friends and I obviously still, our relationship we picked it up where we left. But for those people, we were just acquaintances and

organized things for the kids before we left. I didn't really pick up the threads with them."

Deelconclusie: communicatieve situatie 10 (na de uitzending) – Relaties onderhouden met 'thuisblijvers'

Zowel Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners en hun kinderen ervaren de communicatie met 'thuisblijvers' als moeilijk omdat ze weinig aansluiting en herkenning bij hen vinden: 'thuisblijvers' tonen minder interesse in het buitenlandse verhalen dan verwacht en ze blijken soms ook gestereotypeerde ideeën over het expat-leven te hebben. Daarnaast blijkt dat het relatie met kennissen voor beide groepen verwaterd is.

5.11 Communicatieve Situatie 11: Communicatie met 'locals' na terugkeer

Nederlandse expat-partners

Uit de data komt naar voren dat expat-partners bij terugkeer een sociaal leven willen opbouwen in hun land van herkomst en daarom contact willen leggen met nieuwe mensen in de omgeving. Uit de data blijkt verder dat alle respondenten moeders zijn en een logische setting voor het ontmoeten van andere lokale moeders het schoolplein is. Communicatie met nieuwe 'lokale Nederlanders', waaronder burens, moeders, etc., blijkt echter moeizaam verlopen.

De communicatieve situatie ziet er volgens de data als volgt uit:

- S: Na de uitzending (fase 2)
- P: Expat-partner en 'lokale Nederlanders' (burens, vereniging, moeders en onbekenden)
- E: Nieuwe contacten maken om een sociaal leven op te bouwen
- A: Op initiatief van de expat-partner, minder vaak op initiatief van de lokale bevolking
- K: Informeel; gericht op kennismaking
- I: Face-to-face communicatie
- N: Het aanknopen van gesprekken met onbekenden wordt alleen geaccepteerd wanneer hiervoor een duidelijke aanleiding is bijvoorbeeld bij het stellen van een vraag of wanneer de expat-partner iets in gemeen heeft met de onbekende

Vijf respondenten geven aan dat ze het moeilijk vinden om contact te leggen met nieuwe mensen in hun omgeving. De voornaamste reden hiervoor is omdat lokale Nederlanders een vaste vriendenkring hebben en wegens een drukke agenda geen interesse lijken te tonen in het ontmoeten van nieuwe mensen.

Respondent G: "Maar ook je komt in een straat waar mensen soms al vijftwintig dertig jaar wonen. En iedereen werkt bijna natuurlijk in Nederland en iedereen heeft zijn eigen vrienden. Mensen hebben ook zo iets van, er komen nieuwe burens oh leuk, maar iedereen heeft als zijn eigen leven dus niemand zit eigenlijk te wachten op nieuwe vrienden maken. Dat was echt groot verschil, want je komt echt zelf binnen van, nou goed we gaan weer ergens opnieuw beginnen, maar in Nederland is t gewoon veel

moeilijker.”

Het blijkt dat verwachtingen ook een rol spelen bij (het gebrek aan) contact met de lokale mensen. Terwijl veel expat-partners gewend zijn om in het gastland door andere expat-partners in de omgeving verwelkomd te worden, blijkt dit niet het geval te zijn in Nederland. De verwachting om makkelijk contact te leggen met anderen sluit dus niet aan op de werkelijkheid.

Respondent A: “En dat vond ik nog het moeilijkst eigenlijk: het sociale leven opbouwen hier want niemand zit op je te wachten. Kom jij in het buitenland dan staat daar negen van de tien keer een ‘meet and greet’, dat is dan iemand die bij jou in de buurt woont en die gaat jou de stad of het dorp of waar je dan ook zit laten zien en maakt je wegwijs. Hier kom je terug in een land waarvan ze denken dat je alles weet maar dat weet je niet. En contacten opbouwen met mensen als je teruggaat naar je vaderland maar niet naar de plek waar je vandaan komt, heb ik als zeer lastig ervaren of moeilijk. Laat ik het zo zeggen, mensen hebben hun eigen leven en staan minder open voor [anderen]. Dat is ja misschien ook omdat iedereen het hier in Nederland natuurlijk heel druk heeft met werk en kinderen.”

Respondent E: “Het is een beetje warm badje in zo’n expatwereldje; maakt niet uit waar je woont overal waar je komt dan staat er weer iemand klaar die je wegwijs maakt en je hebt heel snel ook weer nieuwe vrienden en vriendinnen. Omdat je komt ergens waar niemand kent iemand dus ja weet je, iedereen staat open voor nieuwe contacten. In Nederland is dat niet zo. Dat is denk ik wel wat mensen het meeste tegenvalt het sociale [aspect].”

Ook expat-partners die niet in een expat-community hebben gewoond, hebben niet de verwachting dat het contact leggen met andere Nederlanders zo moeizaam zou verlopen.

Respondent D: “Texas is heel vriendelijk, mensen zijn gewoon superaardig en staan ook open voor andere culturen. Nou word je gauw opgenomen in een groep als je daar als buitenlander komt. Dat hier in Nederland is dan van, aaaah dr komt een vreemde aan, weet je. Dus zelfs als je al Nederlander hier ergens tussen komt gaan dr gewoon schuttingen omhoog, want eigenlijk willen ze hier in Nederland niemand toelaten tot de groep waar jij toebehoort. Het wordt altijd een beetje zo van, nou we zijn allemaal gelukkig dus daar hoeft niemand meer bij.”

Aan de hand van dit citaat kan een verandering in verwachtingen worden afgeleid: de respondent vergelijkt het aankomen in Nederland met het aankomen in Texas. In deze vergelijking steekt Nederland negatief af bij Texas; waarschijnlijk had de respondent de verwachtingen dat Nederlanders net zoals de Amerikanen haar bij aankomst zouden verwelkomen, hetgeen niet het geval blijkt te zijn. Op basis hiervan kan een verandering in de mentale map van de respondent worden gereconstrueerd.

Een respondent bevestigt dat het makkelijker is om contact te leggen met nieuwe mensen wanneer je jonge kinderen hebt:

Respondent A: "Op t moment dat jij hier met de kleintjes terugkomt die naar groep één gaan heb je een heel ander verhaal, want dan sta je iedere dag bij die school en dan leer je toch die mensen wel kennen. Maar die van ons die was acht en ging naar groep vijf. Ja op een gegeven moment gaan die alleen naar school fietsen en dergelijke en is t contact met die moeders zeg maar veel minder."

Een tweede respondent relativeert die opmerking; volgens haar lijken moeders ook erg open te staan voor het maken van nieuwe contacten.

Respondent G: "Bij de oudste, weet ik wel, dan sta je naast iemand en dan probeer je een gesprek aan te gaan en dan zeg van, wie ben jij. Ja mensen zijn dat helemaal niet gewend in Nederland. Kijk als expat ben je natuurlijk gewend om op mensen af te stappen en contact te leggen, dat is gewoon niet in Nederland en vond ik erg lastig."

Niet-Nederlandse expat-partners

Uit de data blijkt dat voor niet-Nederlandse expat-partners dezelfde communicatieve situatie kan worden opgesteld als die van de Nederlandse expat-partners.

- S: Na de uitzending (fase 2)
- P: Expat-partner en 'lokale Nederlanders' (buren, vereniging, moeders en onbekenden)
- E: Nieuwe contacten maken om een sociaal leven op te bouwen
- A: Op initiatief van de expat-partner, minder vaak op initiatief van de lokale bevolking
- K: Informeel; gericht op kennismaking
- I: Face-to-face communicatie
- N: Het aanknopen van gesprekken met onbekenden wordt alleen geaccepteerd wanneer hiervoor een duidelijke aanleiding is bijvoorbeeld bij het stellen van een vraag of wanneer de expat-partner iets in gemeen heeft met de onbekende

Bij terugkeer naar land van herkomst voelen expat-partners zich geïsoleerd en hebben ze behoefte aan nieuwe vrienden. Een respondent heeft veel nieuwe mensen ontmoet door actief te worden bij verschillende verenigingen. Voor andere respondenten is het een grotere uitdaging om nieuwe mensen te leren kennen. Met name voor respondenten zonder baan is het ontmoeten van nieuwe mensen lastig omdat de meeste vrouwen overdag werken en vervolgens weinig energie overhouden voor sociale activiteiten.

Respondent 6: " The work-life balance is not great here. We struggled with that as well. People are just fixed on their jobs, they are tired and they don't really have a lot of time for social side of life [...]Also, because I realized that cause such a high percentage of women work, in Scotland, it is one of highest in Europe. There was nobody, there was literally was no one to socialize with. So that's why I really quickly thought when came back, I thought I have to join them and find something to do."

Daarnaast merken respondenten op dat het maken van vriendschappen veel langzamer gaat dan in het buitenland.

Respondent 6: "Normal life relationships go much much slower. When you are on international assignment, you have to speed your relationship building up. Otherwise, you'll be gone. So before, you really make a deep friendship with somebody. [...] It was for a long time to establish friendships in this village."

Een respondent zegt nieuwe mensen te ontmoeten via haar kinderen op de creche. Een andere respondent ervaart dat het socialiseren met moeders op het schoolplein bij terugkomst als lastiger sinds haar kinderen ouder zijn geworden.

Respondent 4: "I think that was the difficult bit, coming back and like, my daughter was a lot older, she was eleven, and a lot more independent, and when I took her to school, the first day we came back, I expected a lot of people at school gates and picking up acquaintances but it didn't happen because a lot of kids were walking to school and their parents would just open the doors and throw the kids right out. So I didn't really have the chance to get right back in to that socializing."

Deelconclusie: communicatieve situatie 11 (na de uitzending) - Nieuwe contacten leggen met locals
Expats-partners hebben behoefte om bij terugkeer een nieuw sociaal leven op te bouwen. Voor zowel Nederlandse als niet-Nederlandse expats-partners die naar een nieuwe omgeving in hun thuisland verhuizen, ervaren het als lastig om contact te leggen met mensen in hun omgeving. Hoewel sommige moeders van jonge kinderen relatief makkelijk contact kunnen leggen met andere moeders op het schoolplein of de crèche, ervaren andere moeders het alsnog als lastig om op nieuwe moeders af te stappen. Beide groepen hebben namelijk het idee dat lokale mensen minder opstaan voor het maken van nieuwe vrienden omdat ze het al te druk hebben met werk en hun 'oude' vrienden.

5.12 Communicatieve Situatie 12: Communicatie met kind bij terugkeer

Nederlandse expats-partners

Uit de data blijkt dat voor expats-partners de voornaamste reden voor het repatriëren is om hun kind een stabiele omgeving te bieden. Omdat (jonge) kinderen centraal staan in het leven van de expats-partner is het aannemelijk dat hun aanpassing in het thuisland invloed heeft op het repatriëringsproces van de moeder.

Op basis van de data is de volgende communicatieve situatie opgesteld:

- S: Na de uitzending (fase 2)
- P: Expats-partner en kind (soms samen met de expats)
- E: Communicatie met kind over de uitzending naar een gastland en zijn aanpassing in land van herkomst
- A: Geïnitieerd door kind naar aanleiding van een gebeurtenis of door ouder uit interesse

K: Serieus

I: Face-to-face communicatie

Bijna alle respondenten zeggen regelmatig te communiceren met hun kind over hun aanpassing in Nederland. De kinderen ervaren vergelijkbare aanpassingsproblemen als de expat-partners, namelijk moeite met het vinden van aansluiting bij kinderen die niet in het buitenland hebben gewoond.

Respondent B: “Ik ga dit ook gewoon niet redden totdat ik hier achttien ben”, want die vond echt dat die kinderen echt zo beperkt in hun, nou niet zo open-minded waren. Beste kinderen maar gewoon niet werelds dus [haar kind kind] had echt zo iets problemen met de aansluiting.”

De gesprekken met de respondenten worden vaak door het kind geïnitieerd bij verbazing over culturele verschillen.

Respondent A: “Hier was t ook vooral dat de kinderen hadden moeite met het taalgebruik het grove taalgebruik, het onbeleefd zijn. Nou moesten ze bijvoorbeeld hier wel op school net als op de vorige school de teachers een handje geven bij binnenkomst, maarja er waren ook dingen dat ze dat ze dachten, moet je nou horen wat mij gebeurd is of nou, die liet zomaar de deur voor mn neus dichtvallen. Dat soort kleine dingen omdat ze natuurlijk zo beschermd zijn opgevoed.”

Het komt ook naar voren dat wanneer een kind moeite heeft met aanpassing het ook een negatieve invloed heeft op de expat-partner:

Respondent B: “Mn bijna zeventienjarige die nu gewoon heel ongelukkig is, maakt dat ook indruk op mij. Dat is gewoon ja vervelend, je wilt dat ze [kinderen] gelukkig zijn.”

Respondent F: “Nou das de grootste fout vind ik nog zelf die we gemaakt hebben [verhuizen naar een klein Brabants dorp]. Want dan kom je in zo’n dorpje waar iedereen heel hecht, bijna allemaal familie van elkaar is ofwel vrienden. Nou wij waren natuurlijk toch maar hele vreemde mensen die twaalf jaar in het buitenland hebben gewoond ja en die kinderen waren vreemd die spraken geen Brabants. Dus dr werd ook continue tegen mijn dochter, die ging naar groep ach, toen gezegd van ‘kunnen jullie niet gewoon praten’. [...] Maar mijn zoon had er met name wel veel last van.”

Niet-Nederlandse expat-partners

Terwijl de Nederlandse respondenten specifieke voorbeelden geven waar hun kinderen in Nederland tegenaan lopen, spreken de niet-Nederlandse respondenten meer in een algemene zin over hun kinderen. Hoewel ze niet letterlijk zeggen dat ze met hun kind over het gastland of het repatriëren communiceren, is dit op basis van hun citaten wel af te leiden.

Op basis van de data is dezelfde communicatieve situatie opgesteld:

S: Na de uitzending (fase 2)

- P: Expat-partner en kind (soms samen met expat)
- E: Communicatie met kind over de uitzending naar een gastland, aanpassing in land van herkomst en culturele identiteit.
- A: Geïnitieerd door kind naar aanleiding van een gebeurtenis of door ouder uit interesse
- K: Serieus
- I: Face-to-face communicatie

Respondenten communiceren met hun kinderen over verschillende aspecten van het repatriëren, hun aanpassing op de internationale school en of ze nog contact hebben met hun oude vrienden

Respondent 5: "For the children, obviously you know, they were two years older than we came back. I think they were in like in fourth grade and then having to go back. Coming back it was difficult for them being new and going to a new school. When we left for the second time they were 14, 13 so they were teenagers. So they had to, they were expats, back in an international school as teenagers and then had to come back, uhm again. But We were only gone a 2,5 years the second time so they did still have friends to hook up with, because we were in the same county."

Daarnaast communiceren expat-partners met hun kind over zijn *roots* en over het ontdekken van zijn culturele identiteit. Zoals eerder naar voren is gekomen, kiezen veel expat-partners (in overleg met e expat) voor het repatriëren om hun kind een stabiele omgeving te bieden om in op te groeien.

Respondent 1: "He was at that age like all of us on 16 were like to find out where he belonged and they have this term called third-culture kids and many of them marry and go on in that sort of life and I suspect for [my son], he really was to find out about what it was like to be Australian. In fact that's what he said to us when he left so and he came back and one of the funny stories he tells us and a year after he had been back."

Het is overigens interessant dat de respondent verwijst naar de term 'third culture kid (TCK)', kinderen die dankzij het werk van hun ouders opgroeien in het cultureel diverse omgeving (Useem & Downie, 1976, zoals geciteerd in Skudlarek, 2009).

Deelconclusie: communicatieve Situatie 12 (na de uitzending) - Informatie uitwisseling over het repatriëren met kind

Zowel Nederlandse als niet-Nederlandse expat-partners communiceren met hun kind over verschillende aspecten van de uitzending en de terugkeer in het land van herkomst. Wanneer kinderen van expat-partners met hen communiceren over hun moeizame aansluiting op school beïnvloedt dit op een negatieve wijze het geluk van de expat-partner. De twee groepen expat-partners verschillen echter van elkaar in de manier waarop ze over hun kinderen vertellen. De Nederlandse expat-partners beschrijven vaker en gedetailleerder over de moeilijke aanpassing van hun kinderen op de Nederlandse school, terwijl de beschrijvingen van niet-Nederlandse expat-partners in vergelijking wat oppervlakkiger en minder negatief blijft.

5.13 Communicatieve Situatie 13: Communicatie bij terugkeer met collega's op werk

Nederlandse expat-partners

In deze communicatieve situatie staat de communicatie tussen de expat-partner en haar collega's op werk in het thuisland centraal. Hoewel de communicatie hierin werk-gerelateerd is, heeft het als hoger doel dat de expat-partner zich kan aanpassen aan de Nederlandse samenleving. Op werk bouwt de expat-partner immers onder andere een sociaal netwerk op en dompelen ze zich weer onder in 'de Nederlandse cultuur'.

Op basis van de data is de volgende communicatieve situatie opgesteld:

- S: Na de uitzending (fase 2)
- P: Expat-partner en collega's in hetzelfde team
- E: Werk-gerelateerde communicatie met als doel aanpassing aan Nederland
- A: Dagelijks; zowel gericht op het opbouwen van relaties tussen collega's als het bespreken van werk-gerelateerde onderwerpen
- K: (Semi) formeel (vooral afhankelijk van de bedrijfscultuur waarin ze werken)
- I: Mondelinge en schriftelijke communicatie

Het merendeel van de expat-partners is niet gaan werken bij terugkeer in Nederland. In deel 1 is namelijk naar voren gekomen dat ze ofwel geen interesse (meer) hebben in werken of dat ze denken dat ze wegens hun verouderde kwalificaties geen baan meer kunnen vinden. De twee respondenten die wel een baan zijn gaan zoeken, ervaren de aanpassing aan Nederland als relatief gemakkelijk omdat ze veel sociaal contact met anderen hebben.

Respondent F: "En ik ben weer meteen zelf ook gaan werken dus ik denk wel dat doordat je zelf weer meteen werkt het heel makkelijk is om weer terug te komen in het sociale gebeuren eigenlijk. En je krijgt ook weer andere kennissen erbij via je werk wat prima is."

Respondent G: "Dus dan zal t tuurlijk nog wel weer ECHT re-integreren worden als je echt weer aan het werk gaat en alles, dus voorlopig is het allemaal nog steeds een beetje wennen."

Dit sluit aan bij wat er eerder in het profiel van expat-vrouwen is beschreven, namelijk dat in Nederland het als vanzelfsprekend wordt gevonden dat vrouwen, mits ze geen jonge kinderen hebben, een (part-time) baan hebben. Vrouwen die ervoor kiezen om thuis te blijven, leren daarnaast minder snel nieuwe mensen kennen.

Niet-Nederlandse expat-partners

Uit de data blijkt dat geen van de respondenten hebben verteld over hun baan bij terugkeer naar hun land van herkomst. Van het citaat van één respondent kan echter worden afgeleid dat het hebben van een baan in het thuisland bevordelijk is voor het leggen van nieuwe contacten, omdat *locals* daarnaast weinig tijd hebben voor een sociaal leven.

“We are more like you in Holland. We work very hard. The work-life balance is not great here. We struggled with that as well. People are just fixed on their jobs, they are tired and they don’t really have a lot of time for social side of life.”

Communicatieve situatie 13 (na de uitzending) – Communicatie en sociaal contact met collega’s op werk

Nederlandse expat-partners die werken leggen relatief makkelijk nieuwe contacten op werk wat bevorderlijk is voor hun aanpassing aan hun land van herkomst. Hoewel geen van de niet-Nederlandse expat-partners bij terugkomst is gaan werken, geeft een respondent aan dat *locals* veel tijd in hun werk steken. Hiervan kan worden afgeleid dat werk zeker een manier is om in contact te komen met nieuwe mensen.

5.14 Beantwoording deelvraag 2

2.1 Welke communicatieve situaties spelen een rol in het proces van repatriëren voor expat-partners

Uit mijn onderzoek blijkt dat de communicatie in het proces van repatriëren bestaat uit 12 communicatieve situaties voor Nederlandse respondenten en 12 communicatieve situaties voor niet-Nederlandse respondenten. Hiervan hebben ze 11 communicatieve situaties met elkaar in gemeen. In totaal zijn er dus 13 communicatieve situaties waarvan er 4 voortkomen uit het empirisch onderzoek van Edelkoort (2011) en zijn de rest zijn uit de biografische interviews naar voren gekomen. Hieronder volgt een samenvatting van de 13 communicatieve situaties ("CS") per fase die hetzelfde zijn voor zowel de Nederlandse als niet-Nederlandse respondenten.

Tijdens de uitzending in het gastland: CS 1, CS 3, CS 4 en CS 5

CS 1 (Communicatie met andere expat-partners in het gastland): Wanneer respondenten in een omgeving wonen met veel andere respondenten nemen ze elkaar op in de 'expat-community'. De open communicatie dient voor het creëren van gezelligheid, maar ook om elkaar op te vangen en samen eenzaamheid tegen te gaan. Nederlandse respondenten zeggen dat ze steun bij andere expat-partners vinden, terwijl niet-Nederlandse respondenten aansluiting bij anderen vinden. Een deel van hen hecht hier veel waarde aan, terwijl een ander deel zich niet prettig voelt bij de sterke sociale gedragscodes die in de expat-community gelden. Communicatie met andere expat-partners is bij de respondenten aanwezig die op een *Shell compound* of expat-omgeving wonen.

CS 3 (Communicatie met de lokale bevolking in gastland): Respondenten leggen contact met de *locals* in hun gastland met als doel aansluiting bij gelijkgestemden te zoeken en sociale activiteiten met elkaar te ondernemen. Communicatie met *locals* is vooral aanwezig bij expat-partners die niet in een expat-omgeving wonen.

CS 4 (Communicatie tijdens bezoek aan land van herkomst): Gedurende de uitzending bezoeken vrijwel alle respondenten minstens een keer per jaar hun land van herkomst om vrienden en familie te bezoeken. Voor sommigen bieden deze bezoeken hen de gelegenheid om hun *mental map* van hun land van herkomst te updaten terwijl voor anderen dit juist leidt tot inadequate verwachtingen over hun land van herkomst.

CS 5 (Communicatie via media met het land van herkomst): Respondenten gebruiken media om te communiceren met hun familie en vrienden en op de hoogte blijven van de culturele en sociale veranderingen in het land van herkomst. Deze vorm van communicatie, die slechts door een deel van de respondenten gebruikt wordt, is echter niet voldoende om alle veranderingen mee te krijgen.

Vorbereiding op de terugkeer: CS 6

CS 6 (Communicatie met partner): Communicatie tussen de respondenten en haar man (zijn vrouw) is belangrijk om zo op een lijn te staan wat betreft hun carrière in het gastland, de keuze te maken om te repatriëren en om een compromis te vinden over een levensstijl waar beide partners tevreden mee zijn. Deze communicatie is bij een groot deel van de respondenten aanwezig.

Na de uitzending in land van herkomst: CS 7, CS 8, CS 9, CS 10, CS 11 en CS 12

CS 7 (Communicatie met Shell over land van herkomst): Shell heeft voor sommige respondenten reïntegratie cursussen en netwerkgelegenheden georganiseerd. Deze communicatie is voor een deel van de expat-partners wenselijk en voor anderen minder.

CS 8 (Communicatie met nieuwe repats in land van herkomst): Bij terugkeer achten respondenten communicatie met nieuwe repats in de omgeving als belangrijk omdat ze bij hen steun, herkenning en aansluiting bij gelijkgestemden vinden. Nederlandse respondenten communiceren met nieuwe repats om praktische informatie over het land van herkomst uit te wisselen, terwijl niet-Nederlandse respondenten andere repats omzoeken voor het delen van ervaringen met gelijkgestemden en om nieuwe vriendschappen te maken. Deze communicatie is bij een groot deel van de respondenten aanwezig.

CS 9 (Communicatie met bekende repats in land van herkomst): Communicatie met bekende repats in de omgeving, ofwel vrienden van eerdere uitzendingen, wordt ook door respondenten als belangrijk geacht. Nederlandse expat-partners communiceren met bekende repats om zowel praktische informatie als ervaringen over het repatriëren te delen, terwijl niet-Nederlandse expat-partners steun bij hen vinden.

CS 10 (Communicatie bij terugkeer met 'thuisblijvers'): Alle respondenten en hun kinderen ervaren bij terugkeer de communicatie met 'thuisblijvers' als moeilijk omdat ze met hun verhalen en ervaringen weinig aansluiting en herkenning bij hen vinden.

CS 11 (Communicatieve Situatie 11: Communicatie met 'locals' na terugkeer): Respondenten hebben bij terugkeer behoefte om een nieuw sociaal leven op te bouwen. Voor de meerderheid is het echter lastig om contact met lokale mensen uit hun thuisland te maken omdat zij hier minder open voor staan.

CS 12 (Communicatie met kind bij terugkeer): Respondenten communiceren met hun kind over verschillende aspecten van de uitzending en de terugkeer in het land van herkomst. Wanneer kinderen van respondenten met hen communiceren over hun moeizame aansluiting op school beïnvloedt dit op een negatieve wijze het geluk van de respondenten. Deze communicatie is bij een groot deel van de respondenten aanwezig.

In de resultaten is op basis van de verhalen van de respondenten de rol van communicatie gereconstrueerd. Op basis de theorie (Black, Gregersen & Mendell, 1992a; Stroh et al., 2005) wordt aangenomen dat op basis van communicatie met verschillende informatiebronnen de *mental map* van het thuisland kan worden bijgesteld. Echter blijkt vaak dat het merendeel van die communicatieve situaties niet voldoende is voor het succesvol bijstellen van de *mental map*. Met andere woorden, respondenten krijgen door middel van communicatie met verschillende bronnen doorgaans niet genoeg informatie om op basis daarvan accurate verwachtingen van hun land van herkomst te vormen.

Dit geldt met name voor CS 4 ("Contact houden met familie en vrienden tijdens bezoek aan thuisland") en CS 5 ("Informatievoorziening over land van herkomst aan de hand van media"). Uit de resultaten blijkt dat dat respondenten op basis van communicatie met familie, vrienden en media geen volledig beeld krijgen van alle sociale veranderingen in hun thuisland of realistische verwachtingen hebben over het thuisfront. Deze bevinding sluit aan bij die van Edelkoort (2011). Dit roept de volgende vragen op: hebben de respondenten niet optimaal gebruik gemaakt van de media? Als de respondenten toegang hadden tot digitale media zouden ze dan wel accurate verwachtingen van het thuisland hebben? Of is het simpelweg niet mogelijk om op basis van media accurate verwachtingen over het thuisland te vormen en sociaal contact te onderhouden?

De communicatieve situaties in fase 1.2 kunnen dus het repatriëringsproces positief beïnvloeden, omdat het respondenten in staat stelt hun verwachtingen van hun thuisland bij te

stellen. De communicatieve situaties in fase 2 kunnen een positieve invloed op het repatriëringsproces hebben door het aanpassingsproces aan het thuisland te versoepelen. Zo ontleent een groot aantal van de respondenten steun aan en krijgen praktische informatie van zowel bekende als nieuwe repats in de omgeving, wat eveneens overeenkomt met de bevindingen van het onderzoek van Edelkoort (2011). Wat ook aansluit bij haar resultaten is dat de communicatie met het 'thuisblijvers' onverwachts moeizaam verloopt. In mijn onderzoek zijn deze 'thuisblijvers' onderverdeeld in meerdere communicatieve situaties, namelijk vrienden en familie (CS 11) en nieuwe mensen (CS 10). Dit omdat het sociale leven van respondenten meer divers blijkt te zijn dan eerder is aangenomen. Uit de analyse blijkt dat de aard van deze communicatieve situaties dus moeizaam is, wat één van de verklaringen vormt voor waarom respondenten worstelen met het repatriëringsproces.

Daarnaast is het opvallend dat met name bij de niet-Nederlandse respondenten het merendeel van de communicatieve situaties in fase 2 slechts aanwezig is bij een aantal respondenten. Hieruit valt echter niet te concluderen of dit kenmerkend is voor niet-Nederlandse respondenten in het algemeen of enkel voor de niet-Nederlandse respondenten van dit onderzoek. In tabel 7 staat een overzicht van het aantal respondenten waarop de communicatieve situaties van toepassing zijn. In de tabel staat per groep, Nederlandse of niet-Nederlandse respondenten, weergegeven hoeveel respondenten over een communicatieve situatie hebben gesproken in de data.

<i>Communicatieve situatie</i>	<i>Nederlandse respondenten (totaal: 7 respondenten)</i>	<i>Niet-Nederlandse respondenten (Totaal: 7 respondenten)</i>
CS 1: Communicatie met andere expat-partners in het gastland	6	5
CS 2: Communicatie met Outpost in land van herkomst	0	2
CS 3: Communicatie met de lokale bevolking in gastland	4	6
CS 4: Communicatie tijdens bezoek aan land van herkomst	6	7
CS 5: Communicatie via media met het land van herkomst	3	3
CS 6: Communicatie met partner	4	5
CS 7: Communicatie met Shell over land van herkomst	2	2
CS 8: Communicatie met nieuwe repats in land van herkomst	6	4
CS 9: Communicatie met bekende repats in land van herkomst	2	3
CS 10: Communicatie bij terugkeer met 'thuisblijvers'	5	2
CS 11: Communicatie met de locals bij terugkeer	5	3
CS 12: Communicatie met kind bij terugkeer	6	3
CS 13: Communicatie bij terugkeer met collega's op werk	2	0

Tabel 7: Aantal respondenten die in de data een communicatieve situatie beschreven

Wat het meeste opvalt uit deze tabel dat meer Nederlandse respondenten over hun kind(eren) praten vergeleken met niet-Nederlandse respondenten. Wellicht zien zij vaker het onderwerp kinderen als relevant voor hun repatriëringsproces, voor hun verhaal of voelen zich meer op hun gemak om over hun kinderen te vertellen.

Veel van de communicatieve situaties zijn vrijwel hetzelfde voor de Nederlandse en niet-Nederlandse respondenten. Er zijn daarnaast een aantal communicatieve situaties die gedeeltelijk verschillen tussen de twee groepen expat-partners. Tabel 8 geeft hiervan een overzicht.

<i>Communicatieve situatie</i>	<i>Toelichting</i>
1. Communicatie met andere expat-partners in het gastland	Tijdens de uitzending in het gastland worden zowel Nederlandse als niet-Nederlandse expat-partners opgenomen door andere expat-partners in hun expat-community op de compound. Ook expat-partners die niet op de <i>compound</i> wonen leggen makkelijk contact met elkaar. De open communicatie dient voor het creëren van gezelligheid, maar ook om elkaar op te vangen en samen eenzaamheid tegen te gaan. Een specifieke doelstelling voor Nederlandse expat-partners is het bieden van steun aan elkaar, terwijl een specifieke doelstelling voor niet-Nederlandse expat-partners het vinden van aansluiting bij elkaar middels het delen van ervaringen met gelijkgestemden. Een deel van de Nederlandse en niet-Nederlandse respondenten kiezen daarentegen ervoor om niet intensief contact te hebben met andere expat-partners omdat ze zich niet prettig voelen bij de sterke sociale gedragscodes die in die community gelden.
5. Communicatie via media met het land van herkomst	Tijdens de uitzending gebruikt een deel van de Nederlandse en niet-Nederlandse respondenten media om persoonlijk contact te onderhouden met vrienden en familie. Dit persoonlijk contact verliep in sommige gevallen wel traag omdat destijds nog gebruik maakten van de telegraaf, brieven en dure telefoongesprekken. Een aantal Nederlandse expat-partners wilden een connectie blijven houden met Nederland (<i>home culture identification</i>) door het lezen van Nederlandse boeken en het kijken van Nederlandse films. Niet-Nederlandse expat-partners, daarentegen, hebben niets verteld, hoewel dit niet automatisch inhoudt dat zij geen boeken of films van hun thuisland hebben gelezen of gezien.
8. Communicatie met nieuwe repats in land van herkomst	Beide groepen expat-partners hechten veel waarde aan communicatie met nieuwe repats omdat ze bij hen steun, herkenning en aansluiting bij gelijkgestemden vinden. Daarnaast dient de communicatie met repats ook verschillende doelen tussen Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners. Nederlandse expat-partners communiceren zo met nieuwe repats om praktische informatie over het land van herkomst uit te wisselen, terwijl (op basis van de interviews) niet-Nederlandse expat-partners andere repats omzoeken voor het delen van ervaringen met gelijkgestemden en om nieuwe vriendschappen te maken.
9. Communicatie met bekende repats in land van herkomst	Bij terugkeer in het land van herkomst zoeken beide groepen expat-partners contact op met bekende repats. Nederlandse expat-partners communiceren met bekende repats om zowel praktische informatie als ervaringen over het repatriëren te delen waarbij de repats herkenning bieden. Niet-Nederlandse expat-partners, daarentegen, communiceren met bekende repats om vriendschap te onderhouden en om steun bij elkaar te vinden.

Tabel 8: Overzicht van vier communicatieve situaties die gedeeltelijk verschillen tussen Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners

Uit tabel 8 blijkt dat het verschil in hoe Nederlandse en niet-Nederlandse respondenten de bovenstaande communicatieve situaties ervaren klein is. De eerste twee communicatieve situaties in bovenstaande tabel komen grotendeels met elkaar overeen en verschillen slechts in een extra doelstelling.

Het verschil tussen de laatste twee communicatieve situaties, die betrekking hebben op repats, is wat groter. Wat hieruit opvalt is dat niet-Nederlandse respondenten voornamelijk met nieuwe en bekende expats communiceren om nieuwe vriendschappen te sluiten en bestaande vriendschappen te onderhouden, terwijl Nederlandse respondenten hiermee het uitwisselen van praktische informatie als doelstelling hebben. Wellicht maken niet-Nederlandse respondenten gebruik van andere sociale contacten of bronnen om praktische informatie te vergaren of ze zijn simpelweg meer terughoudend met het vragen van praktische informatie aan anderen. Een derde verklaring kan zijn dat ze relatief meer waarde hechten aan het vriendschappelijke aspect van sociale

contacten. Uiteraard is het verder ook mogelijk dat de respondenten ook voor andere doelstellingen met andere repats praten, maar dat dit niet aanbod is gekomen doordat hiernaar niet is gevraagd.

Verder valt op dat Nederlandse respondenten hun ervaringen over de uitzending delen met bekende repats, terwijl niet-Nederlandse respondenten dit delen met nieuwe repats. Wellicht ziet deze laatste groep het delen van ervaringen als een opstapje naar een vriendschap, terwijl Nederlandse respondenten juist het delen als een teken van vriendschap zien. Daarnaast verschillen de doelstellingen ‘het vinden van steun’ en ‘het delen van ervaringen om herkenning te krijgen’ niet heel veel van elkaar. Het kan daarom worden geconcludeerd dat ook de laatste twee communicatieve situaties geen grote verschillen ten opzichte van elkaar vertonen.

2.2 Welke communicatieve situaties zijn specifiek voor het proces van repatriëren van Nederlandse expat-partners?

Uit de data blijkt dat alleen de Nederlandse respondenten over de volgende communicatieve situatie “Communicatie en sociaal contact met collega’s op werk” hebben gesproken.

Na de uitzending in land van herkomst: CS 13

CS 13 (Communicatie bij terugkeer met collega’s op werk): Een aantal van de Nederlandse respondenten zijn bij terugkeer in Nederland aan het werk gegaan. Volgens hen is het hebben van een baan bevordelijk voor hun aanpassing in hun thuisland, omdat ze relatief makkelijk nieuwe contacten op werk leggen.

Het is echter niet mogelijk te concluderen dat deze communicatieve situatie nu specifiek is voor alle Nederlandse expat-partners of enkel voor deze Nederlandse respondenten waarop de resultaten zijn gebaseerd. Het is zeker mogelijk dat toevallig niemand van de niet-Nederlandse respondenten bij terugkomst in het thuisland (weer) is gaan werken. Een groot deel van de niet-Nederlandse respondenten vallen namelijk onder Punnett’s (1997) categorie “expat-partners die niet verwachten te gaan werken in het buitenland”. Verder blijkt zijn alle niet-Nederlandse respondenten achtereenvolgend naar verschillende gastlanden zijn verhuisd en tussendoor dus niet in hun thuisland hebben gewoond.⁹ Mijn interpretatie is dat zij niet in alle gastlanden een baan hebben kunnen vinden; het is immers lastig om na een periode niet gewerkt te hebben weer een baan te gaan zoeken. In dit geval zou de afwezigheid van deze communicatieve situatie worden verklaard door de variabele ‘werkloos’ in plaats van ‘niet-Nederlandse repat’.

2.3 Welke communicatieve situaties zijn specifiek voor het proces van repatriëren van niet-Nederlandse expat-partners?

Uit de data blijkt dat alleen de niet-Nederlandse respondenten over de volgende communicatieve situatie, “het geven van praktische informatie en het bieden van netwerkgelegenheid door Outpost voor expat-partners”, hebben gesproken.

Na de uitzending in land van herkomst: CS 2

⁹ Dit is af te leiden van het overzicht waarin alle uitzendingen en bijbehorende data per respondent staat weergegeven. Wegens privacy redenen komt dit overzicht niet als zodanige voor in dit onderzoek.

CS 2 (Communicatie met Outpost tijdens de uitzending): Een aantal van de niet-Nederlandse respondenten hebben gebruik gemaakt, of zeggen gebruik te willen maken, van de diensten van Outpost, namelijk het ontvangen van praktische informatie over het land van herkomst als het bijwonen van netwerkgelegenheden om andere expat-partners in de omgeving te leren kennen.

Zoals eerder geconcludeerd bij deelvraag 2.2 is het niet duidelijk of deze communicatieve situatie representatief is voor de groep niet-Nederlandse respondenten in het algemeen of enkel voor de respondenten van dit onderzoek. Dat Outpost niet door Nederlandse respondenten is beschreven kan op twee manieren worden verklaard. Wellicht was Outpost niet actief in de landen en tijdsperiodes waarin de Nederlandse expat-partners in het gastland verbleven. Het is mogelijk dat respondenten wel hebben verteld over de diensten van Outpost maar de naam van de organisatie hierbij niet expliciet hebben genoemd, wellicht is de *meet and greet lady* hiervan een voorbeeld. Respondenten kunnen ook simpelweg vergeten zijn om Outpost in hun verhaal te noemen.

6. Resultaten van deelvraag 3: het 3-stappenplan van perspectiveringsmodel

Hoe maken expat-partners gebruik van het mentale apparaat van perspectiveren om over hun verandering in mental map te vertellen?

6.1 Analyse

In deel 1 en 2 heb ik aangetoond dat de *mental map* van de respondenten onder invloed van het gastland is veranderd met als gevolg dat ze moeite hebben om zich bij terugkeer aan te passen aan hun thuisland. Deze verandering in *mental map* heb ik gereconstrueerd op basis van wat de respondenten erover hebben verteld. Die verandering in *mental map* kan ook vanuit een ander perspectief worden geanalyseerd door namelijk niet te richten op wát de respondenten over de uitzending en het repatriëren zeggen maar op hóe ze over die ervaringen vertellen. Uit de data zijn er vier fragmenten die zich lenen voor analyse.

Het eerste fragment is ontleend uit het interview met I waarin haar is gevraagd naar haar verblijf in Houston en hoe ze de terugkeer naar Nederland heeft ondervonden.

[305]

	..	785 [23:53.3] 786 [23:54.0] 787 [23:54.5]
I [v]	(0.7)	je luidt t heel het hele leven in houston is heel bijzondere ervaring
M [v]	deleh	voor eh

[306]

	..	788 [23:54.7] 789 [23:59.4] 790 [24:02.1]
I [v]	van het amerikanen hoofdstuk (.) in dat deel van amerika want dat moet k wel bij	
M [v]		Ja

[307]

	791 [24:02.5]	792 [24:02.7]	793 [24:06.4]
I [v]	zeggeh hh.e:eh texas is is heel vriendelijk mensen zijn gewoon Superaardig (0.6)		

[308]

	794 [24:07.1] 795 [24:07.1]	796 [24:07.6] 797 [24:09.6]
I [v]	en staan ook open voor andere cultureh (.) e:en e:eh (.) nou je je wor word g gauw	
M [v]	ja ja	

[309]

	..	798 [24:17.2] 799 [24:17.9]
I [v]	opgenomen in een groep daar (.) als je daar als als buitenlander komt (0.6) dat eh hier	

[310]

	..	800 [24:23.0]
I [v]	in nederland is dan van aaaah dr komt een vreemde aan weet je dus haheh a zelfs	

[311]

	801 [24:23.0]
I [v]	als als je al nederlander hier (.) ergens tussen komt gaan dr gewoon schuttingen
M [v]	Ja

[312]

	..	802 [24:23.2]803 [24:28.8]804 [24:29.3]	805 [24:31.6]
I [v]	omhoog want eigenlijk (0.5) willen ze hier in nederland niemand toelaten tot (0.7)		
M [v]			

[313]

	806 [24:32.3]	807 [24:34.7]
I [v]	tot de groep waar waar jij toebehoort hh. (.) tuurlijk t wordt (.) word altijd een beetje zo	

[314]

	..	808 [24:40.1]
I [v]	eh (.) van nou we zijn allemaal gelukkig dus daar hoeft niemand meer bij en (.) hh.	

[315]

	809 [24:43.8]	
I [v]	dan denk ik van nou ja goed als je als er een vreemde binnenkomt dan moet je daar ook	
M [v]	Jah	

[316]

	..	810 [24:44.1]811 [24:45.0]812 [24:45.5]813 [24:50.7]
I [v]	voor openstaan	
M [v]	Ja	

Zoals uit de methode naar voren is gekomen, bestaat het mentale apparaat perspectiveren uit drie stappen: generaliseren, perspectiveren en het contrasteren van culturen. In regels 307-309 maakt I een generalisatie over haar gastland Amerika, of specifiek gezegd over haar voormalige state, Texas, namelijk dat Texanen heel vriendelijk zijn. Dit wordt gevolgd door een pauze waarin de interviewster geen verbale feedback geeft in bijvoorbeeld de vorm van een continueerder. Mogelijk maakt I dan een inschatting van de culturele voorkennis van de interviewster, namelijk dat zij weinig ervaring heeft met Amerikanen, en past hierop haar spreekplan aan door haar generalisatie te specificeren in regels 308-309: *“en staan ook open voor andere cultureh (.)e:en e:eh (.) nou je je wor word gauw opgenomen in een groep daar (.) als je daar als als buitenlander komt”*. Zoals in de methode naar voren kwam, wordt cultuur in het perspectiveringsmodel gedefinieerd als een collectieve standaardoplossing op terugkerende collectieve standaard problemen. I maakt een generalisatie van haar gastland waarbij ze een standaardoplossing geeft voor het standaardprobleem ‘hoe gaan de Texans om met buitenlanders’. Dit wordt gevolgd door een korte pauze en een hapering. Hiervan kan worden afgeleid dat I waarschijnlijk de verwachting heeft dat de interviewster niet haar mening over Texanen deelt, want ze past hierop namelijk haar spreekplan verder aan door een specifiekere generalisatie van Texanen te maken in regel 308. Het gebruik van het woord ‘nou’ hierin toont aan dat I waarschijnlijk weer op een meningsverschil met de interviewster anticipeert. Vervolgens maakt ze gebruik van het deictische element ‘je’ om te verwijzen naar buitenlanders waarbij ze het perspectief van de interviewster overneemt.

Het kan ook worden beargumenteerd dat in regel 309 direct een contrastering van culturen plaats vindt. In regel 309 gebruikt I het woordje ‘daar’ om naar Texas te verwijzen om vervolgens in dezelfde zin met ‘hier in nederland’ naar Nederland te verwijzen.

Vervolgens is stap 2 in het fragment te zien: I lokaliseert I in regels 310-314 de propositionele inhoud van het gesprek waarbij ze rekening houdt met de culturele standaarden van de interviewster door de de bijstelling ‘hier in Nederland’ te gebruiken. Dit kan gezien worden als een verwijzing naar een collectieve groep, ‘Nederlanders’, waar zowel I als de interviewster deel uit van maken. Dan

maakt ze in regel 310 gebruik van het talige middel ‘citerend spreken’ waarmee de standaardoplossing van Nederlanders op ‘buitenlanders’ met het woord ‘aaaah’ licht dramatiserend wordt geverbaliseerd. Het kan worden gespeculeerd ze met dat woord haar niet-identificatie met die standaardoplossing reflecteert. Vervolgens verbaliseert ze in regel 311 met de woordgroep ‘als je als nederlander hier’ het perspectief van de repat in Nederland op de standaardoplossing van Nederlanders. Van het gebruik van het woordje ‘ze’ in combinatie met ‘hier in Nederland’ in regel 312 kan vervolgens worden afgeleid dat I als repat niet deel uitmaakt van die groep Nederlanders die de Nederlandse standaardoplossing toepassen en dat ze zich dus niet identificeert met hun reactie.

In regel 312 wordt tevens de standaardoplossing van de twee nationale culturen met elkaar gecontrasteerd. Dit heeft de functie om het de interviewster het mogelijk te maken om de culturele standaard van I te vergelijken met die van zichzelf. Met het deictische woord ‘hier’ wordt het verschil benadrukt in de manier waarop er wordt omgegaan met buitenlanders tussen het gastland en het thuisland; door het gebruik van ‘hier’ (het thuisland) kan er vanuit worden gegaan dat er ook sprake is van een ‘daar’ (het gastland) hoewel dit niet expliciet in het fragment voorkomt.

Na het contrasteren, de derde stap, zien we vervolgens de tweede stap van het perspectiveringsmodel. In regel 312 vindt dus de eerder genoemde contrastering plaats tussen het expliciete ‘hier in nederland’ en het impliciete ‘daar in het gastland’. Binnen die zin (regels 312-313) is echter een verschuiving in perspectief te zien: “willen ze hier in Nederland niemand toelaten tot (0.7) tot de groep waar waar jij toebehoort”. Terwijl I met het woord ‘ze’ het perspectief van de repat in Nederland aantoont, gebruikt ze vervolgens het woordje ‘jij’ om te verwijzen naar wat mogelijk de sociale groep van Nederlanders is. ‘Jij’ wijst weer op een ander perspectief, namelijk van ‘de Nederlander’. Mogelijk probeert I hier weer het perspectief van de interviewster over te nemen om zo een gemeenschappelijke identiteit te construeren. Het woord ‘we’ in regel 314 weerspiegelt het perspectief van ‘de groep Nederlanders’ waarnaar ze eerder in regel 312 met de zinsdeel ‘ze hier in Nederland’ naar verwees. In regel 315 is te zien dat ze probeert dat perspectief van ‘de Nederlanders’ en dus de interviewster aan te houden: “denk ik van nou ja goed als je als er een vreemde binnenkomt”. Eerst neemt ze met ‘als je’ weer haar perspectief van de repat in Nederland aan, maar met een vloeiende herstel operatie ‘als er’ schakelt ze weer om naar het perspectief van de ‘Nederlander’ en dus de interviewster. Vervolgens is de derde stap van het contrasteren niet meer terug te zien in het fragment.

Kortom, in dit fragment komt naar voren dat I de drie perspectieven van ‘de buitenlander in Texas’, ‘de Nederlander’ en ‘de repat in Nederland’ verbaliseert. We in dit fragment zien is dat I de Amerikaanse standaardoplossing vergelijkt met die van de Nederlandse op et standaardprobleem ‘hoe er met buitenlanders wordt omgegaan’. Uit deze vergelijking wordt duidelijk dat I een negatieve houding heeft ten opzichte van de Nederlandse en juist positief staat tegenover de Texaanse oplossing voor ‘buitenlanders’. Hieruit blijkt de verandering van haar *mental map* onder invloed van het gastland waardoor I in staat is om haar thuisland vanuit een andere bril te zien. Dit sluit aan op de bevindingen uit deel 1.

In het tweede fragment is wederom I aan het woord. Ze vertelt over de moeite die ze heeft om te aarden in Nederland.

[153]

	349 [11:47.8] 350 [11:48.3] 351 [11:48.5]	352 [11:50.4] 353 [11:51.1]
I [v]	(0.4)	((tt)) maar goed je je legt je drbij neer (0.7) maar de eh mentaliteit van
M [v]	nee	

[154]

.. 354 [11:55.7]355 [11:56.5]356 [11:56.6]
I [v] de nederl↑anders die staat me helemaal niet aan (.) dus (0.8) ja daar heb k
M [v] is dat is dat veranderd?

[155]

.. 357 [11:57.3]358 [11:59.3]359 [12:00.0]360 [12:01.9]
I [v] (0.6) t was vroeger ook zo maar het is alleenmaar erger
M [v] was dat vroeger niet zo? Ja

[156]

.. 361 [12:02.3]362 [12:03.8]363 [12:04.3] 364 [12:05.2]365 [12:05.7]
I [v] geworden (.) iedereen heeft haaast (0.5) ee:ehhm (0.5) ze zijn niet beleefd ss ze zijn
M [v]

[157]

.. 366 [12:08.2] 367 [12:08.8]
I [v] onbeschoft e:ehm (.) als je op de weg rijdt dan word je bijna van je sokken
M [v] (.) jaah (.)

[158]

.. 368 [12:16.3]
I [v] gereden omdat ze je constant snijden en eh je op zitten te jagen en(.) ik denk van joh (

[159]

.. 369 [12:21.8]
I [v]) is normaal hh. sta je op een parkeerplaats draai wil je achteruit uitparkeren(0.9)

[160]

370 [12:22.7]
I [v] nou dan gaan ze nog even op zn snel achter je langs want ze geven je gewoon de kans

[161]

.. 371 [12:28.4]372 [12:28.8]
I [v] niet nmou als je dat in amerika doet echt (0.4) ze zien dat je eh m-net je

[162]

.. 373 [12:33.6]
I [v] richtingaanwijzer uitsteekt ze stoppen voor je ze laten je rustig doorgaan(.) eneeh (.)

[163]

.. 374 [12:36.7]375 [12:36.8] 376 [12:37.5]377 [12:38.9]
I [v] we zij- veel beleefder allemaal ze zijn gewoon daar gewoon ((inademen)) dat is zo'n een
M [v] ja ja

[164]

..
I [v] da k denk dat ja is gewoon een honderd procent verschil met wat je hier hebt (.) is eh

In regel 153 verbaliseert I haar mening over haar land van herkomst, namelijk dat de Nederlandse mentaliteit haar niet aanstaat. Na een pauze die gevolgd wordt door een vraag van de interviewer blijkt dat de spreker en de hoorder niet dezelfde gemeenschappelijke voorkennis delen. In regels 155-158 specificeert I haar mening waarna ze in regel 159 een generalisatie maakt over een probleem "gedragsregels ten opzichte van 'uitparkerende' automobilisten". In 160 regel

perspectieveert I de propositionele inhoud door een beschrijving te geven van de Nederlandse culturele standaardoplossing, namelijk nog snel voorbij de 'uitparkerende' auto rijden. Het is niet geheel duidelijk of I hierbij rekening houdt met de culturele standaard van de interviewster, hoewel ze wel het perspectief van de hoorder overneemt met het gebruik van "je".

De derde stap, namelijk het contrasteren, is ook expliciet terug te zien in het fragment, namelijk in de regels 161-164. Hierin beschrijft I de oplossing die Amerikanen op het probleem toepassen, namelijk door de 'uitparkerende' automobilist voorrang te geven. Met het woord "nou" verbaliseert I haar verbazing over de reactie van de Nederlanders waarmee ze de tegenstelling tussen de Amerikaanse en Nederlandse oplossing vergroot. Tot slot is te zien dat ze in regel 163 met het woord "we" naar de Amerikanen verwijst. Hiertop volgt een hersteloperatie waarbij I haar spreekplan aanpast: door naar de Amerikanen te verwijzen als "zij" neemt ze zo het perspectief van de interviewster over. Dit kan gezien worden als een manier waarop de interviewster deze nieuwe culturele standaard vergelijken met die van zichzelf. Het is overigens niet duidelijk te concluderen of er in dit fragment een gemeenschappelijke identiteit wordt geconstrueerd.

Wederom kan ik op basis van deze analyse beweren dat de *mental map* van I onder invloed van het gastland is veranderd. Hierdoor sluit deze *mental map* niet meer aan op haar thuisland, wat haar irritatie jegens de Nederlandse mentaliteit en de moeite die ze ervaart met het aanpassen in Nederland kan verklaren.

In het derde fragment vertelt P over haar ervaringen met het terugkeren naar Nederland, ze had niet verwacht dat de aanpassing in het thuisland zo zou gaan tegenvallen. Zo vertelt ze over het grote verschil dat ze ervaart tussen het opbouwen van een sociaal netwerk in London en in Nederland. Iedereen in Nederland heeft al zijn eigen leven en sociaal netwerk en volgens P staat niemand dus open voor het maken van nieuwe vrienden.

[90]

200 [05:10.0]	201 [05:12.6]
P [v]	ook in nederland op dat schoolplein bij bij de oudste weet ik wel dan (.)sta je naast

[91]

..	
P [v]	niemand en dan probeer je een gespr (.) eh gesprek aan te gaa en dan zeg van whoe

[92]

202 [05:16.9]	203 [05:17.1]	204 [05:18.2]	205 [05:18.4]	206 [05:19.6]
P [v]	wie ben jij	mensen zijn dat helemaal niet gewend in nederland dat eh (.) kijk als		
M [v]	hm hahajah ja		Nee	

[93]

..	207 [05:20.1]
P [v]	expat ben je natuurlijk gewend om op mensen af te stappen en eh (.) contact te leggen
M [v]	

[94]

208 [05:24.2]	209 [05:25.0]	210 [05:26.0]	211 [05:26.3]	212 [05:26.7]	213 [05:27.4]
P [v]	(0.7)	is gewoon niet in nederland en von k erg lastig	(.)	en e:eh kon ook eh	
M [v]		*nee	(.)	ja	

De eerste stap van de 3-stappen van het perspectiveringsmodel, het generaliseren, is niet volledig op te maken uit het fragment. Uit de eerdere context blijkt echter dat ze verwijst naar het probleem “het ontmoeten van nieuwe mensen in een nieuwe omgeving”. In regels 90-91 spreekt ze over de oplossing die ze daarop heeft bedacht, namelijk het aanspreken van andere moeders terwijl ze op het schoolplein op haar kind wacht.

Vervolgens vindt de tweede stap van perspectiveren plaats in regel 92 door middel van de bijstelling “in Nederland”. Hierbij lokaliseert P de propositionele inhoud in de daadwerkelijke gespreks situatie door rekening te houden met de culturele standaard van de interviewster, namelijk door letterlijk te zeggen dat Nederlanders niet gewend zijn om door onbekende moeders aangesproken te worden op het schoolplein.

De derde stap van het contrasteren gebeurt aan het eind van regel 92: P beschrijft dat het afstappen op nieuwe mensen een geaccepteerde gedragsroutine voor een expat in het gastland is, maar dat die gedragsroutine niet als gebruikelijk in haar thuisland wordt beschouwd. Wederom vervult deze vergelijking de functie om de interviewster de culturele standaard van de respondent te laten vergelijken met die van zichzelf. Hierbij heeft de culturele standaard niet zozeer betrekking op de nationale cultuur, maar op de expat-cultuur en welke gedragsroutines gepaard gaan met hun levensstijl.

Kortom, in dit fragment vergelijkt P het “expat gedrag” met dat van *locals*. Op basis hiervan kan worden afgeleid dat P onder invloed van het expat-leven in het gastland nieuwe gedragsroutines heeft ontwikkeld die niet passend voor haar thuisland lijken te zijn. Ofwel, onder invloed van het gastland is haar *mental map* gedeeltelijk veranderd.

[210]

490 [16:13.9] 491 [16:14.7]492 [16:15.4] 493 [16:18.4]494 [16:18.8]

P [v] de oudere (0.7) hagenars kijken niet meer raar op van mensen die (0.3) af en aan

[211]

..

P [v] rijden naar die internationale school he niet al die internationale kinderen fietsen naar

[212]

.. 495 [16:23.7]496 [16:24.2]

P [v] school (0.5) wat (.) ik kan begrijpen maar die lokale mensen begrijpen daar niks van

[213]

.. 497 [16:29.7]498 [16:30.6]

P [v] waarom fiets je niet naar school (.) he (.) ja (0.8) veel kinderen kunnen natuurlijk niet

[214]

.. 499 [16:34.0]500 [16:34.9] 501 [16:35.8]502 [16:36.1]

P [v] fietsen of wonen in voorschoten of eh he (0.9) ehm dus (0.3) eigenlijk (.) eh had ik

Het vierde fragment is ontleent uit hetzelfde transcript als het vierde citaat. X vertelt over de moeite die ze had om bij terugkeer in het thuisland vriendschappen te sluiten in haar dorp.

[1]	0	1	2
P [v]	we live small village and by the end of the first week (.) nobody invited us for dinner (.)		
[2]	3	4	
P [v]	and that was r [↑] eally strange (0.3) when you are on an expat posting almost the next day		
[3]	5		
P [v]	(.) you your invitations you keep going out of their wa:y to make you feel at home (.)		
[4]	6		
P [v]	we had fluted back into normal life (0.2) normal life relationships go much mu:ch		
[5]	7		
P [v]	slower when you are on international assignment you have to speed your relationship		
[6]	8	9	
P [v]	.hh building up (.) otherwise, you'll be gone so before (.) you really make a deep		
[7]	10		
P [v]	friendship with somebody (0.2) you end up people telling things you normally tell in		
[8]	11		
P [v]	the normal I'm using the word normal (.) that is a bad word to use but I can't think of		
[9]	12	13	
P [v]	anything else (0.2) yeah in the sort of conventional societ (.) relationship .hh its just		
[10]	14		
P [v]	different it was (.) it took a long time to establish friendships in this village		

Hoewel de generalisatie niet helemaal duidelijk is uit dit fragment, kan hieruit worden afgeleid dat ze verwijst naar het leggen van contact met mensen in eigen omgeving. Naar mijn mening kan op basis van dit fragment geen standaardprobleem worden geformuleerd, zoals dat eerder in het derde voorbeeldfragment is besproken. Ze beschrijft in een eerder citaat dat haar een verschil in gedrag in haar thuisland is opgevallen. Hiervoor lijkt het me relevanter om mijn eerder voorgestelde definitie van cultuur aan te halen, namelijk dat cultuur “de ongeschreven regels van het sociale spel die leden van een culturele groep in een bepaalde sociale omgeving leren (Hofstede, 2010, p. 18)”. In de eerste zin maakt X dus een generalisatie over de gedragsregels ten opzichte van omgang met nieuwkomers in haar thuisland als een culturele standaard.

Vervolgens lokaliseert ze de propositionele inhoud in het gesprek, namelijk die ‘*invitations*’, naar het expat-leven in het gastland. X houdt hierbij rekening met de culturele standaard van de interviewster; X maakt een inschatting dat deze geen gemeenschappelijke voorkennis over het ‘expat-zijn’ heeft hetgeen blijkt uit de uitleg die X geeft over de gedragsregels binnen de expat-community. De lokalisering van de proposotionele inhoud kan als volgt aan Hofstede’s definitie van cultuur worden gerelateerd: in het gastland waarin andere expat-partners wonen (‘de sociale omgeving’) nodigen expat-partners (‘een culturele groep’) nieuwe expat-partners uit voor onder andere etentjes (‘de ongeschreven regels’).

De derde zin kan vervolgens gezien worden als een vorm van contrastering. Het zinsdeel ‘*back to normal life*’ geeft namelijk aan dat X zich eerst bevond in een alternatief leven, namelijk het

expat-leven. Het blijkt dat X er nog steeds vanuit gaat dat de interviewster niet dezelfde gemeenschappelijke voorkennis over het 'expat-leven' heeft doordat ze uitlegt wat ze met 'normal life' bedoelt. Vervolgens contrasteert ze nogmaals het maken van 'relations' in het 'normal life' met het 'expat-leven' in het gastland wat vooral blijkt uit de tegenstelde woorden 'slower' en 'speed (...) up'

Kortom, in dit fragment maakt X de vergelijking tussen de expat-cultuur in het gastland en de 'normale cultuur' in haar thuisland met betrekking tot het sluiten van vriendschap. Hieruit blijkt dat onder invloed van het expat-leven haar *mental map* ten opzichte van het maken van vriendschap is veranderd waardoor X moeite heeft met aanpassing in haar thuisland. Uit dit fragment blijkt verder dat X geen duidelijke poging maakt om een gemeenschappelijke identiteit met interviewster te creëren omdat er in vergelijking tot de Nederlandse fragmenten geen sprake is van de gemeenschappelijke Nederlandse cultuur.

In vijfde fragment vertelt de Nederlandse A over hetzelfde onderwerp als X in het bovenstaande fragment, namelijk het ondervinden van moeite om een sociaal leven in het thuisland op te bouwen.

[133]	..	346 [11:00.1]347 [11:00.6]	348 [11:01.7]
A [v]		en da hje hdat vond ik eigenlijk	
[134]	..	349 [11:05.9]350 [11:06.6]	
A [v]		nog het moeilijkste het et sociale leven opbouwen hier(0.7) omdat niemand op je zit	
[135]	..	351 [11:08.9]352 [11:09.5]	
A [v]		te wacht(0.6) kom jij in het eh in et buitenland daar staat daar negen van de tien	
[136]	..	353 [11:15.0]354 [11:15.4]	
A [v]		keer een meet and greet (0.4) dat is dan iemand die bij jou in de buurt woont en die	
[137]	..	355 [11:21.2]356 [11:21.6]	
A [v]		gaat jou de stad of het dorp of waar je dan ook zit laten zien (0.5) en maakt je	
[138]	..	357 [11:22.9]358 [11:23.4]	
A [v]		weg wij(0.6) hier kom je terug in een land waarvan ze denken dat je alles weet	
[139]	359 [11:26.9]360 [11:27.7]	361 [11:28.8]362 [11:29.5]	
A [v]		(0.8) maar dat weet je niet(0.7) en e:h contacten opbouwen met mensen als jij	
[140]	..	363 [11:33.8]364 [11:34.4]	
A [v]		teruggaat naar e:eh(0.5) je vaderland maar niEt naar de plek waar je vandaan komt	
[141]	365 [11:37.1]366 [11:37.7]	367 [11:40.6]368 [11:40.7]	
A [v]		(0.5) heb ik als zeer lastig ervaren of moeilijk laak t zo zeggeh(3.8)	
M [v]		*ja	
[142]	..370 [11:41.8]371 [11:42.1]372 [11:44.5]		
A [v]		mensen hebben hun eh hun eigen leven en staan eh minder open voor	
M [v]		jah	
[143]	..	373 [11:51.7]374 [11:52.8]	
A [v]		375 [11:53.9]376 [11:54.3]	
A [v]		nieuwe contacten laak t zo zeggen (1.0) en dat ja dat his dan(0.4) misschien ook	

[144]

..
A [v] omdat iedereen het hier in nederland natuurlijk heel druk heeft met werk en kinderen

[145]

.. 377 [11:59.4]378 [12:01.5]
A [v] en huis en (2.0) dus eh maar goed ik kan zeggen dat we nu na vijf jaar echt onze

In dit fragment zien we weer dat de drie stappen van het perspectiveringsmodel elkaar snel opvolgen. In regels 133-134 komt duidelijk naar voren dat A een generalisatie maakt over een standaard probleem, namelijk het opbouwen van een sociaal leven. Aan het einde van de zin lokaliseert ze direct dit standaard probleem in Nederland met het woordje 'hier'. Er wordt echter nog geen Nederlandse standaard oplossing gegeven.

In regel 135 vergelijkt ze vervolgens direct dit standaard probleem met wat de standaard oplossing in het gastland is voor dit probleem, namelijk het inzetten van de 'meet & greet' mensen. Er volgt hierop een pauze van 0.4 seconden waarin A waarschijnlijk de inschatting maakt van de gemeenschappelijke voorkennis met haar interviewster. Ze concludeert dat de interviewster hierover weinig of geen kennis heeft want ze geeft vervolgens een uitleg van wat de 'meet & greet' inhoudt. Uit deze zin kan ook de volgende aanname worden afgeleid: in het buitenland gaat de lokale bevolking of expat ervan uit dat de expat-partner onbekend is met het gastland waardoor er dus een 'meet & greet' voor hen wordt geregeld om hen wegwijs te maken. In regel 138 maakt A wederom een vergelijking tussen het gastland en het thuisland met het woord 'hier'. In regel 138 neemt ze het perspectief van een repat in Nederland aan wanneer ze vertelt dat 'ze' ervan uitgaan dat repats bekend zijn met hun thuisland. Hierbij verwijst 'ze' naar de groep lokale Nederlanders. Uit dit fragment blijkt dus dat A haar thuisland vanuit een nieuw perspectief ziet en dus dat er sprake is geweest van een mentale verandering.

In het laatste fragment vertelt niet-Nederlandse respondent X over de moeizame terugkeer naar haar thuisland. Ze heeft vooral de *work-life* balans als lastig ervaren.

[1]

0 1 2
X [v] we are more like you in holland (0.3) we work very har (.)the work-life balance is not

[2]

.. 3
X [v] great here (.) we struggled with that as well people are just fixed on their jobs (.)

[3]

4 5
X [v] they are tired (.) and they don't really have a lot of time for social side of life

Dit fragment vormt een uitzondering op de voorafgaande fragmenten omdat het niet geanalyseerd kan worden met de 3-stappen van het perspectiveringsmodel. Wat in dit fragment namelijk gebeurt is dat X niet haar thuisland met het gastland contrasteert, maar deze juist met elkaar vergelijkt. Dit toont aan dat het gastland in deze aspecten veel op hun land van herkomst lijkt waardoor de *mental map* van expat-partners niet beïnvloed wordt.

6.2 Beantwoording deelvraag 3

Hoe maken expat-partners gebruik van het mentale apparaat van perspectiveren om over hun verandering in mental map te vertellen?

Uit de analyse blijkt dat de 3-stappen van het perspectiveringsmodel van Ten Thije (2006) kan worden toegepast op drie fragmenten uit de interviews. Deze drie stappen komen qua vorm met elkaar overeen: in de eerste stap, het generaliseren, formuleert de respondent een standaardprobleem. Soms maakt de respondent de inschatting dat de interviewster haar gemeenschappelijke voorkennis niet deelt waardoor ze haar spreekplan bijstelt door het gebruik van de talige middelen specifieke pauzestructuren en hersteloperaties. In de tweede stap, het perspectiveren, lokaliseert de respondent de propositionele inhoud in het gesprek waarbij ze rekening houdt met de culturele standaard van de ander. Hierbij wordt in twee fragmenten eerst de Nederlandse oplossing aangedragen en in het derde fragment die van het gastland. Voor het perspectiveren maken de respondenten gebruik van talige middelen, namelijk bijstellingen en citerend spreken. Hiermee markeren ze dat er sprake is van gemeenschappelijke culturele voorkennis met de interviewster. Tot slot contrasteren de respondenten hun gastland met hun thuisland in de derde stap.

Door die fragmenten met behulp van de 3-stappen van het perspectiveringsmodel te analyseren kan worden aangetoond dat onder invloed van zowel het gastland als het expat-leven een mentale verandering heeft plaatsgevonden bij de respondenten; bij terugkomst in het thuisland sluit hun *mental map* niet meer volledig aan op hun thuisland hetgeen het aanpassingsproces vermoeilijkt. Echter, wanneer het gastland en het thuisland niet sterk van elkaar verschillen, vindt er met betrekking tot dit aspect geen verandering plaats in de *mental map* van de expat-partner.

7. Conclusie

Met mijn onderzoek naar het repatriëringsproces van expat-partners heb ik gepoogd een bijdrage te leveren aan het verder verkennen van dit onderzoeksveld. De doelstelling van mijn onderzoek is om te onderzoeken hoe de verandering in *mental map* het proces van repatriëren van Nederlandse en niet-Nederlandse expat-partners beïnvloedt en welke rol communicatie in dit proces speelt. Het onderzoek is gebaseerd op de theorie van Stroh et al. (2005) die ervan uitgaat dat het repatriëringsproces moeizaam verloopt wanneer expat-partners een verouderde *mental map* van hun thuisland hebben. *Mental map* heb ik gedefinieerd als cognitieve kennisstructuren die een individu heeft ten opzichte van de cultuur, de mensen en de gedragspatronen van een land. Voor mijn onderzoek heb ik de data van Janneke Burks (2014) gebruikt, die bestaat uit biografische interviews met 7 Nederlandse en 7 niet-Nederlandse Shell expat-partners. Ik heb mijn onderzoek in 3 delen opgesplitst, waarbij ik in ieder deel mijn onderzoeksobject, het repatriatieproces van expat-partners, vanuit een ander perspectief heb onderzocht.

Deel 1: Het proces van repatriëren en de mentale verandering

In dit deel heb ik gekeken naar hoe expat-partners het expat-leven ervaren en waarin die ervaring verschilt ten opzichte van expats. Net zoals expats ervaren expat-partners het expat-leven in het gastland als ‘makkelijk’ met weinig ‘sociale verplichtingen’. Een punt waarop ervaringen verschillen is het vinden van een daginvulling: terwijl expats hun tijd grotendeels besteden aan werk, moeten expat-partners actief op zoek gaan naar een dagbesteding waaruit ze voldoening halen. Een tweede punt van verschil is dat terwijl expats op werk contact hebben met gelijkgestemde collegas, expat-partners moeite hebben met het vinden van aansluiting bij gelijkgestemden.

Verder heb ik de gevolgen van mentale verandering van de expat-partners tijdens verblijf in het buitenland onderzocht. Bijna alle respondenten, zowel de Nederlanders als de niet-Nederlanders, ervaren het repatriëringsproces als moeizaam. De respondenten hebben bij terugkeer namelijk specifieke verwachtingen over hun thuisland die in de realiteit niet zo lijken te zijn. De theorie van de *mental map* (Stroh et al., 2005) ter verklaring hiervoor wordt in mijn onderzoek onderbouwd. Voorafgaand aan de uitzending hebben de expat-partners een *mental map* van hun thuisland. Gedurende de uitzending verandert de *mental map* onder invloed van het gastland in zekere mate, omdat expat-partners zichzelf onder andere nieuwe gedragsroutines aanleren en nieuwe verwachtingen krijgen.

De manier waarop de *mental map* verandert, is echter niet hetzelfde voor alle respondenten. Uit de data komen namelijk drie varianten op het expat-leven naar voren die allen de verandering in *mental map* verschillend kunnen beïnvloeden: 1. Het traditionele leven op de Shell *compound*; 2. Het leven in een omgeving met zowel *locals* als andere expats; 3. Het leven tussen de *locals* in het gastland. Zo kan de *mental map* van expat-partners die op een *compound* wonen vooral worden beïnvloed door de gedragsregels en communicatiestijl van expat-community, terwijl de *mental map* van expat-partners die tussen de *locals* wonen juist meer beïnvloed wordt door de cultuur van het gastland. Daarnaast verschilt de mate van verandering in *mental map* tussen de respondenten: het is aannemelijk dat hoe meer de respondenten zich onderdompelen in de cultuur van het gastland, des te groter hun mentale verandering is. Ook is het aannemelijk dat de duur van de uitzending invloed heeft op de mate waarin de *mental map* verandert.

Die verandering in *mental map* gaat vaak onbewust en bij terugkomst in het thuisland merken expat-partners tegen hun verwachting in dat hun thuisland niet hetzelfde is als voor hun

vertrek en voelen ze zich soms als een vreemdeling in eigen land. Respondenten noemen verschillende aspecten waaraan ze moesten wennen: dat ze niet langer in een 'beschermde' omgeving wonen, dat ze alle praktische zaken zonder de begeleiding van Shell of *support groups* moeten regelen, dat ze moeite hebben met het leggen van nieuwe sociale contacten, dat ze sociale druk voelen om te gaan werken en, in het geval van een aantal Nederlandse respondenten, dat ze moeten wennen aan de sociale verharding in Nederland. Het is alsof ze door een andere bril naar hun land van herkomst kijken, , met andere woorden, hun mental map van het thuisland is verouderd.

Een opmerkelijke bevinding is dat een aantal respondenten aangeeft dat hun tweede repatriëringsproces soepeler is verlopen in vergelijking met hun eerste repatriëringsproces omdat ze beter weten wat ze hiervan kunnen verwachten. Specifieker gezegd, ze hebben de verwachting dat niet alles in hun thuisland hetzelfde zal zijn als voordat ze uitgezonden werden. Hoewel de respondenten van te voren niet weten wélke veranderingen ze tegemoet zullen gaan, heeft het hebben van die verwachting dát er veranderingen plaats hebben gevonden een positieve invloed op het repatriëringsproces. Oftewel, het hebben van eerdere ervaringen met het repatriëren vormt het dus een soort buffer die bijdraagt aan succesvolle repatriatie.

Deel 2: Communicatieve situaties die volgens expat-partners het repatriëren naar land van herkomst bevorderen

In dit deel heb ik onderzocht welke invloed communicatie heeft op de *mental map* van expat-partners. Uit het theoretisch kader is namelijk naar voren gekomen dat communicatie een sleutelrol speelt bij het vergaren van informatie waarmee de *mental map* van het thuisland wordt bijgesteld. Op basis van verschillende bronnen vergaren expat-partners informatie waarmee ze hun *mental map* over hun thuisland kunnen bijstellen. Op basis van de analyse zijn er in totaal 13 communicatieve situaties opgesteld waarin de respondenten hun *mental map* hebben kunnen bijstellen. 4 van die communicatieve situaties zijn afgeleid van het onderzoek van Edelkoort (2011) naar expats en de overige 9 zijn afgeleid van de data. Hiervan zijn 11 communicatieve situaties relevant voor zowel Nederlandse als niet-Nederlandse respondenten. 1 communicatieve situatie is specifiek voor Nederlandse respondenten ("CS 12: Communicatie bij terugkeer met collega's op werk") en 1 voor niet-Nederlandse respondenten ("CS 2: Communicatie met Outpost tijdens de uitzending").

De communicatieve situaties zijn (vrijwel) gelijk voor de Nederlandse en niet-Nederlandse respondenten. Oftewel, de resultaten kunnen worden gegeneraliseerd over de twee groepen. In enkele situaties verschilt er slechts een kleine subdoelstelling in communicatie, bijvoorbeeld in CS 1 ("Communicatie met andere expat-partners in het gastland") of in CS 5 ("Communicatie via media met het land van herkomst"), maar het overkoepelend doel en belang van de communicatie voor het bijstellen van de *mental map* blijft gelijk voor beide groepen.

Uit de de resultaten is tevens naar voren gekomen dat de theorie niet volledig aansluit op de praktijk. De theorie (Black, Gregersen & Mendell, 1992a; Stroh et al., 2005) gaat ervan uit dat op basis van communicatie met verschillende informatiebronnen de *mental map* van het thuisland kan worden bijgesteld. Op basis van mijn onderzoek kan echter geconcludeerd worden dat expat-partners middels communicatie met verschillende bronnen doorgaans niet genoeg informatie krijgen om op basis daarvan accurate verwachtingen van hun land van herkomst te vormen.

Er zijn verschillende mogelijke verklaringen voor deze conclusie. Allereerst had een groot deel van de respondenten nauwelijks toegang tot media en dus slechts een beperkte mogelijkheid om (intensief) in contact te blijven met het thuisfront. Ten tweede is de data van CS 5 ("Communicatie via media met het land van herkomst") inmiddels alweer verouderd: in de tijd dat respondenten werden uitgezonden, maakten ze gebruik van 'oude' media zoals de krant, telefoongesprekken met de vaste lijn en brieven. Als de respondenten destijds al gebruik hadden kunnen maken van de modern digitale communicatiemiddelen (Skype, Whatsapp, Facebook, etc.), zouden ze mogelijk beter op de hoogte zijn van zowel hun thuisland en als hun thuisfront. Ten derde is het ook mogelijk dat respondenten via communicatie met verschillende bronnen hun verwachtingen over hun thuisland wel voor een gedeelte kunnen bijstellen, maar hiermee niet een volledig accurate *mental map* van het thuisland kunnen krijgen.

Een opmerkelijke conclusie is dat het hebben van eerdere repatriëringservaringen ook een positieve invloed heeft op het tweede repatriëringsproces. Oftewel, als respondenten de verwachting hebben dat er veel veranderingen hebben plaatsgevonden in het thuisland, verloopt hun repatriëringsproces soepeler. Uit de beperkte dataset kon echter niet worden afgeleid of het hebben van eerdere repatriëringservaringen een even grote rol speelt bij het succes van repatriëatie als de *mental map*.

Deel 3: Het 3-stappenplan van perspectiveringsmodel

Tenslotte heb ik gekeken naar hoe expat-partners over de verandering in hun *mental map* hebben gesproken door gebruik te maken van het 3-stappenplan van het perspectiveringsmodel van Ten Thije (2006). Met dit model zijn een aantal fragmenten uit de interviews geanalyseerd waarbij respondenten een voorbeeld geven van een cultuurverschil waaraan ze moesten wennen bij terugkeer in het thuisland.

Met behulp van dit perspectiveringsmodel werd aangetoond dat de *mental map* van de expat-partner tijdens verblijf in het buitenland onder invloed van zowel het gastland als het expat-leven is veranderd. Bij terugkomst in het thuisland sluit hun *mental map* niet langer aan op de realiteit in het hun thuisland hetgeen wat het aanpassingsproces vermoeilijkt. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat wanneer het gastland en het thuisland niet sterk van elkaar verschillen, er geen (grote) mentale verandering plaats vindt bij de expat-partner.

8. Discussie

De conclusies hebben alleen betrekking op deze onderzoeks populatie en kunnen wegens het geringe aantal respondenten (14) dus niet gegeneraliseerd worden naar alle expat-partners of naar organisaties naast Shell. Daarbij is het doel van dit onderzoek niet om tot generalisaties te komen, maar om het onderzoeksveld, het repatriëringsproces van expat-partners, nader te verkennen. Voordat de resultaten van dit onderzoek naar een grotere groep expat-partners kan worden gegeneraliseerd, zal eerst zowel aanvullend kwalitatief als kwantitatief grootschalig onderzoek uitgevoerd moeten worden.

Een eerste voorstel voor aanvullend kwalitatief onderzoek is om een meer diverse samenstelling van respondenten te kiezen. Zo zijn de respondenten uit dit onderzoek uitsluitend vrouwen, specifiek gezegd, moeders, terwijl in realiteit een deel van de populatie expat-partners ook bestaat uit mannen, vrouwen zonder kinderen en mannen en vrouwen die gescheiden zijn van "hun expats". Daarnaast zijn er steeds meer huwelijken tussen partners met verschillende nationaliteiten en partners van hetzelfde geslacht; het zou het interessant zijn om ook hen te betrekken bij dit onderzoek. Daarnaast is Shell is uiteraard niet de enige organisatie die werknemers op internationale uitzendingen stuurt en zou het zeker interessant zijn om ook onderzoek te doen naar expat-partners van werknemers bij andere organisaties.

Een tweede voorstel voor aanvullend kwalitatief onderzoek zou zijn om ook (semi-) gestructureerde interviews als onderzoeksmethode te gebruiken. Hoewel de biografische methode een logische keuze was om een onderzoeksveld mee te verkennen, had deze methode ook zijn beperkingen voor mijn onderzoek. Zo kon ik als onderzoeker alleen maar conclusies trekken op basis van de informatie die de respondenten zich in eerste instantie hebben herinnerd en die "vrijwillig" is verteld. Hoewel je altijd in interviews alleen conclusies kan trekken op basis van wat respondenten vertellen, heb je als onderzoeker in semi-gestructureerde interviews de mogelijkheid om door te vragen naar een onderwerp, controlevragen te stellen, of om nieuwe onderwerpen te introduceren. In de huidige data komt het onderwerp 'Outpost' bijvoorbeeld niet voor bij Nederlandse expat-partners en met een biografische onderzoeksmethode is het niet mogelijk om aan respondenten specifiek te vragen naar hun (eventuele) ervaring met Outpost.

Een ander onderwerp waarop ik graag had willen ingaan is de invloed van de tweede repatriëring. Zo heeft een respondent verteld dat door haar eerste repatriëringsproces haar tweede repatriëringsproces soepeler is verlopen omdat ze beter wist wat ze kon verwachten. Dit is volgens mij een interessante bevinding, want dat zou mogelijk betekenen dat eerdere ervaringen met het repatriëren, oftewel het hebben van realistische verwachtingen met betrekking tot de terugkeer, net zo'n belangrijke invloed kan hebben op het repatriëren als het hebben van een accurate *mental map* van het thuisland. Doordat de andere respondenten hier niet over hebben verteld, was het helaas niet mogelijk voor mij om deze bevinding verder te onderzoeken.

Een derde onderwerp voor aanvullend kwalitatief onderzoek is hoe expat-partners de fase voor de uitzending hebben ervaren. Hoe verliep bijvoorbeeld hun besluitvorming om met de expat om naar het buitenland te gaan? Hebben ze enige voorbereidingen hiervoor getroffen? Helaas heb ik geen conclusies kunnen trekken over deze belangrijke fase van de uitzending door de beperkingen van de opbouw van het onderzoek.

Een derde voorstel voor vervolgonderzoek is om nader onderzoek te doen naar de factoren die de verandering in *mental map* beïnvloeden, bijvoorbeeld naar de duur van de uitzending, het aantal uitzendingen en het 'soort' gastlanden. Zo zou kunnen worden onderzocht of expat-partners

die uitgezonden worden naar gastlanden met een hele andere cultuur een grotere mentale verandering ondergaan in vergelijking tot expat-partners die uitgezonden worden naar gastlanden met een vergelijkbare cultuur aan die van het thuisland. Daarnaast is het ook interessant om te kijken naar de invloed die de drie varianten van het 'expat-leven' kunnen hebben op de verandering in de *mental map*.

Voor dit onderzoek heb ik de data van Janneke Burks (2014) gebruikt. Aan de ene kant heeft mij dit veel tijd, moeite en stress van het vergaren van data bespaard. Aan de andere kant was mijn onderzoek wel afhankelijk van een beperkte en gegeven dataset. Als ik de interviews zelf had afgenomen had ik bijvoorbeeld wel informatie kunnen verzamelen over de eerder genoemde onderwerpen (Outpost, eerdere ervaringen met het repatriëren en fase voor de uitzending).

Daarnaast zou ik de topiclijst voor een gedeelte anders hebben opgesteld zodat ze beter op mijn onderzoeksdoel zouden aansluiten. Een van de subdoelen van mijn onderzoek is namelijk door de verandering in *mental map* van twee groepen expat-partners te vergelijken; ik wilde namelijk onderzoeken hoe de verandering in *mental map* eruit zou zien als het beïnvloed werd door één specifiek gastland (Nederland) of door meerdere gastlanden. In de vergelijking tussen deze twee groepen was de *tertium comperatione* 'Nederland'. Van de Nederlandse respondenten is Nederland uiteraard hun thuisland terwijl dit voor de niet-Nederlandse respondenten het gastland is. Het bleek echter niet mogelijk om die vergelijking te maken omdat niet-Nederlandse respondenten niet alleen over hun ervaringen in Nederland, maar ook over andere gastlanden hebben verteld. In het ideale geval zou ik de topiclijst hebben kunnen aanpassen door niet-Nederlandse respondenten te vragen om alleen te vertellen over hoe ze hun uitzending in Nederland hebben ervaren. Om deze manier had ik hun verandering in *mental map* enkel hebben kunnen herleiden tot hun uitzending in Nederland.

Daarnaast zou ik in de topiclijst onderwerpen hebben opgenomen die het verschil tussen het gastland en het thuisland bevragen. Het bleek namelijk dat de data zich niet voldoende ontleende voor het toepassen van de 3-stappen perspectiveringsmodel. Met andere woorden, in de manier waarop ze hun ervaringen verwoorden komt hun verandering in *mental map* niet direct tot uitdrukking.

De laatste opmerking op mijn onderzoek is dat de conclusies over bepaalde communicatieve situaties gedateerd zijn. Hiervan is de communicatieve situatie 5 ("Communicatie via media met het land van herkomst") een goed voorbeeld van. Respondenten hebben verteld over situaties van ruim 20 jaar geleden in de tijd dat *social media* nog niet was opgekomen. Platformen zoals Facebook en Skype die tegenwoordig een grote rol spelen in het communicatieproces zijn hierbij dus niet aan bod gekomen. Het is ook mogelijk dat in de afgelopen 20 jaar andere aspecten van de Shell-uitzendingen zijn veranderd waarvan we niet op de hoogte zijn.

9. Literatuurlijst

- Asoodeha, M., Khalilib, S., Daneshpour, M. & Lavasani, M. (2010). Factors of successful marriage: Accounts from self described happy couples. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, pp. 2042–2046. Geraadpleegd via http://ac.els-cdn.com.proxy.library.uu.nl/S1877042810017842/1-s2.0-S1877042810017842-main.pdf? tid=1be9d15c-288c-11e4-9a54-00000aab0f6b&acdnat=1408554475_0be8ea76904d11f3624f4e7dbe1e44fb op 19 augustus 2014.
- Adler, N. J. (1981). Re-entry: Managing cross-cultural transitions. *Group and Organisational Studies*, 6(3), pp. 341–356. Geraadpleegd via <http://gom.sagepub.com/content/6/3/341.short> op 10 augustus 2014.
- Alia, A., Van der Zeeb, K. & Sanders, G. (2003). Determinants of intercultural adjustment among expatriate spouses. *International Journal of Intercultural Relations*, 27, pp. 563–580. Geraadpleegd via <http://www.sciencedirect.com.proxy.library.uu.nl/science/article/pii/S0147176703000543> op 6 juli 2014.
- Ait Taleb, S. (2011). *Happy expat. Onderzoek naar de factoren die invloed hebben op het geluk van de expat vandaag de dag*. (Scriptie Master Interculturele Communicatie, Universiteit Utrecht, Utrecht). Geraadpleegd via <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/225161> op 4 mei 2014.
- Arthur, W. & Bennett, W. (1995). The international assignee: the relative importance of factors perceived to contribution of success. *Personnel Psychology*, 48, pp. 99-114. Geraadpleegd via <http://onlinelibrary.wiley.com.proxy.library.uu.nl/doi/10.1111/j.1744-6570.1995.tb01748.x/full> op 19 augustus 2014.
- Bhaskar-Shrinivas, Harrison, D., Shaffer, A. & Luk, D. (2005). Input-Based and time-based models of international adjustment: meta-analytic evidence and theoretical extensions. *The Academy of Management Journal*, 48(2) pp. 257-281. Geraadpleegd via <http://www.jstor.org/stable/20159655> op 11 augustus 2014.
- Black, J. & Stephens, G. (1989). The influence of the spouse on American expatriate adjustment in overseas assignments. *Journal of Management*, 15, pp. 529-44. Geraadpleegd via <http://jom.sagepub.com.proxy.library.uu.nl/content/15/4/529.full.pdf> op 19 augustus 2014.
- Black, S. & Gregerson, H. (1991). The other half of the picture: antecedents of spouse cross-cultural adjustment. *Journal of International Business Studies*, 22(3), pp. 461-477. Geraadpleegd via <http://www.jstor.org/stable/154918> op 26 mei 2014.
- Black, S. & Gregersen, H. (1991). When yankee comes home: factors related to expatriate and spouse repatriation adjustment. *Journal of International Business Studies*, 22(4), pp. 671-694. Geraadpleegd via <http://www.jstor.org/stable/154817> op 26 mei 2014.
- Black, S., Hal B., Gregersen, G. & Mendenhall, M. (1992a). Toward a theoretical framework of repatriation adjustment. *Journal of International Business Studies*, 23(4), pp. 737-760. Geraadpleegd via <http://www.jstor.org/stable/155157> op 5 juni 2014.
- Black, J.S., Gregersen, H.B. & Mendenhall, M.E. (1992b). Toward a theoretical framework of repatriation adjustment. *Journal of International Business Studies*, 22(4), pp. 671-694. Geraadpleegd via <http://www.jstor.org.proxy.library.uu.nl/stable/155157> op 26 mei 2014.
- Black, J.S. & Gregersen, H.B. (1999). The right way to manage expats. *Harvard Business review*, 77(2),

- pp. 52-63. Geraadpleegd via <http://edoc.sub.uniamburg.de/hsu/volltexte/2006/850/pdf/2001.pdf> op 5 juni 2014.
- Boeije, H. (2005). Kwalitatief onderzoek. In H. Hart, H. Boeije & J. Hox (Eds), *Onderzoeksmethoden* (pp. 253-290). Amsterdam: Boom.
- Boshart, A. B. & Peterson, R.B. (2005). The repatriate experience as seen by American expatriates. *Journal of World Business*, 40(1), pp. 9-28. Geraadpleegd via <http://www.sciencedirect.com.proxy.library.uu.nl/science/article/pii/S1090951604000380> op 6 juli 2014.
- Brookfield. (2012). *Global Relocation Trends Survey: Survey Reports*. Geraadpleegd via <http://espritgloballearning.com/wp-content/uploads/2011/03/2012-Brookfield-Global-Relocations-Trends-Survey.pdf> op 19 augustus 2014.
- Chew, J. (2004). Managing MNC expatriates through crises: a challenge for international human resource management. *Research and Practice in Human Resource Management*, 12(2), pp. 1-30. Geraadpleegd via <http://rphrm.curtin.edu.au.proxy.library.uu.nl/2004/issue2/expats.html> op 19 augustus 2014.
- Cole, N.D. (2011). Managing global talent: solving the spousal adjustment problem, *The International Journal of Human Resource Management*, 22(7), pp. 1504-1530. Geraadpleegd via <http://www.tandfonline.com.proxy.library.uu.nl/doi/abs/10.1080/09585192.2011.561963> op 5 juni 2014.
- Cole, N. (2012). Expatriate accompanying partners: the males speak. *Asia Pacific Journal of Human Resources* 50(3), pp. 308-326. Geraadpleegd via <http://onlinelibrary.wiley.com.proxy.library.uu.nl/doi/10.1111/j.1744-7941.2012.00024> op 19 augustus 2014.
- Caligiuri, P.M., Hyland, M., Joshi, A. & Bross, A. (1998). Testing a theoretical model for examining the relationship between family adjustment and expatriate work adjustment. *Journal of Applied Psychology*, 83(4), pp. 598– 614. Geraadpleegd via <http://ovidsp.tx.ovid.com.proxy.library.uu.nl/sp-3.12.0b/ovidweb.cgi?Q> op 5 juni 2014.
- Cox, B. J. (2004). The role of communication, technology, and cultural identity in repatriation adjustment. *International Journal of Intercultural Relations*, 28(3–4), pp. 201–219. Geraadpleegd via <http://www.emeraldinsight.com.proxy.library.uu.nl/journals.htm?articleid=1603464> op 26 mei 2014.
- Dale, van (1998). *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*. Utrecht: Van Dale Lexicografie.
- Economist Intelligence Unit. (2010, 10 juli). *Up or out: Next moves for the modern expatriate*. Geraadpleegd via http://graphics.eiu.com/upload/eb/LON_PL_Regus_WEB2.pdf op 19 augustus 2014.
- Edelkoort, C. C. (2011). *Terug naar huis; de rol van communicatie in het proces van repatriëren*. (Scriptie Master Interculturele Communicatie, Universiteit Utrecht, Utrecht). Geraadpleegd via <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/205724> op 6 mei 2014.
- Forster, N. (2000). Expatriates and the impact of cross cultural training. *Human Resource Management Journal*, 10(3), pp. 63-78. Geraadpleegd via <http://onlinelibrary.wiley.com.proxy.library.uu.nl/doi/10.1111/j.1748-8583.2000.tb00027> op 19 augustus 2014.

- Gaw, K. F. (2000). Reverse culture shock in students returning from overseas. *International Journal of Intercultural Relations*, 24(1), pp. 83-104. Geraadpleegd via <http://www.sciencedirect.com.proxy.library.uu.nl/science/article/pii/S0147176799000243> op 19 augustus 2014.
- Geerdink, G. (2008). Onderzoeken vanuit een biografisch perspectief, gebruikmakend van de biografische methode. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 29(4), pp. 27-34. Geraadpleegd via http://home.tiscali.nl/gerdageerdink/pdf/Geerdink_biografisch_perspectief_2008.pdf op 6 juli 2014.
- Gregersen, H. & Stroh, L. (1997). Coming home to the arctic cold: antecedents to Finnish expatriate and spouse repatriation adjustment. *Personnel Psychology*, 50, pp. 635–654. Geraadpleegd via <http://onlinelibrary.wiley.com.proxy.library.uu.nl/doi/10.1111/j.1744-6570.1997> op 26 mei 2014.
- Gullahorn, J. T. & Gullahorn, J. E. (1963). An extension of the U-curve hypothesis. *Journal of Social Issues*, 19(3), pp. 33–47. Geraadpleegd via <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1540-4560.1963.tb00447.x/> op 10 augustus 2014.
- Gumperz, J. & Hymes, D. (1964). *The Ethnography of Communication*. Washington DC: American Anthropological Association.
- Gupta, R., Banerjee, P. & Gaur, J. (2012). A key challenge in global HRM: adding new insights to existing expatriate spouse adjustment models. *The Qualitative Report*, 17(88), pp. 1-30. Geraadpleegd via <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR17/gupta.pdf> op 26 mei 2014.
- Hammer, M., Hart, W. & Rogan, R. (1998). Can you go home again? An analysis of the repatriation of corporate managers and spouses. *Management International Review*, 38(1), pp. 67-86. Geraadpleegd via <http://www.jstor.org/stable/40228443> op 11 augustus 2014.
- Harvey, M. (1998). Dual-career couples during international relocation: The trailing spouse. *The International Journal of Human Resource Management*, 9(2), pp. 309-331. Geraadpleegd via <http://www.tandfonline.com.proxy.library.uu.nl/doi/abs/10.1080/095851998341116> op 26 mei 2014.
- Harzing, A. W. & Christensen, C. (2004). Expatriate failure: time to abandon the concept? *Career Development International*, 9(7), pp. 616 – 626. Geraadpleegd via <http://www.emeraldinsight.com.proxy.library.uu.nl/journals.htm?articleid=883388> op 6 juli 2014.
- Hechanova, R., Beehr, T. A., & Christiansen, N. D. (2003). Antecedents and consequences of employees' adjustment to overseas assignment: A meta-analytic review. *Applied Psychology: An International Review*, 52(2), pp. 213–236. Geraadpleegd via <http://web.a.ebscohost.com.proxy.library.uu.nl/ehost/detail?sid=0f87e768-a98b-4e72> op 18 juli 2014.
- Herleman, H., Britt, T. & Hashima, P. (2008). Ibasho and the adjustment, satisfaction, and well-being of expatriate spouses. *International Journal of Intercultural Relations*, 32, pp. 282–299. Geraadpleegd via <http://www.journals.elsevier.com/international-journal-of-intercultural-relations> op 26 mei 2014.
- Hezemans, K. (2014). *What is the impact of cultural identity on repatriation?* [Abstract] (Ongepubliceerde scriptie master, Universiteit Utrecht, Utrecht). Geraadpleegd via <http://igitur-archive.library.uu.nl/> op 28 juli 2014.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J. & Minkow, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*.

New York: McGraw.

- Houtkoop, H. & Koole, T. (2005). *Taal in actie: hoe mensen communiceren in taal*. Bussum: Coutinho.
- Hyder, A. & Lövblad, M. (2007). The repatriation process – a realistic approach. *Career Development International*, 12(3), pp. 264-281. Geraadpleegd via <http://www.emeraldinsight.com.proxy.library.uu.nl/journals.htm?articleid=1603464> op 11 augustus 2014.
- Hymes, D. (1972). Models of the interaction of language and social life. In J. Gumperz & D. Hymes (Eds.), *The Ethnography of Communication* (pp. 3-27). New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Koole, T. & ten Thije, J.D. (1994). *The Construction of Intercultural Discourse. Team discussions of educational advisers*. Amsterdam: RODOPI.
- Koole, T. & ten Thije, J. D. (2001). The construction of intercultural discourse. Methodological considerations. *Journal of Pragmatics*, 33, pp. 571-587. Geraadpleegd via <http://www.rug.nl.proxy.library.uu.nl/staff/tom.koole/koole-en-tenthije2001.pdf> op 8 juli 2014.
- Lauring, J. & Selmer, J. (2010). The supportive expatriate spouse: An ethnographic study of spouse involvement in expatriate careers. *International Business Review*, 19, pp. 59–69. Geraadpleegd via <http://www.sciencedirect.com.proxy.library.uu.nl/science/article/pii/S096959310900122X> op 26 mei 2014.
- Lazarova, M. & Caligiuri, P. (2001). Retaining repatriates: the role of organizational support practices. *Journal of World Business*, 36(4), pp. 389-401. Geraadpleegd via <http://smr.rutgers.edu/retaining-repatriates-role-of-organizational-support-practices> op 11 augustus 2014.
- Linehan, M. (2002). Senior female international managers: empirical evidence from western Europe. *International Journal of Human Resource Management*, 13, pp. 802–814. Geraadpleegd via <http://www.tandfonline.com.proxy.library.uu.nl/doi/abs/10.1080/09585190210125930> op 5 juni 2014.
- Linehan, M. & Scullion, H. (2002). The repatriation of female international managers. *International Journal of Manpower*, 23(7), pp. 649 – 658. Geraadpleegd via <http://dx.doi.org/10.1108/01437720210450806> op 19 augustus 2014.
- Martin, J.N. (1986). Communication in the intercultural reentry: student sojourners' perceptions of change in reentry relationship. *International Journal of Intercultural Relations*, 10(1), pp. 1-22. Geraadpleegd via <http://www.sciencedirect.com.proxy.library.uu.nl/science/article/pii/0147176786900313> op 18 juli 2014.
- Martin, J. N. & Nakayama, T. (2012). *Intercultural Communication in Context*. Boston: McGraw-Hill.
- Mathews, M. (1990). *Cross-cultural re-entry stress. Analysis of a group intervention using the critical incident technique*. (Scriptie Master of Arts, University of British Columbia, Canada). Geraadpleegd via https://circle.ubc.ca/bitstream/id/14488/ubc_1994-0534.pdf op 23 juni 2014.
- Maybarduk, S.M. (2008). *An exploration of factors associated with reentry adjustment of U.S. Foreign Service spouses* (Scriptie Master Social Work, Smith College School, Northampton). Geraadpleegd via <http://hdl.handle.net/11020/5911> op 15 juli 2014.

- Mercer. (2014, 25 februari). *Aantal expat-opdrachten neemt weer toe*. Geraadpleegd via <http://www.mercer.nl/newsroom/Aantal-expat-opdrachten-neemt-weer-toe.html> op 19 augustus 2014.
- Mohr, A. & Klein, S. (2004). Exploring the adjustment of American expatriate spouses in Germany. *The International Journal of Human Resource Management*, 15(7), pp. 1189-1206. Geraadpleegd via <http://www.tandfonline.com/loi/rih20> op 26 mei 2014.
- Napier, N. K. & Peterson, R. B. (1991). Expatriate re-entry: What do repatriates have to say. *Human Resource Planning*, 14(1), pp. 19-28. Geraadpleegd via <http://connection.ebscohost.com/c/articles/7700834/expatriate-re-entry-what-do-repatriates-have-say> op 19 augustus 2014.
- Nealt, R. A. (2014). The immigrant, expatriate, and repatriate experience: how career professionals can smooth the way? In G. Arulmani et al. (Eds.), *Handbook of Career Development: International Perspective* (pp. 571-586). New York, NY: Springer.
- Paik, Y., Segaud, B. & Malinowski, C. (2002). How to improve repatriation management: are motivations and expectations congruent between the company and the expatriates? *International Journal of Manpower*, 23(7), pp. 635-648. Geraadpleegd op <http://people.math.sfu.ca/~van/diverse/bellut-papers/test-13.pdf> op 19 augustus 2014.
- Plochg, T. & Van Zwieten, M. (2007). Onderzoeksmethoden. In T. Plochg, R. E. Juttman, N.S. Klazinga & J. P. Mackenbach (Eds.), *Nederlands Handboek Gezondheidszorgonderzoek* (pp. 77-93). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Psychology Dictionary (2014). *Psychology Dictionary*. Geraadpleegd via <http://psychologydictionary.org/mental-map-1/> op 14 juli 2014.
- Punnett, B. J. (1997). Towards effective management of expatriate spouses. *Journal of World Business*, 32(3), pp. 243-257. Geraadpleegd op <http://www.sciencedirect.com.proxy.library.uu.nl/science/article/pii/S1090951697900109> op 6 mei 2014.
- Rogers, J. & Ward, C. (1993). Expectation-experience discrepancies and psychological adjustment during cross-cultural reentry. *International Journal of Intercultural Relations*, 17(2), pp. 185-196. Geraadpleegd via <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0147176793900243> op 11 augustus 2014.
- Reijnders, E. (2006). *Basisboek Interne Communicatie – Aanpak en achtergronden*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.
- Rosenthal, G. (1993). Reconstruction of Life Stories. Principles of selection in generating stories for narrative biographical interviews. In R. E. Josselson, R.E. & Lieblich, A.E. (Eds), *The narrative study of lives* (pp. 59-91). Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
- Selmer, J. & Leung, A. (2002). Provision and adequacy of corporate support to male expatriate spouses: an exploratory study. *Personnel Review*, 32 (1), pp. 9-21. Geraadpleegd via <http://dx.doi.org/10.1108/00483480310454691> op 19 augustus 2014.
- Shahnasarian, M. (1991). Job Relocation and the Trailing Spouse. *Journal of Career Development*, 17(3), pp. 179-184. Geraadpleegd via http://download.springer.com.proxy.library.uu.nl/static/pdf/893/art%253A10.1007%252FBF01322025.pdf?auth66=1408636475_6314467b87b616dcef52e0f96cc4f7e6&ext=.pdf op 19 augustus 2014.

- Shen, Y. & Hall, D. (2009). When expatriates explore other options: Retaining talent through greater job embeddedness and repatriation adjustment. *Human Resource Management*, 48(5), pp. 793-816. Geraadpleegd op <http://onlinelibrary.wiley.com.proxy.library.uu.nl/doi/10.1002/hrm.20314> op 11 augustus 2014.
- Solomon, C.M. (1995). Repatriation: Up, down or out? *Personnel Journal*, 74(1), pp. 28-36. Geraadpleegd via [http://academic.lexisnexis.nl.proxy.library.uu.nl/?sterms=PUBLICATION\(Personnel+journal\)&verb=sr&csi](http://academic.lexisnexis.nl.proxy.library.uu.nl/?sterms=PUBLICATION(Personnel+journal)&verb=sr&csi) op 19 augustus 2014.
- Stahl, G.K., Miller, E.W. & Tung, R.L. (2002). Toward the boundaryless career: a closer look at the expatriate career concept and the perceived implications of an international assignment. *Journal of World Business*, 37, pp. 216– 227. Geraadpleegd via <http://www.sciencedirect.com.proxy.library.uu.nl/science/article/pii/S1090951602000809> op 5 juni 2014.
- Stroh, L.K., Gregersen, H.B. & Black, J.S. (1998). Closing the gap: expectations versus reality among repatriates. *Journal of World Business*, 33(2), pp. 111-124. Geraadpleegd via <http://www.sciencedirect.com.proxy.library.uu.nl/science/article/pii/S1090951698900013> op 6 mei 2014.
- Sussman, N. M. (1986). Re-entry research and training: Methods and implications. *International Journal of Intercultural Relations*, 10(2), pp. 235–254. Geraadpleegd via <http://www.sciencedirect.com.proxy.library.uu.nl/science/article/pii/0147176786900088> op 26 mei 2014.
- Sussman, N. (2011). Working abroad and expatriate adjustment: Three disciplinary lenses for exploring the psychological transition cycle of international employees [Abstract]. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(7), pp. 393-409. Geraadpleegd via <http://onlinelibrary.wiley.com.proxy.library.uu.nl/doi/10.1111/j.1751-9004.2011.00361.x/abstract> op 11 augustus 2014 op 11 augustus 2014.
- Takeuchi, R. & Chen, J. (2013). The impact of international experiences for expatriates' cross-cultural adjustment: A theoretical review and a critique. *Organizational Psychology*, 3(3), pp. 248-290. Geraadpleegd via <http://opr.sagepub.com.proxy.library.uu.nl/content/early/2013/06/19/2041386613492167> op 11 augustus 2014.
- Ten Thije, J. D. (2003). De talige markering van gemeenschappelijke voorkennis. In T. Koole & J. Nortier, (Eds), *Artikelen van de vierde Sociolinguïstische Conferentie* (pp. 341-379). Delft: Eburon.
- Ten Thije, J.D. (2006). The notion of 'perspective' and 'perspectiving' in intercultural communication research. In K. Bühlig & J. D. ten Thije (Eds.), *Beyond Misunderstanding. The linguistic analysis of intercultural communication* (pp. 97-153). Amsterdam: Benjamins.
- Thomas, A. & Schroll-Machl, S. (2010). The international assignment: expatriates and their families. In A. Thomas, E.U. Kinast & S. Schroll-Mach (Eds), *Handbook of Intercultural Communication and Cooperation: Basics and Areas of Application* (pp. 344-366). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Tung, R. (1987). Expatriate assignments: enhancing success and minimizing failure. *Academy of Management Executive*, 1(2), pp. 117-125. Geraadpleegd via <http://www.jstor.org.proxy.library.uu.nl/discover/10.2307/4164735> op 19 augustus 2014.

- Van der Zee, K., Ali, A. & Salomé, E. (2005). Role interference and subjective well-being among expatriate families. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 14(3), pp. 239-262. Geraadpleegd via <http://dx.doi.org/10.1080/13594320500146250> op 26 mei 2014.
- Wassmer von Langenstein, Y. (2013). *Een Postkoloniaal Perspectief op Interculturele Communicatie: Biografische interviews met Nederlandse expats in Indonesië*. (Scriptie Master Interculturele Communicatie, Universiteit Utrecht, Utrecht). Geraadpleegd via <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/273884> op 6 mei 2014.
- Woordenboek.EU (2011). *Het grootste opensource woordenboek*. Geraadpleegd via <http://www.woordenboek.eu/vertaling/Latijn/> op 15 juli 2014.
- Yamazaki, Y. & Kayes, D. (2004). An experiential approach to cross-cultural learning: a review and integration of competencies for successful expatriate adaptation. *Academy of Management Learning and Education*, 3(4), pp. 362-672. Geraadpleegd via http://learningfromexperience.com/media/2010/08/Yamazaki_and_Kayes.pdf op 19 augustus 2014.

Figuren en afbeeldingen

- Afbeelding titelpagina. Haberman, M. D. (2014). Four considerations for expatriate assignments. *ESkill Blog*. Geraadpleegd via <http://blog.eskill.com/considerations-expatriate-assignments/> op 1 augustus 2014.
- Figuur 1. The Ideal International Assignment Cycle. Overgenomen van "Expatriate failure: time to abandon the concept" van A. W. Harzing en C. Christensen, 2004, p. 624. Geraadpleegd via www.emeraldinsight.com/1362-0436.htm op 12 juni 2014.
- Figuur 4. Communicatieve situaties op basis van deelnemers. Overgenomen van "Terug naar huis: de rol van communicatie in het proces van repatriëren" van L. Edelkoort, 2011, p. 45. Geraadpleegd via <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/205724> op 6 mei 2014.

Bijlage A: Transcriptconventies

Gebaseerd op: Houtkoop, H. & Koole, T. (2008). *Taal in Actie, hoe mensen communiceren met taal*. Bussum: Coutinho.

(.5)	geeft een stilte met de duur van het aantal aangegeven seconden weer
(.)	geeft een stilte korter dan 0.3 seconde weer
↑	geeft een lettergreep of woord aan dat op relatief hoge toon uitgesproken wordt
↓	geeft een lettergreep of woord aan dat op relatief lage toon uitgesproken wordt
::	geeft verlenging van de voorgaande klank aan (hoe meer hoe langer)
LUID	een in hoofdletters geschreven woord of deel van een woord geeft aan dat het betreffende luider uitgesproken wordt dan de omringende woorden
*	geeft een zachter uitgesproken uiting of deel van een uiting dan de omringende woorden aan
-	geeft een hoorbaar afgebroken woord of zinsdeel aan
(())	geeft een opmerking van de transcribent aan
((inademen))	geeft een duidelijk zwaardere ademhaling van de spreker aan
()	geeft een niet verstaanbaar tekstdeel aan
tt	geeft een klickend geluid van de tong aan
woo(h)rd	geeft een uiting of deel van een uiting aan dat lachend uitgesproken wordt
.hh	geeft hoorbaar ademen aan
(...)	stukje tekst overgeslagen

Aangezien er bij het transcriberen van de interviews gebruik is gemaakt van het programma EXMARaLDA is overlap niet gemarkeerd. In het transcribeerprogramma wordt dit al duidelijk en is een markering dus overbodig geworden.

Om de anonimiteit van de informanten te bewaken zijn in de citaten een aantal zaken geanonimiseerd. Dit is één van de genomen maatregelen om de identiteit van de informanten verborgen te houden.

[naam]	namen van gezinsleden, ook aanduidingen als 'man' en 'vrouw'
[volk]	een volk of (bevolkings-)groep
[taal]	taal van een volk en/of land
[instelling]	naam van een instelling of instituut
[plaats in Nederland]	plaatsnaam in Nederland
[plaats]	plaatsaanduidingen, zowel landen als steden

Enkel de plaatsaanduiding 'Nederland' is behouden, aangezien alle informanten Nederland als vaderland hebben en er naartoe teruggekeerd zijn. Plaatsnamen binnen Nederland zijn wel vervangen.

Bijlage B: Analyse deel 1

Opgenomen in een apart document.

Bijlage C: Analyse deel 2

Opgenomen in een apart document.

Bijlage D: Transcripten Nederlandse respondenten

Opgenomen in een apart document.

Bijlage E: Transcripten niet-Nederlandse respondenten

Opgenomen in een apart document.

